כסא רחמים על אבות דרבי נתן

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

כסא רחמים על אבות דרבי נתן

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/כסא-רחמים-על-אבות-דרבי-נתן/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 23
פרק ג 42
פרק ד 45
פרק ה 48
פרק ו 49
פרק ז 52
פרק ח 54
פרק ט 55
פרק י 60
פרק יא 62
פרק יב 64
פרק יג 69
פרק יד 70
פרק טו 72
פרק טז 74
פרק יז 78
פרק יח 81
פרק יט 82
פרק כ 83
פרק כא 86
פרק כב 88
פרק כג 90
פרק כד 93
פרק כה 95
פרק כו 96
פרק כז 101
פרק כח 103
פרק כט 106
פרק ל 109
פרק לא 113
פרק לב 115
פרק לג 117
פרק לד 120
פרק לה 123
פרק לו 128
פרק לז 134
פרק לח 138
פרק לט 140
פרק מ 143
פרק מא 147

פרק א

הלכה א

משה נתקדש בענן וקבל תורה מסיני. פי' שמשה עניו ונתקדש בענן גימטר' עקב רמז לענוה כדכתיב עקב ענוה וקבל תורה מסיני הר נמוך ושפל. ויש להסמיך לזה מה שראיתי בס' נצח ישראל כ"י כי משה ענו בגי' קכ"ו ולכן זכה שהיה ו' ימים בענן וק"ך בשמים ג"פ הם קכ"ו:

שהיו שניהם יושבים ועוסקים בתורה. שהיה רבי מתיא תלמיד חבר ולהכי קאמר שניהם יושבים ועוסקים:

ולשטוף בדרך ארץ. כלומר להתעסק הרבה במשא ומתן:

ואעפ"י שאת' ר' ואני תלמידך ואין להוכיח כמוכיח לחבירו אני אומר אין טוב לעזוב וכו' שהוא בדרך כבוד. וכ"ש שתלמיד חבר הוה:

תוספות:

שניהם יושבים ועוסקים בתורה ופירש ר' יאשיה לדרך ארץ וכו'. כתב הרב אהבת חסד ז"ל בתוספותיו מחזה אברהם אפשר דפליגי בסברא דהביא התי"ט משנה ב' פ"ב דאבות יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ דד"א קודם לתלמוד טפל לת"ת והר"ש אומר שהוא כמו ראה חיים עם אשה דחיים עיקר וה"נ תורה עיקר אבל דברי הר"ש תמוהים דבקדושין דף ל' ראה חיים אומנות ואשה תורה לא יכול לו' דאומנות עיקר דהא תנן יפה ת"ת עם ד"א זהת"ד. ולק"מ דבדברי הר"ש פ"ז דטהרות מבואר דיש עם עיקר ומצינו עם שהוא טפל ולמאן דדריש אשה זו תורה יתפרש עם עיקר ודו"ק היטב ועמ"ש בפתח עינים שם פ"ב דאבות ע"ש. ואפשר דר' מתיא ן' חרש סבר דיכול לצמצם מזונותיו ולא יעסוק הרבה במשא ומתן ור' יאשיה סבר דמחויב לזון אשתו ובניו בריוח וצריך לעסוק הרבה ומה גם אם יש מסים וארנוניות שהכל נחשב כדי חייו עד"ש התוס' פ' איזהו נשך גבי רבית דגוי:

הלכה ב

זכה משה להיות שליח. והיה ראוי לזה שנשמתו כלולה מכל ישראל ובקבלת הקדושין מתקדשת בבת א' ולא לחצאין:

גדולה מדה זו שהיא נוהגת לדורות. שגם כ"ג בן כ"ג טעון משיחה וכן פי' בספר אהבת חסד ועיקר:

על ידי משה ניתנה תורה בסיני. כתוב בס' אהבת חסד בגליון משם הרב כלי יקר דמשה רבי' ע"ה לא סירב לקבל התור המסיבה שראה שהקב"ה רוצה בשפל והעד הר סיני עש"ב. ואני הדל כיונתי לדבריו בפתח עינים ושם הבאתי מהמדרש ריש ויקרא רבה

דמשה רבי' ע"ה בסיני היה מן הצד עד שהקב"ה אמר לו עלה. ומ"מ יש לקיים דרך הנז' דלא אשכחן דסירב כלל כאשר עשה בשליחות להוציא ישראל ממצרים דסירב הרבה והכא לא סירב והטעם שראה שהקב"ה חפץ בשפלים והוא היה מחשיב בעצמו לשפל מכל ומיהו מתורת דרך ארץ המתין עד שא"ל הקב"ה עלה:

הן אמת דבפרקי ר"א פ' מ"א אמרו דישראל אמרו למשה דבר אתה עמנו וכו' ושלח הקב"ה למיכאל וגבריאל ואחזו בידיו של משה שלא כרצונו והגישוהו אל הערפל שנאמר ומשה נגש וכו' ע"ש ומיהו זה היה אחר שא"ל דבר אתה עמנו ודוק:

ואלעזר שרף פרת חטאת שממנו טמאים מטהרים לדורות. מכאן משמע כמ"ש המפרשים שמפרה שעשה משה מערבין קצת עם אפר פרות אחרות. והטעם דמשה רבינו ידע סוד פרה אדומה מה שלא נתגלה לשום אדם ולכן לוקחים מפרה דעשה הוא בכונה ונותנין לתוך אפר פרות אחרות והבאתיו בפני דוד פ' חקת וכתבתי שם ומיהו כעת לא נתברר לי וכו' ע"ש. איכו השתא אני רואה דמהכא משמע כן וכתב רש"י בפסחים דף ע"ח ע"א ויומא דף ד' ע"א דפרת משה לא כלתה והכי אתמר בפסיקתא רבתי דף כ"ה אמר ר' יוסי בר חנינא כל הפרות כלות ושלך קיימת והביאו בילקוט ריש חקת ע"ש וכן הוא בתנחומא פרשת חקת:

הלכה ג

שופטים קבלו מזקנים כצ"ל:

דכתיב ויהי בימי שפוט וכו'. לא קפיד כל כך אקראי דקרא דהוזכר שופטים נקט:

אנשי כנה"ג קבלו מחגי זכריה ומלאכי. אע"ג דחגי זכריה ומלאכי הם מכלל כנה"ג הכונה דשאר כנה"ג קבלו מחגי זכרי' ומלאכי שהם הראשונים של כנה"ג:

זקנים קבלו מיהושע. והעיקר כלב כדמוכח מהש"ס נזיר דף נ"ו סוף ע"ב דאמרו ואלו יהושע וכלב לא קחשיב. והרמב"ם בהקדמת חיבורו כתב דפנחס קבל ממשה רבינו ע"ה. ובתמורה דף י"ז אמרו דשאלו לפנחס על חטאת שמתו בעליה שנשתכח בימי אבלו של משה ע"ש. וכתב הרמ"ע ז"ל מח"ד ח"ד פי"ט שפנחס ברח מההוראה ולא קבל להיות אחר יהושע ראש לתקן מה שנדב ואביהוא הורו הלכה לפני רבם והביאו בתוס' מחזה אברהם. ודע דבדברי הש"ס דנזיר דאמרו ואלו יהושע וכלב לא קחשיב. אפשר לפרש דהכי קאמר. יהושע שקבל ממשה וכלב שקבל מיהושע שהוא ראש לזקנים לא קחשיב. או אפשר דהכונה יהושע וכלב שקבלו ממשה רבינו ע"ה לא קחשיב ויותר נראה כפירוש ראשון:

שופטים קבלו מזקנים שנאמר ויהי בימי שפוט השופטים. נראה דלא סבר כדאמר ר' יוחנן בבתרא דף ט"ו דור ששפטו את שופטיו. והנה התוספות שם בבתרא כתבו וז"ל דור ששפטו את שופטיו תימא לר"י דאמ' רפ"ק דתמורה דף ט"ו כל האשכולות שעמדו לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר לא היה בהם שום דופי עכ"ל. וראיתי בתוספות מחזה אברהם שכתב על דבריהם וז"ל ולא זכיתי להבין קושיא זו דזה אינו אלא להוה אמינא שם במס' תמורה אבל אחר קושית המקשן שם ותניא מעשה בחסיד וכו' ע"כ צ"ל כתירוץ רב יוסף שם דופי של סמיכה קתני וא"כ יכולים לומר דשאר דופי הוי בהם (ובתורת חיים הרגיש בזה) ואין לומר דתוס' הקשו זאת במקשן דליקשי ליה ממקרא שפוט השופטים משום זה לא איירי די"ל דהמקשן סבר הפירוש של שפוט השופטים כפירש"י בתורה או התרגום ורלב"ג אבל ר"י מפרש למסקנא דשמעתין דפירושו הוא דופי של סמיכה עכ"ל. ומה שסיים דר' יוחנן מפרש למסקנא דשמעתין וכו' יש לומר דהיינו תמיהת ר"י על המקשן דאמאי לא הקשה מהך תוספתא על ר' יוחנן דאמר דור ששפטו את שופטיו דהרי אמרו בתוספתא דעד יוסף בן יועזר לא נמצא דופי ועל זה היה מתרץ הש"ס אמר רב יוסף דופי של סמיכה וזהו למה שצדד דאין לומר דהתוס' הקשו זה במקשן:

אמנם אין אנו צריכים לזה דכונת התוספות פשוטה דהרי התוספתא קתני כל האשכולות שעמדו לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר לא היה בהם שום דופי ובזה אין לפרש דופי של סמיכה דהא קתני שום דופי וזה פשוט שלא היה בהם חטא ושום דופי משום צד ובזה מודה רב יוסף. והשקלא וטריא דמקשה ומתרץ היה בחלוקה שנית דקתני מכאן ואילך היה בהם שום דופי וקס"ד דהיה דופי מחטא וע"ז הקשה מריב"ב ור"י בר אלעאי דלא היה בהם חטא ותירץ רב יוסף דמ"ש היה בהם שום דופי היה מסמיכה. וא"כ לכל הדברות מאי דקתני לא היה בהם שום דופי היינו בין מחטא בין מסמיכה ולכן מקשה ר"י מדור ששפטו שופטיהם לחלוקה ראשונה:

ומ"ש רש"י ז"ל דופי קס"ד דופי של חטא לא היה באשכלות שעמדו פרנסים על ישראל עכ"ל כונתו דהקס"ד היה דמיירי בחטא וכפ"ז מאי דקתני מכאן ואילך היה בהם שום דופי היינו מחט אואהא פריך מחסיד אחד דהיה גונח וכו' ומשני דמ"ש ברישא לאו בחטא לבד מיירי אלא בכל דופי ובכלל סמיכה ומכאן ואילך היה דופי של סמיכה:

ועל פי האמור ניחא מה שיש להרגיש דפריך עליה דרב יוסף דאמר דופי של סמיכה קתני והא יוסף בן יועזר גופיה מפלג פליג בסמיכה ומשני כי איפליג בה בסוף שניה דבצר לבא ויש להרגיש דהתוספתא קתני מימות משה עד שמת כיון דבסוף שניה איפליג

והול"ל מימות משה ועד יוסף בן יועזר. אמנם לפי מ"ש דגם לתירוץ רב יוסף מאי דקאמר לא היה בהם שום דופי היינו כל מין דופי מחטא ומענין אחר ובכלל מחלקת וכמשמעות שום דופי. להכי לא חש למנקט עד שמת יוסף בן יועזר כיון דבכל חלקי הדופי לא היו עד שמת ושיורי א' מחלקי הדופי שהוא סמיכה נמי לא היה עד סוף שניה להכי נקט עד שמת כיון דבכל הענינים לא היה דופי עד שמת אפס קצהו בענין סמיכה בסוף ימיו לא חשיב לגבי כל השלמיות:

ואולם עדיין צריכין אנו למודעי' אעיקרא מאי פריך ממעשה בחסיד כיון דאיכא כמה שני בין יוסף בן יועזר לחסיד וכדקאמר מר ניהו ורבנן בתר יוסף בן יועזר דרי דרי הוו וא"כ מאי פריך. הא מאי דתנא הוא דעד יוסף בן יועזר לא היה שום דופי ואחרי כן היה דופי בכמה דורות ואה"נ דבחסיד לא היה דופי:

ועוד יש לעמוד עמ"ש בירושלמי פ"ט דסוטה אמאי דתנן התם משמת יוסי בן יועזר וכו' בטלו האשכולות וקאמר עלה ולא עמד אשכול עד שעמד רבי עקיבא וכל הזוגות לא היו אשכולות אלא אלו שמשו פרנסות ואלו לא שמשו פרנסות תני כל הזוגות שעמדו מימות משה עד שעמד יוסי בן יועזר וכו' אי אפשר (כצ"ל) ליתן בהם דופי עד שעמד ר' יהודה בן בבא אפשר ליתן בהם דופי אמרו על ריב"ב שהיו כל מעשיו לש"ש אלא שגידל בהמה דקה וכו' עכ"ל. ופירש הרב קרבן העדה וז"ל וכל הזוגות וכו' לא היו אשכולות בתמיה ומשני זוגות אלו שמשו פרנסות היו אב"ד ונשיאים והדבר פשוט שהיו אשכולות אבל ר' עקיבא לא היה אב"ד ולא נשיא קמ"ל דאפ"ה היה אשכול עכ"ל. וק"ק חדא דקאמר ואלו שמשו פרנסות על ר' עקיבא והוא באחד. ותו דתקשי ליה מתני' דקתני משמת יוסי וכו' בטלו האשכולות והרי לא בטלו דכל הזוגות היו אשכולות ואעיקרא הא הו"ל להקשות לש"ס ולא להקשות על רבי עקיבא:

וראיתי בתוספותיו שכתב וז"ל אלא אלו שמשו פרנסות וק' אי כל הזוגות היו אשכולות א"כ מ"ש יוסי ן' יועזר ויוסי ן' יוחנן דנקט הא אלו נמי שמשו פרנסות וכו' לכן נ"ל הא דקאמר ואלו לא שמשו פרנסות קושיא היא וה"פ ואלו יוסי ן' יועזר וכו' לא שמשו פרנסות בתמיה הא אלו נמי הוו פרנסים ומ"ש הני דוקא עכ"ל. ואיני יודע איך נחה דעתו בפי' זה דא"כ נשאר בקושיא. ותו אעיקרא מאי דהוקשה לו מ"ש הני דנקט הו"ל להק' קושית הסתירה היכי קאמר בטלו האשכולות והא בתרייהו הוו כל הזוגות כקושיין:

ואחזה אנכי בס' פני משה שפירש וז"ל אלא אלו יוסי וכו' שמשו פרנסות עם גדולת מעלתן ושאר הזוגות יש שלא שמשו פרנסות כגון הדורות דלא חשיב במתני' דחגיגה אבל הני דקחשיב התם קאמר עלייהו הראשונים היו נשיאים וכו' עכ"ל. ול אנחה דעתי

הקצרה בדבריו דהקושיא דמקשה הש"ס הוא על הזוגות דחשיב במתני' כמו שפירש הוא עצמו ומאי משני דזוגות שלא הוזכרו לא שמשו בפרנסות. ובזה מאי משני על הזוגות שהוזכרו במשנה שהיו אשכלות ומשנתנו קתני בטלו האשכלות ומאי אית לן במה שלא הוזכרו דלא דברנו עליהן. ותו אי קרית להו זוגות הנך דלא הוזכרו הרי הם א' נשיא וא' אב"ד דכן הוא פי' זוגות ואים קאמר שלא שמשו בפרנסות:

ועתה אמת אגיד שצדדתי לפרש איזה פירושים בדברי הירושלמי ולא עלה בידי דבר נאות. אם לא שנאמר דמ"ש אלו שמשו פרנסות היינו דיוסי בן יועזר וכו' מלבד הנוגע לדת ודין נתעסקו בתקון העם א"נ לפרנס עניים. ושאר הזוגות לא נתעסקו בזה ודוק היטב:

ומהא דקאמר בירושלמי כל הזוגות שעמדו מימות משה יש להעיר עמ"ש הרב תוספת י"ט בריש אבות דלפני יוסי ן' יועזר לא היו נשיא ואב"ד. ואני הדל בקונט' חסדי אבות (בשה"ג ח"א דפוס חדש דף צ"א ע"ב) כתבתי דאם דברי הרב כפשטן הוא הפך הש"ס בבלי במ"ק דקאמר שאול נשיא ויונתן אב"ד ע"ש. ועתה אני מוסיף דמהירושלמי הלז דקאמר כל הזוגות שעמדו מימות משה והוא תוספתא בקמא מוכח דתמיד היו נשיא ואב"ד:

וחזה הוית להרב פני משה שרצה לקיים גירסת הס' וז"ל נראה לפ' דמשמת משה עד יוסי בן יועזר אפשר ליתן דופי חוץ מיוסי וכו' עכ"ל. ושרי ליה מאריה לפרש פירוש זה דח"ו נותן דופי בעמודי עולם יהושע וכל הנביאים והקדושים ואנשי כנה"ג הס כי לא להזכיר וראוי לכל מבין להגיה אי אפשר וק"ו שכבר ראה כי הרב יפ"מ הגיה הלשון. וגם נעלם ממנו דכך הלשון בתוספתא דקמא. ועוד שהגיה בסוף הלשון גם כן אפשר והוא תימא אחר שהו אמגיה יגיה ברישא וכן הנוסחא בתוספתא. אלא שבתוספתא נמי בסוף הלשון יש ט"ס כמבואר:

למדנו מהירושלמי דמאי דקתני דופי הוא מחטא וגם מיוסי ן' יועזר וכו' היה איזה דופי ובחסיד לא היה דופי וכל זה נראה הפך גמרין דהקושיא דפריך ממעשה בחסיד א' ל"ק כדאמרן דאחר יוסי ן' יועזר וכו' היה איזה דבר ואה"נ דבחסיד ליכא שום דופי ותו רב יוסף דאוקמה בסמיכה מהך תוספתא נראה דבדופי של חטא מיירי:

ונראה לישב דאדרבא סוגית תמורה בנויה על עיקר תוספתא זו דהתוספתא דקתני דמשמת יוסי ן' יועזר וכו' עד שעמד רי"בב אפשר ליתן דופי אתיא שפיר דמיירי בדופי של חטא וכב' פירש התנא שיחותיו דמיוסי ן' יועזר וכו' עד רי"בב היה איזה דופי. אמנם בתוספתא דמייתי בש"ס דקתני דמיוסף ן' יועזר וכו' אפשר ליתן שום דופי הא קשיא ליה לתלמודין דהיכי קפסיק ותני דמיוסף וכו' אפשר וכו' האיכא חסי' וכו' והול"ל דמיוסף

וכו' עד החסיד אפשר ליתן שום דופי כדקתני אידך תנא ולא הו"ל למפסק בסכינא חריפא דאחר יוסף וכו' יש שום דופי ולהגדיל שבח ישראל הול"ל עד החסיד. ונפקא מינה דלא אלמן ישראל אולי ימצאון אח"ך חסידים שאין בהם שום דופי. ומשו"ה אוקמא רב יוסף דחלוקה אחרונה דקתני משמת יוסף וכו' היה שום דופי היינו דופי דסמיכה ובעוה"ר דופי זה נשאר לעולם ושפיר קתני מילתא פסיקתא מכאן ואילך היה בהם שום דופי ולשון שום דופי ניכר שאינו דופי גמור אלא סרך דופי והיינו כדתרגמה רב יוסף דופי דסמיכה:

הגם הלום ראיתי אחרי רואי להרב המו' מר מחותני ז"ל בפירושו לתוספתא דקמא דף י"ג ע"ג שהביא סוגית תמורה הנז' וכתב דמהתוספתא נראה דדופי של חטא קאמר וכתב וז"ל וצ"ל דתלמודא דידן סבר דהך מתניתא לא מתנייא בי ר' חייא דא"כ לא הוה מפרש דדופי של סמיכה קאמר וגם לא הוה מספ"ל במעשה דעז אי ריב"ב הוה אי ר"י בר אלעאי דדוחק גדול לומר דלא ידעי לה מסדרי הש"ס עכ"ל. ותימה על הרב ז"ל דדחי לתוספתא דצ"ל דלא מתניא בי ר' חייא וכו' ואי משום מאי דאוקי דופי של סמיכה ובתוספתא דקמא וירושלמי מוכח דופי של חטא. כבר כתבנו בעניותנו לעיל דחלוקה ראשונה דקתני כל האשכולות וכו' מימות משה ועד יוסף בן יועזר לא היה בהם שום דופי הוא לשון כולל שלא היה בהם שום דופי לא מחטא ולא משום דבר. והכי משמע מפירש"י בש"ס דסוטה ומרבינו הערוך בפי' אשכולות וכדקאמר הר"ם איש שהכל בו. וא"כ שוים הבבלי והירושלמי והתוספתא דלא היה דופי מחטא ולא מדופי אחר עד יוסף בן יועזר ובחלוק' שניה מהתוספתא דש"ס הוא שפי' דופי דסמיכ' והתוספתא והירושלמי לא מיירי בזה. ומאי דקאמר דהש"ס דילן מסתפק אם ריב"ב אם ר"י בר אלעאי והתוספתא קאמר דריב"ב הוא אין זה כדאי לומר דסבר גמרין דלא מתניא בי ר"ח ונדחה קרי לה. ואימור דאמוראי קמאי בגמרין לא שמיע להו. ומ"ש לעיל דסוגיין בנויה על עיקר תוספתא זו לאו דוקא ויש לומר בסגנון אחר כמבואר אך רבינא ורב אשי הוו בקיאי בתלמודא דבני מערבא כמ"ש הרי"ף בעירובין ותלמידו רבינו מהר"י ן' מיגש בתשובה ומשו"ה לא מייתי לה רבינא ורב אשי דכבר מייתי לה בירוש'. ותו דנעלם מהרב ז"ל מ"ש בשיטה מקובצת קמא על דף פ' וז"ל ת"ר מעשה בחסיד א' גרסינן וחסיד זה הוא ר' יהודה בן בבא דהכי מפרש לה בבריתא וכו' גאון ז"ל עכ"ל הרי דהגאון ז"ל מקיים הבריתא:

ולכל הדברות למדנו דעד יוסף בן יועזר לא היה שום דופי מחטא נמי. והשתא קושית התוס' בשם ר"י על ר' יוחנן דאמר דור ששפטו את שופטיו זוהי שקשה ומה שתמה הרב מחזה אברהם ז"ל שהבאתי לעיל לק"ע:

וראיתי להרב תורת חיים בשיטתו לבתרא שרמז בספר מחזה אברהם דתמה על התוספות כמ"ש במחזה אברהם ונסתייע מרש"י וכתב דשמא התוס' סברי מדנקט שום דופי הוא גם על חטא אבל מרש"י לא משמע כן. ועוד תירץ לקו' התוס' דהא דשפוט השופטים אינם השופטים שנתמנו פרנסים על ישראל דהנהו צדיקי וחסידי אך דיינים בעלמא עליהם כתיב ששפטו שופטיה' זהו תורף קיצור דברי הרב ז"ל. ואני בעניי אומר דאין ראיה מרש"י וקושטא דמילתא כמו שהבינו התוס'. ונעלם מהרב ז"ל דהכי אתמר בתוספת' ובירושלמי כמש"ל. אך מה שתירץ עוד לקו' התוס' הוא נכון. והגם דהכא באדר"ן מייתי לשופטים שקבלו מזקנים דכתיב ויהי בימי שפוט השופטים והוא הפך הרב ת"ח אפשר דלא קפיר אקראי כמ"ש בקונטרוס:

נביאים קבלו מהשופטים. בס' אהבת חסד תמה על מ"ש רבינו עובדיה שתחילת הנביאים עלי דלא מצינו עלי שהוא נביא ובסוטה דף מ"ח קאמר נביאים הראשונים דוד ושמואל ז"התד. ונעלם ממנו דרש"י ז"ל במגילה דף י"ד ע"א במספר מ"ח נביאים מנה עלי ושמואל. וכן נראה מהמספר ועל זה סמך רבינו עובדיה. גם הרב"ץ ברישׁ פי' אבות בכלל דבריו כתב וז"ל ושאר שופטים שהיו אחריו עד שהגיעו לנבואת עלי ושמואל וכו' עכ"ל. ואע"ג דרש"י כתב זה מבעל הלכות גדולות וסדר עולם. ובס' הלכות גדולות דף קמ"ג וסדר עולם פ' ך' מנו הנביאים ולא הוזכר עלי. אין להביא ראיה מספרינו דקמאי הוו להו נסחי דווקני. ועיין בס' כלי יקר ע"פ ושמואל טרם ידע דבר ה' שכתב דעלי נתנבא אך ק"ק דלא אשכחן דנתנבא על ישראל למנותו בכלל מ"ח נביאים וי"ל:

הלכה ד

לא שהעתיקו אלא שהמתינו. כלומר אין הפירוש כמו מעתיק שכותב מספר אל ספר דאין זה שבח לאנשי חזקיה שהכתוב משבחם אלא שהמתינו ופי' העתיקו כמו עתקה בכל צוררי שפי' נתישנה ותרגום ישן עתיק כמ"ש רד"ק בשרשים והיינו שהמתינו מתון מתון ונתישנו להוציאם לאור וזהו פי' הוו מתונים בדין שתישנו הדין לרדת לעומקא דדינא וכן פירש"י בפי' אבות ע"ש:

אבא שאול אומר לא שהמתינו אלא שפירשו. כלומר העתיקו כפשוטו כמעתיק ספר והשבח הוא שפירשו שהיו גונזים אותם והם פירשום והיינו כמ"ש בילקוט משלי סי' כ"ה:

וגנזו אותם עד שבאו אנשי חזקיה ופירשו אותם כצ"ל. וכ"כ בס' אהבת חסד ודלא כספר בנין יהושע שפי' שהם אנשי חזקיה כנסיה גדולה וליתא דלא נקראו כנסת הגדולה אלא חגי זכריה ומלאכי וסיעתם על שם שהחזירו עטרה ליושנה כמ"ש ביומא דף ס"ט ועל דרך האמת יש טעם נכון לשם כנסת הגדולה:

וארא בפתאי' וכו' והנה אשה לקראתו וכו' רמז לעניני סט"א וטענותיה מתענוגי העה"ז הנראים לעין כמ"ש הרב כלי יקר ע"פ ותאוה הוא לעינים שהוא עיקר טענת היצה"ר כי עניני העה"ז הם נראים וגלוים:

לכה דודי וכו'. ענייני דבוק כנסת ישראל בהקב"ה:

שמח בחור בילדותך וכו'. פתויי היצה"ר ותחבולותיו בטענות ומעות כוזביו"ת לכל אחד עפ"י מדותיו להוציאו מעט מעט מהיראה ועבירה גוררת עבירה בתחלה בילדו' ואח"כ בבחרות. והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך כי עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה:

רמז. וארא גימט' יצחק שהוא דין כי החוטא דבק בדין והיצה"ר צוחק בו עתה ויצחק לעתיד. בפתאים. פת גימט' לי' שהיא המפתה כנודע. ואותיות אים גי' טמא עם הכו'. אבינה גי' חיים שהוא גי' זונה כי במקום תורת חיים דבק עם זונה. נער חסר לב. אם ממספר נער שהוא שך תחסר לב ישאר גימט' חפר כמ"ש בור כרה ויחפרהו:

דרש. שמח בחור וכו'. אפשר דטענות היצר להתענג בתאוות לבו בבחרות ולחזור בתשובה ואז זדונות נעשית לו כזכיות והוא ריוח גדול מאד להתענג בעה"ז ואח"כ שזדונות יהיו זכיות אך האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשו'. ודע. מכאן מודע"א דאין מספיקין לעשות תשובה ועל כל אלה יביאך האלהים במשפט על מה שעברת דברי רז"ל שלא יאמר אחטא ואשוב. וגם על שלא נתגברת מאד לעשות תשובה כי האף אמנם שאמרו אין מספיקין בידו לעשות תשובה ודאי יש כח באדם לשוב. מעין דוגמא למ"ש דאפי' אחר שיצא ב"ק שובו חוץ מאחר אם היה שב היה מתקבל. וגדולה מזו כתבו המפרשים בפי' מ"ש רז"ל והביאו רש"י בא אל פרעה והתרה בו והכתוב או' כי אני הכבדתי ר"ל אף שאני הכבדתי גדול כח הבחירה שיכול לשוב ומשו"ה התרה בו. וא"כ יביאך האלהים במשפט גם על מה שחשבת לעשות תשו' ולא עשית:

סוד (**ר"ל פשט הסוד**). האלהים הוא מ' במשפט ת"ת. ויש מי שכתב כי במקום דאמר קרא האלהים הוא גי' הויה אדני והוא רחמים ועפ"ז אפשר כי הנה אמרו רז"ל שרשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין וז"ש יביאך האלהים שהוא רחמים במשפט דרשעים הופכין מדת רחמים למדת הדין:

פירוש. אני לדודי ועלי תשוקתו. ענין דבקות עם ה':

משכח דבריו שכן מצינו במשה כצ"ל:
החייתם כל נקבה. מה תלמוד לומר כל נקבה כצ"ל. ולפי שהביא פסוק זה מפרשו דרך אגב. ועוד אצטריך לחזק הענין דהגם דמשה רבינו ע"ה הי"ל טענה גדולה עליהם על פי התורה לפי שאמר דרך הקפדה שכח ועאכ"ו המקפיד והב"ל הביא גם הוא ואם בעל נפש הוא ישים בין עיניו שלא להקפיד כי ההקפדה שרש פורה לכמה רעות. כל קבל דנא מעביר על מדותיו אין מדה טובה הימנה וסי' לדבר הרימותי בחור מע"ם ר"ת מעביר על מדותיו. ובמ"א רמזתי דהמעביר על מדותיו מהפך מדת הדין למדת הרחמים וזה רמז הרימותי בחו"ר גי' גבורה מסלק הדין מעביר על מדותיו ר"ת מע"ם:
בן עזאי אומר הוי זהיר בדבריך מבטלה. לפי שאמר שיהא אדם ממתין בדבריו ולא יקפיד. אתא בן עזאי לומר שיהא ממתין בדבריו שלא יהיה בתוך דבריו דברים בטלים רק יהי דבריו מסולתים ונצרכים:
דרש הוי זהיר בדבריך וכו' יובן עם מ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל כי האדם כשמדבר מוציא ההבל מפיו ואותו ההבל חיותו והראיה שאחר שתצא הנשמה מהגוף לא נשאר בו לא הבל ולא דבור וא"כ ההבל שמוציא בדבור הוא חלק נשמתו ולכן נצטוינו שלא לדבר דברים בטלים שהוא מפסיד בהם חלק נשמתו ז"התד וכתבנו בעניותנו בדרושים שזה מעלת תלמוד תורה שבדברי תורה לא די שאינו מפסיד אלא שמאריך ימים וז"ש הוי זהיר בדבריך כשאתה מדבר דברי תורה מבטלה שלא יהיו בתוכם דברים בטלים כי מה שתרויח בדברי תורה תפסיד בדברי בטלה:
סוד הוי זהיר בדבריך וכו' כי קול רומז לז"א ודיבור רומז למ' גם לשון גימטרא שכינה. שפה גי' שכינה. פה גימ' אלהים עם הכולל ופה רומז לשכינה. וז"ש הוי זהיר בדבריך מבטלה שהמדבר ד"ת ומכניס דברים בטלים שהם מסט"א ח"ו הוא פוגם בקול ודבור ומערב חול בקדש. וזה טעם ד' כתות לה"ר וכו' שאינם מקבלות פני שכינה כי דבור. שפה. לשון. רומזים לשכינה וח"ו ע"י דיבור אסור פוגם בשכי' וז"ש פ' כסוי הדם א"ר יצחק מה אומנתו של האדם בעה"ז יעשה עצמו אלם יכול אף לד"ת וכו' ודוק כי קצרתי והשומר אמת יצילנו:
פירוש. הרי הוא אומר ואמרו כל הגוים וכו'. כלומר שהקב"ה חיזק דבריו כ"י כמי שעושה סייג לשמור שדהו ולהכי כתיב ואמרו על מה עשה וכו' ואמרו על אשר עזבו וכו' ויכירו כי האמת אתו. ומה שפירש בס' מדרש שמואל על בריתא זו לי ההדיוט לא נהירא:

ולא שהעתיקו אלא שהמתינו. כתב בספר אהבת חסד ע"י שמתונים בדין נתישב ונתחזק הדין לכך פירש"י במשלי העתיקו החזיקו ואל"כ לא ידעתי מנ"ל לרש"י פירו' זה עכ"ל. ועמו הסליחה דרש"י שפירש בפירוש משלי העתיקו החזיקו אין צריך לומר שמכאן למדו אלא שפירוש עתק הוא חזק כמ"ש רד"ק בשרשים וכ"כ רש"י ז"ל בשמואל בפירושו על פ' יצא עתק מפיכם עתק חזק. והכא מצי לפרש שהמתינו שמפרש העתיקו לשון ישן וכ"כ רש"י בפי' אבות על זה. ואפ"ה בפירוש דקרא פירש כאחד מפירושי עתק שהוא לשון חזק כמ"ש רד"ק. ומיהו רש"י בפי' אבות שם כתב ד"א מתונים לשון קשה וכו' ע"ש. ומ"ש עוד באהבת חסד במ"ש בבריתא דידן אלא שפירשו ל"נ ולי הדל נראה. כמו שפי' בקונטריס:

משלי ושיר השירים וקהלת וכו'. פ"ק דבתרא דף י"ד אמרינן סדרן של כתובים רות תהלים ואיוב משלי קהלת ושיר השירים וכן פסקו הפוסקים והיינו כמה דתני ר' חייא רבה בריש מדרש חזית ולעיל מינה אמרו הכי בשם ר' יודן ומ"ש הרב מהר"ש יפה ז"ל בס' יפה קול סוף סי' י"ד בפסוק א' הא דתני ר' חייא משבשתא לכאורה י"ל דהיינו כלפי מ"ש שם הכל מודים כגמרין ועמ"ש בסמוך א"נ כלפי מ"ד דקהלת אינה מטמאה את הידים ע"ש:

והש"י ז"ל כתב בש"ס שיר השירים נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו וכתב הרב אהבת חסד בתוספותיו דכונתו שכלן אמרן לעת זקנתו לאפוקי מ"ד שכתב הספרים בג' עתים נער וגדול וזקן והאריך בזה ע"ש. ולי הדל אינו נראה דהא רש"י כתב שאמרו לעת זקנתו ומשמע דבשה"ש לחוד מיירי. ותו אם דבריו מיוסדים על המדרש מהו נראה בעיני הרי כך אמרו למ"ד שם במדרש חזית שכלן אמרן לעת זקנתו. ואפשר דרש"י לא קאי על המדרש כלל אלא על הש"ס קשיא ליה דאמאי תני שיר השירים בסוף הו"ל לסדרו ראשון דשיר השירים הוא קדש קדשים לזה אמר נראה בעיני דשיר השירים אמרו לעת זקנתו ואמטו להכי הן נסד"ר מחמת"ו שאמרו בסוף. ולא חש רש"י למדרש דשם אמרו דהכל מודים דקהלת אמרה בסוף ולפ"ז סובר רש"י ז"ל דמאי דתני ר' חייא וכן ר' יודן שיר השירים בסוף לאו דוקא וכדחזינן דהגם דאמרו שם ג' ספרים כתב משלי קהלת שיר השירים עלה קאמר איזה מהם כתב תחילה וכו'. וא"כ המדרש נגד הש"ס דהכא ודאי בדקדוק קתני דקאי על סדרן של כתובים וכל עצמו דרש"י לומר דשיר השירים חיבר באחרונה. ולפ"ז אפשר דגם הכא באדר"נ לאו דוקא נקט קהלת בסוף. ומהר"י פינטו ז"ל כתב דכונת רש"י דלא נימא סדר סיפא עיקר דקתני קהלת בסוף לכך כתב רש"י מסברא דנפשיה דרישא דוקא שאמרו לעת זקנתו עכ"ד. ולפי דבריו שיש להסתפק אי סיפא

עיקר קשה אמאי לא הכריע ממדרש חזית דאמר הכל מודים דקהלת בסוף וכו' אך לי נראה שאין להסתפק כלל דודאי רישא דוקא דקתני סדרן של כתובים והא ודאי עיקר ודוק היטב כי קצרתי:

וגנזו אותם וכו'. וה"ט דאמרו פ"ק דבתרא דף ט"ו חזקיהו וסיעתו כתבו ישעיה משלי שיר השירים וקהלת. והרב גופי הלכות דף ק"ל הקשה דשלמה גופיה אמאי לא כתב ספריו. וכבר הרב אהבת חסד פריק שפיר דודאי שלמה כתבם אלא שגנזום מכח כמה מקראות סתומים ולא היו בכלל הכתובים עד שבאו אנשי חזקיה ופירשום וכתבום בין הכתובים עכ"ד. ונעלם מהרב גופי הלכות מ"ש בריש מדרש חזית וז"ל דוד כתב ספרים ושלמה כתב ספרים וכו' דוד כתב ספר תהלים נכתב על שמו ושלמה כתב ספרי משלי קהלת שיר השירים עכ"ל. וקצת יש להרגיש על הרב אהבת חסד שלא זכר מאמר זה. וראיתי למהר"ש יפה בס' יפה קול שכתב סוף סי' ז' משלי וכו' ולפ"ז צ"ל דשלמה בעצמו כתב ספריו ודלא כדתני פ"ק דבתרא ירמיה כתב משלי וקהלת ושיר השירים עכ"ל והוא ט"ס וצ"ל חזקיה וכו'. אך לישרי לן מר דהא והא איתא דשלמה כתבם והיו גנוזים ואנשי חזקיה פירשום וכתבום בין הכתובים וז"ש פ"ק דבתרא דחזקיה וסיעתו כתבום ונעלם ממנו מדרש משלי והך דאדר"ן:

ויאמר אלעזר וכו' אשר צוה ה' את משה אחי אבא ציוה ואותי לא ציוה וכו'. אמרינן בעירובין דף ס"ג דאף ע"ג דאמר להו לאחי אבא ציוה ואותי לא ציוה אפ"ה איעניז דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמוד ולא אשכחן דאצטריך ליה יהושע ע"כ. ואפשר לומר דרך דרש מאי דדייק לומר לאחי אבא ציוה וכו' והוא במ"ש הגהות אשרי שם פ' הדר וז"ל ספ"ק דמגילה וילך אחיקם אל חולדה הנביאה ובמקום ירמיה היכי מתנבאה ואומר משום דקרובת ירמיה שביק לה ירמיה מכאן שיכולין להורות במקום דידוע דלא קפיד רביה וקצת גמגום יש עכ"ל. ולכאורה יש להעיר על דברי הגהות אשרי הללו דהא שם פ' הדר דף ס"ג איכא למ"ד שלא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן והרי משה רבינו ע"ה אחי אביהם ועניו מאד ולא היה מקפיד. גם אלעזר בן אחיו שאמר טהרת כלים והורידוהו מגדולתו גם יהושע ן' נון על דאותיב מילה קמיה רביה לא הי"ל בן וכל זה הפך הגהות אשרי ומוכרח לחלק בין נבואה דמה' היתה לה אלא שמכינה עצמה לנבואה כמ"ש מהרש"א ז"ל בפי' מתנבאים במחנה שעושים הכנה להתנבאת ובודאי הפרש גדול בין זה ובין מורה הלכה ואם אמרו בחולדה דקרובת ירמיה היא ולא מקפיד עלה שאני התם דהוא לענין נבואה אבל ללמוד משם למורה הלכה ליכא למגמר מינה. ואין לומר דהיינו דקאמר הג"א וקצת גמגום יש. דכיון דהש"ס שם פ' הדר במותב תלתא

גבי נדב ואביהוא ואלעזר ויהושע קאמר איפכא וראית פ"ק דמגילה יש לדחות. זה אינו גמגום קצת. אלא בר מהדר הוא שכן ראוי להיות חוזר:

ואפשר לישב דמ"ש בהג"א הוי כמו חולדה דכבר ידעה כי לא נכון להנבא באתרא דירמיה גדול הדור אך סמכא דמאחר כי שר"ה קרוב"ה לא קפיד עלה. כי האי גונא דהתלמיד יודע שאינו יכול להורות במקום רבו. אך ידע דרבו אינו מקפיד כי קרו"ב הוא בהא שרי אך בני אהרן דהורו ועבדי עובדא ולא עלה על לבם דאין להם להורות במקום רבן הגם דמשה אינו מקפיד לא מטעם זה הורו אלא לא ס"ד כלל דאסור להורות אמטו להכי איענוש. א"נ כמ"ש בעניותינו בדרושים כי הם היו גדולים ובהם נתקדש הבית אך לעיני ההמון לא היו גדולים כל כך עד שהורו הלכה ובזה נודע גדולתם שלא חשו למשה רבינו ואז נתקדש בהם הבית דהוחזקו לגדולים דהמון ישראל לא בקיאי בחילוקים אלו.

ולהא דאמרו גבי אלעזר יתישב בשום לב דאי חשיב כמורה הלכה עונש זה דיהושע לא הוצרך לעמוד לפניו הוא קל מאד וכמאן דליתיה. אך אלעזר עצמו רמז דלא היה עושה כן אלא דסמך דהוא אחי אביו וז"ש את משה אחי אבא ציוה ולי לא ציוה כלומר אני סומך שהוא משה עניו ואחי אבא קרוב זאת היתה לי כי אסבר. ומ"מ כיון דהא חמיר ממורה הלכה דעלמא דהכא מש הרבינו הזהירם על הטהרה ושכח מהכלים וזה קצת זלזול טפי מעלמא לכך הא מיהא הי"ל קצת עונש דהורידוהו מגדולתו. ומזה יליף למורה הלכה בעלמא דמורידין דהגם דהא דאלעזר טפי מ"מ כל קבל דנא קרוב ואינו מקפיד. ויש ללמוד לעלמא:

ולמאי דאמרי גבי יהושע ן' נון יש לומר משום דיהושע הוא עצמו השוה ענין אלדד ומידד כמורה הלכה בעלמא ואמר אדוני משה כלאם ונמצא דהגם דמשה עניו מאד חייבים. ומטוניה איענש דמותיב מינה קמי רביה ולדידיה לא מהני ענותנותיה דמשה רבינו ע"ה:

ומיהו סיים בהגהת אשרי וקצת גמגום יש דיש לחלק בין תלמיד גמור שהורה לפני רבו. למורה לפני גדול הדור ואינו רבו. דהגם דגדול הדור חשיב רבו אינו בסוג רבו ממש שלמד ממנו והוא תלמיד גמור וא"כ אין ראיה מחולדה דהתם אתי עלה מטעם ירמיה דהוא גדול הדור ולהא מהני דהיא קרובתו ולא מקפיד עלה. אבל לתלמיד גמור לא מהני:

ומהא דאמרינן פ"ק דמגילה דף י"ד ע"ב על חולדה ובמקום ירמיה היכי מתנבאה איהי יש קצת ראיה למ"ש הרב תה"ד סי' חל"ק דגדול הדור אסור להורות לפניו כרבו מובהק ומ"ש התוס' פ' אין עומדין גבי עלי שאמר דשמואל מורה הלכה בפני רבו ה"ט דגדול הדור ובא ללמוד לפניו תרי שנויי נינהו עש"ב. דהרי הכא פריך הש"ס דבמקום ירמיה היכי מתנבאה חולדה מוכח דגדול הדור דינו כרבו מובהק ואסור להורות לפניו וה"ה

להתנבאת. ולא כמ"ש מהרי"קולון מתנבאה חולדה מוכח דגדול הדור דינו כרבו מובהק ואסור להורות לפניו וה"ה להתנבאת. ולא כמ"ש מהרי"קולון סי' ק"ע דבעי תרתי גדול הדור ובא ללמוד לפניו וזהו כונת התוס'. ויש לדחות ובקונט' ראש דוד פ' בשלח דרך דרש כתבתי דפליגי רב ור' יוחנן בפלוגתא דהתה"ד ומהריק"ו ע"ש. ועמ"ש בספרי זוטא ברכי יוסף א"ח סי' תע"ג:

מה ת"ל כל נקבה וכו'. הרב אהבת חסד נתקשה שהרי מפורש בכתוב הן הנה היו בדבר בלעם וישובו דחוק והעיקר חסר מן הספר עיין בדבריו והיו עיניך רואות. ולי הדל נראה דאעיקרא מאי דבעי מה ת"ל כל נקבה כונתו על מאי דכתיב הן הנה היו בדבר בלעם דמאי שיאטיה דבלעם ומשני זו עצה שיעץ בלעם. והכי אשכחן כמה זמני בש"ס ובמדרשים דנקט רישא דקרא וכונתו על מאי דכתיב בסמוך להאי קרא וזה פשוט בעיני:

ומ"ש הרב לעיל מזה דלשון האי מסכתא משונה דהו"ל להביא הקפידה קודם השכחה ע"ש אי מהא לא איריא דקתני כל המקפיד משכח שכן מצינו במשה רבינו ששכח וא"ש דתפס ברישא השכחה ופשוט:

והלא דברים ק"ו ומה משה רבינו וכו'. וא"ת אימא דוקא משה רבינו לפי גודל עליונותו המופלא שכח דהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. וי"ל דכל הכתוב בתורה בא ללמד לישראל ויש ללמוד מק"ו וזהו שסיים מלמד שיהא ממתין בדבריו כלומר הדעת נותנת שבא ללמד שיהא ממתין וכו'. וכן אמרו בפסחים דף ס"ו כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ויליף ממשה רבינו מהך ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע ע"ש:

בן עזאי אומר וכו'. הרב אהבת חסד פירשו נמשך לעשו סייג לתורה. ולי הדל נראה פשוט כמ"ש בקונטרס. דאחר זה מתחיל חלוקת ועשו סייג לתורה:

הלכה ה

הא למדת שעשה הקב"ה סייג לדבריו איזהו סייג שעשה אדה"ר כצ"ל ולשון הכתוב בבריתא שהוציא הקב"ה שכר בריותיו בשלום הוא קשה להולמו ומה שפירש בס' אהבת חסד אינו מיושב ומה שפי' בס' בנין יהושע אינו מחוור כלל והמפרש שהזכיר שם זה הספר לא נראה בגבולנו:

אדם הראשון עשה סייג לדבריו שאסר הנגיעה. אך הי"ל שהמצוה היא האכילה והוא עושה סייג הנגיעה. אבל הוא כלל הנגיעה והאכילה וסברה חוה שהכל ציוה ה' ועי"ז נכשלה וז"ש בסמוך שטעה אדה"ר:

הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם אלך ואכשיל את חוה. כי אדם דעתו רחבה ולא יתפתה ומה גם שיודע שהנגיעה ה' לא ציוה והוא סייג שעושה הוא עצמו:

רמז. אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני. רבינו האר"י זצ"ל רמז ר"ת אתרוג רמז שאז"ל שהיה אתרוג. שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום כי נתקצצו רגליו של נחש ז"התד בקיצור. ואפשר לרמוז דס"ת אל תבואני רגל גאוה לילה לומר דבלילה היה מותר כמ"ש הש"ך והמפרשים:

דרש. אל תבואני רגל. אפשר במ"ש בזהר הקדוש דרגל כינוי לאשה וז"ל אל תבואני רגל שלא תבא חוה ולא תתפתה. ויד רשעים על הנחש שהרתיע לאילן עד שנשרו פירותיו וזהו אל תנידני ואמר רשעים על נחש ורוכבו וע' פרקי ר' אליעזר פי"ג:

פירוש. שנשחקו עצמותיו. בכל הרשעים אז"ל שחיק טמיא שחיק עצמות וביותר בטיטוס הרשע שציוה דלקליוה להההוא גברא ולבדרו לקטמיה אשב ימי ודיניה כמה דפסק אנפשיה כמ"ש פ' הנזיקין.

איזהו שעשה אדם הראשון לדבריו. מ"ש בעניותי בקונטרוס כן כתבו הרב תורת חיים בסנהדרין על דף כ"ט והרב כלי יקר על התורה מסברת' ובקונטריס פתח עינים שם בסנהדרין רמזתי דברי הרב אהבת חסד בתוספותיו ועמ"ש אני הדל בנחל קדומים פ' בראשית ע"ש:

הלכה ו

לוקוס לוקוס. ה"ג רש"י שילהי סוכה ופירש זאב בלשון יון. אך הערוך גריס לקום ליקום וכתב פירוש זאב בלשון יון ליקום:

רמז. ד"א אל תבואני רגל גאוה זה טיטוס הרשע וכו' שהיה מורה בידו וכו'. ואפשר לרמוז כי אם תחשוב זהו טיטוס הרשע יעלה כמספר גאוה ויד רשעים אל עם הכולל. ועוד אפשר לרמוז כי תבואני רגל גאוה גימטריא יתוש עם הכולל שלקה ביתוש כמ"ש בש"ס פרק הנזיקין ע"ש באורך:

דרש. שנאמר הוי אריאל אריאל וכו'. אפ' במ"ש הרב כתנות אור פ' האזינו דיש לחקור דאמרו פרק בני העיר דאמר הקב"ה לאברהם שהקרבנות מכפרים עונות ישראל ואיך נחרב הבית בראשונה וכן הקשה הרב יפה תואר ותירוצו דחוק. אמנם יש לתרץ דכתב הרמב"ם דהקרבנות אינם מכפרים אלא בודוי ותשובה והם לא הודו על חטאתם וכמש"ה הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי וכמ"ש רז"ל בילקוט ירמיה סי' ב' שלא הביא הקב"ה כל המשפטים אלא עמ"ש לא חטאתי וכיון שכן לא היו קרבנות מועילים והאריך הרב בזה עש"ב. גם נקדים חקירה אחת שעונות השנה אינם מתכפרים אלא באותה

שנה וכתבנו בעניותנו בדרושים שלכך מתגלים אורות בינה בעשרת ימי תשובה לכפר על שנה שעברה ע"ש באורך. וז"ש הנביא הוי אריאל יש להתאונן מאד על המזבח. וכ"ת איך אין הקרבנות מכפרים לז"א ספו שנה על שנה שאינם מתודים בקרבנות ולא ביה"כ ונוסף שנה על שנה מהעונות כי לא אמרו וידוי. וא"כ אינם נחשבים קרבנות אלא חגים ינקופו כעורפם בקופיץ כמ"ש רד"ק ז"ל ואינם מכפרים ויש להתאונן מאד על זה ולכן אמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד שלדוד נראה מקום המזבח שהוא לכפר כשמתודין על עונם אבל כשאינם מתודים אינם נחשבים קרבנות והוי אריאל שיחרב הבית כי הקרבנות כאלו לא היו וז"ש הוי אריאל על הקרבנות שמקריבים עליו שאינם כלום כאלו עורפין אותם ואמר פעם שנית שעי"ז יש להתאונן עוד על אריאל שיחרב ונתן הטעם ספו וכו' כדבר האמור:

סוד. לוקוס לוקוס אתה מלך ואני מלך. אפשר דמזבח רומז למלכות. וכן אריאל רומז למלכות כמ"ש הרמ"ף ז"ל בס' מאורי אור. וז"ש לוקוס שהוא המזבח אתה מלך כי רומז למלכות שנא' אריאל קרית חנה דוד שמדת דוד במלכות. ואל תתמה על זה כי רבינו האר"י ז"ל בדרושי פורים ופסח לימדנו כי הרשעים פרעה והמן ידעו סודות עליונות וא"ש ההי"ב. ועל פי זה יומתק מ"ש בריתא דידן שנא' הוי אריאל אריאל דלכאורה האי שנאמר אין לו מקום שנראה שמביא ראיה על דברי טיטוס הרשע ומכמה צדדין קשה. ובדוחק פירשתי בקונטריס. ולפי האמור יתישב דקרי למזבח זאב חוץ מהפשט. אפשר זאב גימט' עשרה רמז למ' שהיא מדת עשירית ומזבח רומז למ' וע"ז קאמר שנאמר הוי אריאל אריאל שרומז למזבח ומ' קרית חנה דוד כי דוד היה אחוז במ' כנודע:

פירוש. שנאמר הוי אריאל וכו' לפי שאמר דפ' אל תבואני רגל וכו' על המזבח שהיה טיטוס הרשע מבזה המזבח. לכך אמר שנאמר הוי אריאל דהנביא מתאונן על המזבח שעתיד ליחרב ע"י טיטוס הרשע:

והוא ימשול בך הרבה ארבה אלו שני טיפי דמים א' דם נדה וא' דם בתולים עצבונך זה צער גדול בנים והרונך כצ"ל. וכן הוא בעירובין דף ק' ע"ב. ובהכי הם עשרה. וצער גדול בנים איכא טפי באשה דהאיש אינו מצוי בבית לגדלם. וצער גידול בנים דאיש כמ"ש ביעקב אע"ה בשבת דף פ"ט ע"ב וסנהדרין דף י"ט ע"ב היינו לגדלם לתורה ויראה ולהרחיקם ממדות רעות ומכל חטא ומה שהק' התוס' בסנהדרין שם על רש"י ז"ל ל"ק דאיכא שמחה והוא ברכה ויש צער לגדלם לתורה ועבודה:

מלמד שהאשה משתוק' על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך. נקט מלמד שיוצא דין מזה שחייב לפוקדה:

נחש הרשע כצ"ל. וכ"כ בס' רגל ישרה ודלא כס' בנין יהושע ע"ש:
כמה בשמים קטרו עליך. בס' בנין יהושע נדחק הרבה ובספר אהבת חסד פירש דמתנדב לבונה מקטירה על מזבח החיצון ע"ש וכ"כ הרמב"ם פי"ז דמעה"ק דמתנדב אדם לבונה ע"ש. ובלא"ה איכא לבונה דמקטירין עם המנחו':
שהפקדני ר' מתחלה. כתב בספר רגל ישרה וז"ל נ"ל דרבי ר"ל אדוני וקאי על אדם הראשון עכ"ל. ואיני יודע מה מלמדנו דהרי מסיים הברייתא לפי שאין חוה קוראה לאדה"ר מתחילה אלא רבי:

הלכה ז

אהרוג את אדם וכו'. דסבר דהגם דחוה בכלל הציווי כדכתיב ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מ"מ עונש המיתה דוקא לאדם כמ"ש כי ביום אכלך וכו' ומהרש"א בח"א סוטה דף ט' פיר' בענין אחר:
לפיכך איבה אשית. במקום ביאה יהיה איבה כמ"ש בזה"ק:
סנדלכין טובים. פירש הערוך מרגליו' ורש"י פירש בסנהדרין נ"ט ע"ב אבן טובה:
דרש. עטופה כאבל פירש רש"י בושה לצאת בראשה פרוע וצ"ל כמ"ש הרב אהבת חסד דהגם דראשה פרוע דאורית' כמ"ש בכתובות דף ע"א, נקט רש"י בלשון הזה על מה שאמר עטופה דהיינו כיסוי הראש וקצת הפנים עש"ב ועיין בי"ד סי' שפ"ו דין עטיפת האבל ואפשר דמאחר דחוה גרמ' שיהי' יצה"ר צריכ' להיות עטופה שלא יתגרה יצה"ר באדם הרואה אותה:
פירוש. שעה ראשונה וכו'. מה שלא בראו כלו תכף לרמוז לאדם שתמיד יהיה הולך וקונה שלימות יותר ויעלה מעלה אחרת חדשה בשלימות וכן בכל יום הולך ומוסיף והוא חשוב מהמלאך שעומד במצב א' תמיד כמש"ה שרפים עומדים. בנין יהושע בשם מפרש ובזה פירש הגאון מהו' יחזקאל לנדא סג"ל ז"ל פ' ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה כמ"ש בדרושים בס"ד:
עשר קללות נתקללה חוה. כתב הרב אהבת חסד דאין כאן אלא ט' וי"ל דסמיך הכא אגמרא דעירובין דחשיב נמי צער גידול בנים עכ"ל. ואינו מחוור לומר דסמך ברייתא דילן אגמ' דעירובין מכמה אנפי ומה גם דהת' מייתי לה משם רב יצחק בר אבדימי אמורא. וגם מ"ש עוד משם נח"י לא נהירא ולי הדל נראה כמו שהגהתי בקונטריס:
עטופה כאבל. מ"ש הרב שבות יעקב ח"ב סימן י"א דמה"ט אין אשה מברכת ברכת הלבנה וכו' ע"ש. הם דברים שאינן מחוורין ואין להאריך והנה במסכת עירובין שם איכא

מאן דמני מגדלת שער כלילית ועמ"ש בקונטריס שמחת הרגל רות דף ל' ובשם הגדולים ח"ב דף צ"ו סוף ע"א:

מי גרם לנגיעה זו סייג שסג אדה"ר וכו'. כבר כתבתי לעיל דהגם דצריך לעשות סייג צריך לפרש שמה שמוסיף הוא משום סייג ומן הדין מותר וכמ"ש הראב"ד ז"ל בהשגות פ"ב דממרים ע"ש ואדה"ר שלא פירש לחוה דהנגיעה מותרת אלא שצריך לעשות סייג ולהוסיף נגיעה יצאה תקלה:

הלכה ח

יום א' מהו או' לה' הארץ ומלואה וכו'. נראה דאיידי דרצה לומר לקמן דאדה"ר אמר מזמור שיר ליום השבת נקט לה:

וכל כך למה. פי' למה איחר בריאת אדה"ר עד יום הששי כמ"ש בסנהדרין דף ל"ח. ומ"ש שיכנס לסעודת שבת מיד אפשר שהכונה שאז היה מותר לאכול מעץ הדעת כמ"ש הרב ש"ך ז"ל על התורה וזה רמז לאכול סעודת שבת דבאמצעו' סעודת שבת היה מותר ויש להקשות על זה ויש לתרץ:

מה עשה האיש ההוא וכו'. מה שפירש הר' בנין יהושע דקאי המשל על הנחש לא שמיע לי והפשט הוא על אדה"ר וכן פירש הרב אהבת חסד הגם דאינו מיושב כל כך. ומ"ש בדפוס והוציא לה ראיתי להרב אהבת חסד מה שפי' וכן הרב בנין יהושע מה שפירש ולא שוה לי. ונראה שהוא ט"ס שתי תיבות אלו והוציא לה. ושוב זכיתי ומצאתי בהגה' אדר"ן בסוף תמת ישרים שכתב והוציא לה נמחק:

רשב"י אומר אמשול וכו'. אפשר שבא לתרץ קושיא א' דאדה"ר עשה תשובה והפליג מאד בתשובה ואמאי מת והתירוץ הוא דעץ הדעת הוא סם המות ומוכרח שימות להפריד הזוהמא דלא סגי בלא"ה לזכות לעה"ב כמ"ש המפרשי' ז"ל ולזה הביא משל העקרב דטבעו לעקץ ולא סגי בלא"ה ובס' בנין יהושע פירש כיוצא בזה בדין קים ליה בדרבה מיניה ומטי בה משם מפרש ע"ש. וק' עליהם דקי"ל דבדיני שמים לא אמרי' קים ליה בדרבה מיניה:

אני ובהמתי וכו'. עיין מה שפירשתי אני הדל דרך דרש בראש דוד פ' תצא דף ק"ן בס"ד:

לשחרית כיון שראה את העולם שמאיר וכו'. ובשוחר טוב מזמור צ"ב אמרו דבמ"ש שראה החשך טפח על פניו וכו' נשתלח לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל דבר רע ראה עמוד אש ושמח בלבו ואמר עכשו אני יודע שהמקום עמי וכו' ע"ש. ובפ"ק דע"ז דף ח' אמרו שאדם וחוה היו מצטערים ובוכים כל הלילה כיון שעלה ע"ה וכו' ע"ש:

שור שקרנותיו קודמות לפרסותיו. פירש"י ז"ל דכל מעשה בראשית בקומתן נבראו שור עם קרניו וכיון שיצא ראשו תחילה נמצאו קרנותיו קודמות לפרסותיו:

רמז. ואיל שהעלה א"א וכו' שנא' וישא אברהם את עיניו וכו'. איל אח"ר גי' יצחק עם הכולל שנכנס באיל נשמת יצחק שפרחה כמ"ש הרמ"ע במח"ד ח"ב פרק ח' וזה רמז איל אחר גי' יצחק שנשמתו נכנסה בו ובדרושי' הארכתי:

דרש. וישא אברהם את עיניו. פירש הרב גנת ורדים א"ח כלל ב' סימן ט"ו שמדת אברהם אבינו ע"ה שלא היה מגביה עיניו ואינו מסתכל אנא בד"א וזה חידוש וישא אברהם ואת עיניו:

סוד. וירא והנה איל. ס"ת גימטריא הבל עם הכולל כי הבל נתגלגל ביצחק ועיין בלקוטי תורה כ"י לגורי האר"י ז"ל פרשת וירא ודוק היטב והבן:

פירוש. שירה מזמור שיר ליום השבת. הפשט הוא כי ביום שבת בראשית אמר אדה"ר מזמור שיר ליום השבת וכ"כ בס' רגל ישרה. ולפי מ"ש בב"ר פרשה י"א ובשוחר טוב מז' צ"ב דלא היה חשך עד מ"ש א"כ ביום ראשון בנה מזבח והקריב ואמר מזמור שיר ליום השב'. ולפי מ"ש בב"ר פרשה כ"ב אדה"ר כשנתקבלה תשובת קין אמר מזמור שיר ליום השבת. ועמ"ש הרב אהבת חסד בגיליון ויש לדקדק בדבריו ועיין פרקי ר"א פי"ח:

זה שהמלכתיו ועשיתיו מלך ע"כ העולם כלו. נראה דקאי לנחש ובסוטה דף ט' ובב"ר אמרו מלך ע"כ בהמה וחיה ומ"ש היאך נשתבש פי' להחטיא לחוה ואכל וכו'. ובס' רגל ישרה פירש על אדה"ר:

אלמלא נכתב קללתו בסופו כצ"ל. ודלא כפי' המפרש שהביא בס' בנין יהושע ופשוט שר"ל דלכן נתקלל בתחילה וכמ"ש שם ובאהבת חסד ורגל ישרה:

לשרתו פירוש מלשון שירות ודלא כמפרש שהביא בנין יהושע שפירש לשון שירה:

יום שכלו שבת דאדה"ר היה אומרו על העתיד וכו'. כ"כ הרב אהבת חסד ואינו נראה בעיני רק דבריתא שלנו אגב נקט סדר המזמורים כדתנן בסוף תמיד ובריתא בר"ה דף ל"א. ומ"ש עוד הרב הנז' דיש מכאן סעד להרב באר שבע בסוף תוספותיו לתמיד דלשון לחי העולמים אינו משנה אלא תוספת אחרונים שהוסיפו בגליון וכו' ע"ש. לא היה צריך לזה דכבר הרב ב"ש עצמו הביא ראיה מהבריתא דמייתי הש"ס בראש השנה. ומיהו הרא"ש בפירושו לתמיד גריס כנסחתינו מנוחה לחיי העולמים ע"ש:

בשביל שסרחתי וכו'. כתב הריטב"א ז"ל בחידושיו על מסכת ע"ז דף ח' וז"ל תמהני היאך טעה אדה"ר בסדר העולם שהיה מלא חכמה כמלאך האלהים ושמא מתוך חטאו ועינויו נטרפה דעתו ואין משיבין באגדה עד כאן לשונו הריטב"א ז"ל. ואפשר לישב

במ"ש רז"ל בשוחר טוב מזמור צ"ב דע"ש י"ב דליל שבת י"ב דיום שבת ע"ש. ואפשר דהגם דכבר ידע אדה"ר דבששת ימי בראשית היה ערב ובקר מ"מ ראה דליל שבת לא היה חשך וסבר דאחר ו' ימי בראשית יהיה יום תדיר ולכן כשראה במוצאי שבת שהחשיך סבר שהיה בעבור חטאו:

שוב שהעלה אדה"ר ופר שהעלה נח וכו'. בזה פירש הגאון מהר"ר אברהם ברודא ז"ל הביאו בס' בנין יהושע מ"ש פ"ק דע"ז שור שהקריב אדה"ר קרן א' הי"ל במצחו שנא' ותיטב וכו' מקרין מפריס מקרין תרתי משמע א"ר נחמן מקרן כתיב ולכאורה תמוה כיון דבאמת חרן אחד היה אמאי קרינן מקרין דמשמע ב' ואי באמת קרינן מקרין א"כ מעיקרא מאי מקשה מקרין תרתי משמע אבל לפ"ד אדר"נ דגם אצל נח היה הפר כך. בא לרמוז קרבן אדה"ר ונח בהאי קרא דשניהן קרנותיהן קודמין לפרסותיהן וכי היכי דלא נימא דקאי אשור דאדה"ר לזה קרינן מקרין לשון רבים אתרוייהו של אדה"ר ושל נח ולפ"ז ק' אמאי כתיב מקרן לשון יחיד אלא דלכל חד לא הי"ל אלא חד קרן עכ"ל. ואני הדל אומר לפום ריהטא אמר רב הנח"^ שובר"ת דמקרין אינו לשון רבים כמבואר ומאי דפריך הש"ס מקרין תרתי משמע כבר פירש"י בחולין דף ס' מקרין תרתי משמע שכן סתם שוורי' ובשבת דף כ"ח פירש"י מקרין תרתי משמע דסתם מקרין כל קרניו עכ"ל. והדבר מבו' דפריך דמאומרו מקרין משמע כי אורחיה והו"ל לאשמועי' הא דקרן א' היה לו ומשני מקרן כתיב. באופן דמקרין יכול להתפרש בעל קרן או קרנים. אך באומרו מקרין סתם נראה כסתם שוורים אבל לא דתיבת מקרין מורה ריבוי קרנים. ומעתה מה שתמה אין כאן אפי' דקדוק. ומה שפירש דהוא לשון רבים על שור אדה"ר ופר נח אינו מחוור דאפי' לדידיה דמקרין לשון רבים היינו שתי קרנים לא שתי בהמות. ותו דלא נתפרש אי פר של נח קרן א' הי"ל דבריתא דילן מנה איל דעקידה נמי ושם כתיב נאחז בסבך בקרניו:

ויתכן דאמר מקרין דמשמע כסתם שוורים וכתיב מקרן דקרן א' הי"ל לומר דהגם דהי"ל קרן אחד היה טהור כסתם שוורים דכל שיש לו קרנים יש לו טלפים כדתנן פ' בא סימן ועמ"ש בברכי יוסף א"ח סימן תקפ"ו ודוק הטב ומשם באר"ה ואין כאן מקום להאריך:

ואיל שהעלה אברהם אבינו וכו' קרנותיהן קודמות לפרסותיהן וכו'. מהכא מוכח שנברא ביום הששי ולא כמ"ש רבינו עובדיה ז"ל בפ' בעשרה מאמרות שנגזר בין השמשות וכ"כ הרב תי"ט בשם הרב דרך חיים דאינו בריאה ממש. והכא בבריתא שלנו נראה הפך מזה שנברא ממש ולהכי קרנותיו קודמות לפרסותיו כמו שפירש"י ז"ל בשור שהקריב אדה"ר

וכן הוא בילקוט פ' וירא רבי יהושע אמר מלאך הביאו מג"ע ותחת עץ החיים היה רועה וכו' ואימתי ניתן בגן בין השמשות של ששת ימי בראשית:
וראיתי להרב בנין יהושע שכתב וז"ל ל"ק הלא זקן פסול להקרבה משום שהיה בריא בתוקפו כמ"ש הרב תי"ט פ"א דפרה ובזה מתורץ מדרש רבה פ' נשא פי"ב ששלמה הקריב הפרים של נשיאים גם מגדעון ופר שני ז' שנים עכ"ל. ואשתמיטיתיה מ"ש התוס' בזבחים דף נ"ט דשלמה הקריב פרים של נשיאים בהוראת שעה ע"ש ומההיא דגדעון אין ראיה כמ"ש אני הדל בקונטריס חיים שאל ח"ב סי' ז' אות ב' ואכמ"ל:

פרק ב

הלכה א

איזהו סייג שעשתה תורה וכו'. חוזר לפרש מה שאמר פ' ראשון:
יכול יחבקנה וכו'. הראב"ד ז"ל בספר בעלי הנפש בתחילתו כתב תניא באבות דר' נתן יכול יחבקנה וכו' יכול ישן עמה בבגדי' על המטה ת"ל לא תקרב מעשה באדם אחד שקרא וכו'. וכ"כ הרשב"א ז"ל בתורת הבית הארוך דף קס"ד ע"א ודילגו מ"ש יכול תרחץ בפני' וכו' עד מעשה באדם א', מפני שאינה הלכה אלא כר' עקיבא בשבת דף ס"ד. ופירשו הראב"ד והרשב"א ז"ל מ"ש בבריתא שלנו וידבר עמה דברים בטלים פירוש דברי הרגל ע"ש וכן אמרו בסדר אליהו רבא פ' ט"ו יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברי תפלות ע"ש:
תוספות:
יכול תרחץ בפניה ותכחול עיניה וכו'. בירושלמי שילהי גיטין אמרו כתיב והדוה בנדתה זקנים הראשונים היו אומרים תהא בנדתה לא תכחול וכו' עד שתבוא במים א"ל רבי עקיבא משם ראיה אם אתה אומר כן אף היא עצמה מביאה לידי כעירות והוא נותן עיניו בה לגרשה ואתי' דזקנים כב"ש ודר' עקיבא כבית הלל ע"כ. ויש לחקור דבריתא שלנו דתני ר' נתן אתיא כזקנים הראשונים ולדברי הירושלמי דזקנים כב"ש א"כ קשה על בריתא שלנו דנקט כב"ש והלא ב"ש במקום ב"ה אינה משנה ואם לא היה סברת ב"ש ל"ק דהאי תנא פליג על רבי עקיבא וסבר כסבי קמאי. ואפשר דתנא דבריתא שלנו סבר דסבר' זקנים הראשונים מצי אתיא כבית הלל ולא חש דיגרשנה דהא לבית הלל אין לגרש משום חן וכיעור רק שעשתה לו מעשה שאינו הגון אפי' הקדיחה תבשילו ולכן יכולה להיות בלי רחיצה וכיחול בימי פרישתה ולא יבא לגרשה ומה גם דבקרב ימים תתייפה כי קשט"ה פניה ולהכי נקט תנא דברישא שלנו כזקנים הראשונים. אמנם

סתמא דתלמוד ירושלמי סבר דזקנים הראשונים אתו כב"ש ואינה הלכה אלא כבית הלל ומותרת לכחול וכו':

וכבר הרשב"א ז"ל בחידושי גיטין בסוף חידושיו מייתי הירושלמי הלז וכתב עליו וז"ל ותימה הוא דלמה מוכרח לומר ודר' עקיבא כבית הלל כדברי עצמו היל"ל דהא אית ליה לרבי עקיבא דמשום נוי מצי לגרשה ולדברי ב"ה עד שימצא דבר כגון שהקדיחה תבשילו אבל משום כעור ונוי לא וצ"ע עכ"ל. והנה רבינו ז"ל קושיא אחת דיבר שתים שלש זו שמענו דקשה על הירוש' אמאי מוקי לזקנים הראשונים כב"ש ופני זקנים לא נהדרו לאשויינהו דלא כהלכתא דב"ש במקום ב"ה אינה משנה. נימא דאתו כב"ה ודוקא היכא שימצא דבר כגון שהקדיחה תבשילו מצי לגרשה אבל משום כעור ונוי לא. ותו דלפחות נימא דהזקנים ור' עקיבא כלהו אליבא דבית הלל דר' עקיבא סבר דבזה מודו בית הלל דעושה מעשה שתתגנה והוי כהקדיחה תבשילו או יותר. וטעם זקנים דזו עושה מצוה ויבא יומה שתתקשט ולא מצי מגרשה ונמשך מסברות אלו לענין דינא דהלכה כזקנים דקי"ל אין הלכה כרבי עקיבא מחבריו. אמנם השתא הכי דאזלי אליבא דבית שמאי אין הלכה כמותם:

ואפשר לומר דמברייתא דתורת כהנים סוף פרק טהרה במחלקת הזקנים ור' עקיבא יש להוכיח כדברי הירושלמי וכך היא שנויה. והדוה בנדתה זקנים הראשונים היו אומרים תהיה בנדתה לא תכחול ולא תפקוס עד שתבא במים עד שבא ר' עקיבא ולימד נכנס הדבר לידי איבה והוא מבקש לגרשה הא מה אני מקיים והדוה בנדתה תהא בנדתה עד שתבא במים עכ"ל. ומדקדוק לשון ברייתא זו מוכח דהזקנים כב"ש ור' עקיבא כב"ה חדא דמדקאמר זקנים הראשונים היו אומרים דתיבת היו אומרים משמע דהיו אומרים זה וחזרו בהם או לפחות נקט היו דלדידן נתבטלו דבריהם. גם מאי דקאמר עד שבא רבי עקיבא ולימד מוכח דר' עקיבא לימדנו להועיל והיינו טועים עד שבא רבי עקיבא ולימד כי כן הוא משמעות לשון זה וכי האי גוונא אמרינן בעלמא. גם מלשון ר' עקיבא נראה שדקדק לומר דבריו אליבא דבית הלל דאי דבריו אינם אלא כסברתו דמצא אחרת נאה הימנה יכול לגרשה הול"ל בפשיטות שתתגנה ויגרשנה. אמנם אמר נכנס הדבר לידי איבה כלומר דמתוך דתהיה בלי ריחוץ וכיחול ישנאנה ואח"כ יבקש לה עילה לגרשה כגון הקדיחה תבשילו וכיוצא וזהו פירוש מ"ש נכנס הדבר לידי איבה והוא מבקש לגרשה ובחון לשון הזהב אנכנס לידי איבה ומזה ימשך דמבקש לגרשה בטענת דבר. הראת לדעת דמנסח הברייתא דתני לה בספרא מוכח דזקנים נדחו דבריהם. ודברי ר' עקיבא הם כבית הלל וסמכו כל השומעים לדברי ר' עקיבא. וכמ"ש בירושלמי דזקנים

כב"ש ור' עקיבא כבית הלל. ובעיני אינו רחוק לומר דסתמא דירושלמי אבריתא דתורת כהנים סמוך ותנא ירושלמאה מייתי הבריתא דזקנים בקצור שהרי לא הביא דרשת ר' עקיבא וסתמא דתלמודא ידע הבריתא באורך ולימדנו כי אורחי' בלישנא קליל' דזקנים כב"ש ור' עקיבא כבית הלל. ובדור אחרון נתפשט תורת כהנים וכמה אמוראי בתראי דמערבא היו מוסיפין בתלמודא דידהו על דרך אמוראי בבלאי בתראי שהיו מוסיפין בתלמוד בבלי כנודע ובזה נסתלקו הקושיות הנז':

שוב ראיתי לגאון עזנו הרב מש"ל פ"י דגרושין דין כ"א שהקשה בירושלמי דזקנים מצו אתו כב"ה ותירץ דאם תתגנה בעילה כל דהוא מגרשה והביא קושית הרשב"א ותירץ דחידושא אשמועינן דר' עקיבא כב"ה זהו תורף דבריו. וזכיתי לכוין קצת לדברי הרב ז"ל ואנו בעניותנו הכרענו הענין מבריתא דספרא:

הגם הלום ראיתי להרב מעדני מלך ז"ל בסוף פרק תנוקת שעמד בזה ומסיק כדאמרן ואולם יען שלפי קצורי יש לי איזה הרגש בדבריו יצא עת"ק לשון חרב ז"ל והוא דהרא"ש שם מביא הבריתא דזקנים ורבי עקיבא וכתב מכאן למדו לטבילת נדה מן השורה ורב יהודאי גאון ז"ל כתב טבילת נדה מק"ו וממגעה וכו' ור"ת ז"ל אומר דטבילת נדה שמעינן מהאי קרא אך במי נדה וכו'. ועל זה כתב הרב מעד"מ וז"ל מכאן למדו וכו' מסקנת רבינו ז"ל היא וכן בתוספות פ' החולץ דף מ"ז וכו' ואומר אני דא"א להעלות על הדעת שקודם שבא ר' עקיבא לימד כך שלא היה להם לדין תורה שהנדה תהא בטומאת' עד שתבא במים חס לן לאסיקי הכי אדעתין דאם כן אתה משוה לכל הראשונים בועלי נדות חלילה וחולין הוא לומר כן אלא שזקנים הראשונים לא פירשוהו מן הכתוב אעפ"י שהיה להם בקבלתם בתורה שבע"פ שאין נדה מטהרת עד שתבא במים וכו' ואפשר שהי"ל הסמך דרב יהודאי או דר"ת והקרוב אלי דזה הכריח לרב יהודאי ולר"ת לדרוש ממקראות אחרים ולא הספיקו עצמם בהא דרבי עקיבא וכו' שהוא לימוד פשוט וכו' אלא זקנים אחרים שלא דרשו כר' עקיבא וא"כ ביאת מים מן מנ"ל לפיכך דרשו ומצאו וכ"ש וכו' דר' עקיבא דלימד כך לטעמיה אזיל דכשתתגנה יכול לגרשה ואנן דלא קי"ל כותיה לא אדחייא דרשת הזקנים וכו' ומ"מ מדחזינן דהר"מ ספי"א דאסורי ביאה פסק דמותרת הנדה להתקשט וכ"פ י"ד סי' קצ"ה ש"מ דאדחי' דרשת הזקנים לגמרי וכו' וא"ת והא אנן לא קי"ל כר' עקיבא בהא דמצא אחרת וכו' א"כ איך פסק כר' עקיבא דמותר להתקשט ונ"ל דיש לחוש שתתגנה בעיניו ועי"ז ישים לה עלילות דברים עד שיגרשנה עכ"ל בקצור:

ויש להעיר בדברי הרב ז"ל שכתב דא"א להעלות וכו' דקודם שבא ר"ע לא היה להם וכו' שתבא במים ח"ו וכו'. ואיני יודע אמאי העלים עין מדברי הרא"ש שכתב בדברי זקנים הראשונים לא תכחול ולא תפקוס עד שתבא במים וכ"כ הרי"ף בה' נדה וכן הוא בת"כ סוף פ' טהרה וכן הוא בירושלמי סוף גיטין. ומאחר דזקנים הראשונים אמרו עד שתבא במים מה מקום לומר כל מה שאמר וכתב דא"א להעלות וכו'. גם מ"ש דלא הוצרכו רב יהודאי ור"ת להנך קראי ולא הספיקו עצמם בלימוד פשוט דרבי עקיבא וכו' ק"ק דאטו בלימוד ר"ע הפשוט נזכר בכתוב שתבא במים והלא בכתוב ליכא למדרש אלא דגם שעברו הימים היא בנדתה. ומזה מוכח שצריך לעשות איזה עניון אבל לא פורש שהענין הוא שתבא במים וא"כ להכי הוכרחו רב יהודאי ור"ת לעשות לימודי' שצריכה ביאה במים. ומ"ש הרא"ש שם פ' תנוקת על דברי ר' עקיבא מכאן למדו לטבילת נדה מן התורה אין כונתו דמדברי רבי עקיבא דדריש קרא דהדוה בנדתה נלמד טבילה אלא דמהתם מוכח דצריך ענין להסתלק מן הנדה. ואחר זה הביא דרב יהודאי ור"ת ילפי ביאת מים מקראי מה שאינו מפורש בקרא דר' עקיבא:

איברא דהרב מעד"מ על דברי התוספות ביבמות דף מ"ז ע"ב שהזכיר סמך ושם כתבו התוספות וז"ל טבילת נדה לא כתיב קרא בהדיא ופירש רב יהודאי וכו' ור"ת וכו' אך במי נדה וכו' ור"י פירש נפקא וכו' תהיה בנדתה תהא בנדתה עד שתבא במים עכ"ל. הרי שכתבו בשם ר"י דנפקא מהא דאמר רבי עקיבא ואחר דר"י ראה דרב יהודאי ור"ת למדו מקראי. קאמר ר"י דמדר' עקיבא נפקא כלומר ואין צורך ללימודי רב יהודאי ור"ת. וכן כתבו התוספות ביומא דף ע"ח ע"א ע"ש. ויתר על כן כתבו התוס' בחגיגה דף י"א ע"א אמאי דאמרינן התם טהרות מכתב כתיבן לא נצרכא אלא לשעור מקוה דק"ו דרב יהודאי אית ליה פירכא אלא מהאי קרא נפקא דכתיב ותהי נדתה עליו ואחר תטהר בנדתה תהא עד שתבא במים כדדריש ר' עקיבא פ"ק דשבת וכן פירש ר"ת דמהתם נפקא טבילת נדה הלכך הו"ל כאלו כתיבה עכ"ל. הרי שכתבו דמק"ו לא נפיק אלא מדר' עקיבא והו"ל כאלו כתיבה:

ובזה ראיתי להרשב"א ז"ל בחידושי שבת על דף ס"ד בהא דרבי עקיבא שכתב וז"ל בנדתה תהא עד שתבא במים ולזקנים הראשונים איכא למימר דנפקא לן מבמי נדה יתחטא וכו' ורבי עקיבא ס"ל דדילמא ההיא לטהרות אבל לבעלה דחול הוא לא צריכה עכ"ל. הרי דעשה עיקר לדרשת ר"ע וייישב לזקנים הראשונים וגם הרא"ש בתוספותיו ליבמות על דף מ"ז הבי' דברי רבינו יהודאי ור"ת ז"ל ואח"כ קאמר דרשת ר' עקיבא. אלא שכתב לכל הדברות דטבילת נדה לא כתיבה בהדיא. ומ"מ למדנו מדברי התוספות

והרשב"א והרא"ש דסברי דהא דדריש רבי עקיבא בנדתה תהא עד שתבא במים הוא לימוד עיקרי כמבואר. ומוכרח לומר דסברי דכיון דר' עקיבא דריש והדוה בנדתה בנדתה תהא הגם שעברו הימים ומוכרח שתעשה ענין ליטהר ממילא משמע שתטבו' והרי הוא כאלו כתיב ומהגם דכתיב בזבה שבעת ימיה תהיה בנדתה וכתיב וספרה לה ז' ימים ואחר תטהר ופשיטא שהוא בטבילה וכן אמרו בפסיקתא בנדתה תהיה עד שתטבל:

ברם בדברי התוס' דחגיגה נראה דיש כמה ט"ס דמייתי קרא ותהי נדתה עליו וגם שרמזו פ"ק דשבת וגם מ"ש וכן פירש ר"ת נראה דהכל ט"ס וצ"ל והדוה בנדתה. פ"ו דשבת. וכן פירש ר"י. וגם בתחילת דבריהם יש ט"ס כמו שיראה הרואה כל דיבור התוספות. והראב"ד ז"ל בספר בעלי הנפש בריש שער הטבילה והרשב"א ז"ל בתורת הבית הארוך שער ז' דיני הטבילה הזכירו פסוק ז' ימים תהיה בנדתה ע"ש. וכן רש"י בשבת דף י"ג והתוספות ביבמות דף מ"ז שהבאתי לעיל ובכתובות דף ס"א ע"א ורש"י במ"ק בכתובות הביאו בש"מ על דף ס"א ושם כתב רש"י דהכי אמרו בנדה ע"ש. ואפשר שהוא ט"ס. וראיתי מ"ש הרב פני משה פי' ירושלמי סוף גיטין שכתב דאין צורך למ"ש הרשב"א בחידושי שבת אלא זקנים הראשונים נפיק להו תרתי מהך קרא דהיל"ל והדוה בנדה ואמר בנדתה לאשמועינן תרתי ע"ש ואינו מחוור כלל ואין זה דקדוק דארחי' דקרא לומר הכי בנדתה כדכתיבנא כמה זמני וכפי דרכו הוה מצי למימר דזקנים הראשונים סברי דתרתי שמעינן מהך קרא והדוה בנדתה דשתי הדרשות שקולות הם לדרוש בכתוב שלא תרחץ וכו' וגם תהא בנדתה עד שתבא במים ובכי האי גוונא דרשינן תרתי דהי מיניהו מפקת על דרך דאמרינן בריש ערכין דדריש מדכתי בנפשות כמה דרשות ושאר דוכתי ורבי עקיבא סבר דליכא למדרש דלא תרחץ וכו' דא"כ אתה מגנה אותה על בעלה:

חזרנו לדברי הרב מעד"מ שהוקשה לו דר' עקיבא אזיל לשיטתיה דמגרש משום חינא ואנן לא קי"ל הכי ואיך הרמב"ם והטור פסקו הא דיכולה להתקשט והו"ל כמזכי שטרא לבי תרי וכן הרב מנחת יעקב בתורת השלמים סי' קצ"ה נתקשה בזה ושוב ראה דברי הרב מעד"מ ע"ש. ואשתמיט לשני המאורות הגדולים דברי הירושלמי הנז' דקרי בחיל דר' עקיבא אתי כבית הלל. ומה שתירץ הרב מעד"מ ק"ק דהי"ל להסתייע מברייתא דת"כ כמו שכתבנו בעניותינו לעיל. ומ"ש הרב פני משה מפרש הירושלמי לתרץ קושית הרשב"א יש להשיב על סגנון דבריו ומה שהביא ראיה אינה ראיה כאשר יראה המעיין:

ומשתכל הוית ולהרב קרבן העדה בפירושו לירושלמי שם סוף גיטין שהביא קושית הרשב"א על הירושלמי וכתב וז"ל ונ"ל דבבלי פ' במה אשה מייתי להך בריתא אלא שיש שינוי בדברי ר' עקיבא דגרסינן התם עד שבא ר' עקיבא ולימד א"כ אתה מגנה על בעלה

ונמצא בעלה מגרשה אבל הירושלמי לשיטת בית הלל השיב לכך קאמר והוא נותן עיניו בה לגרשה כלומר מדקדק אחריה ונמצא בה דבר מעתה אין מקום לקושית הרשב"א ובס' מש"ל פ"י דגרושין דחק בזה וא"צ עכ"ל. (ומש"ע הוא על דברי המגיה במש"ל ולא עמדתי בדבריהם) ולא ידעתי מאן שם ליה לחלוק עלינו את השוין דהבבלי והירושלמי פליגי בזה. ונמשך מזה דלפים מאי דקי"ל כבית הלל ולא כר"ע דאפי' מצא נאה א"כ הי"ל לפסוק כזקנים הראשונים, דדברי ר' עקיבא הם לפי שיטתו והרמב"ם והטור ושאר פוסקים פסקו דמותרת להתקשט והוא הפך הבבל וכבר נודע דתמיד קי"ל כבבלי דהוא בתרא. ותו דאינם דברי הבבלי רק הוא ברייתא דמייתי הבבלי התם ואם כן הברייתא הפך הירושלמי. ואם נפשך לומר דהא דקאמר הירושלמי דזקנים הראשונים ור' עקיבא הוא ברייתא אף דלא מייתי לה בשם הברייתא א"כ הוא פלוגתא דתנאי בדר' עקיבא. ותו נעלם ממנו שהוא ברייתא דתורת כהנים כמש"ל ולפי דבריו הפך הבבלי דבת"כ קאמר נכנס הדבר לידי איבה והוא מבקש לגרשה ולשון זה מוכח דהוי כבית הלל. ומי הכניסו לרב בזה והי"ל לפרש דגם מ"ש בבבלי אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה היינו שיבקש לה עילה לגרשה ולזה דייק תנא לומר ונמצא בעלה מגרשה דהיל"ל אתה מגנה אותה על בעלה ומגרשה אלא רמז דיבקש לה עילה כדאמרן. ומ"ש דהרב מש"ל דחק בזה ואין צורך. שותיה דמר לא גמירנא דהרב מש"ל תריץ יתיב כתירוצו בטוב טעם ודעת ולא עלה על לב לאשויי פלוגתא בין התלמודים והרי הוא כמבוא"ר ותו ק' על הרב ז"ל דבפירושו פירש וז"ל ודר' עקיבא כב"ה שמותר לגרשה אפי' לא מצאה חן לפניו וצריכה תמיד להתנאות לפניו עכ"ל. ולכאורה מפרש דלא כירושל' דהירושלמי קאמר כבית הלל דבעי דבר הקדיח' תבשילו וכיוצא והוא מפרש דלא מצאה חן וצריכה תמיד להתנאות והוא סברת ר' עקיבא:

והנה ראיתי להרב פר"ח ז"ל בביאורי לה' גיטין סי' קי"ט ס"ק ב' וז"ל וא"ת וכי ר' עקיבא פליג אב"ה וי"ל דר' עקיבא ס"ל דב"ה לא נחלקו בדבר זה מעולם. ולפ"ז הדבר פשוט דלא קי"ל כר' עקיבא אלא כת"ק וכב"ה ובמצא נאה הימנה אינו יכול לגרשה בע"כ וזה דעת הטור והרשב"א והרמב"ם אבל בירוש' לא משמע הכי (והביא הירוש' הנזכר וקו' הרשב"א) ולדידי לק"מ משום דהירוש' סבור דר' עקיבא לא פליג אב"ה דמשום דאיכא למטעי בסברת ב"ה דדוקא בהקדיחה תבשילו מצי מגרש אבל לא במצא אחרת נאה קמ"ל ר' עקיבא דליתא וכו' ומ"ה תלה הירוש' סברת ר' עקיבא בסברת ב"ה ולא בסברת עצמו משום דהירוש' לפרושי לב"ה קאתי עכ"ל:

ואני בעניי אומר דאע"ג דפריך הש"ס על איזה תנאים היכי שביק ב"ה ועביד כב"ש ומשני דסבר ההוא תנא דלא נחלקו ב"ש וב"ה בזה מעולם וכמ"ש בש"ס בשבת דף מ"ב ע"א וביבמות דף כ"ח. מ"מ על ר' עקיבא אין להקשות הכי דהגם דודאי מדקי"ל הלכה כר' עקיבא פשיטא לן דסבר על הרוב כבית הלל. מ"מ זמנין דר' עקיבא סבר כמ"ש דהוא תלמיד ר' אליעזר דסבר כב"ש כמתבאר מסוגית המפקיד דף ל"ז ומדברי הראשונים בשיטה מקובצת שם. ומ"מ יכול לפרש דר' עקיבא דקאמר אפי' מצא אחרת לב"ה קאמר. ועל דרך זה אמרו בשבת דף י"ח ע"ב ובדברי רש"י ותוס' ודוק היטב כי קצרתי. ומ"ש הרב בביאור הירושלמי דסבר דר' עקיבא לפרושי לבית הלל אינו מוכרח ויש לפרש הירושלמי כמש"ל ואין להאריך:

הלכה ב

מעשה באדם א' וכו'. הך עובדא איתיה פ"ק דשבת דף י"ג ובסדר אליהו רבא שם פט"ו הוא קצת בסגנון אחר. ועמ"ש אני הדל בקונטריס פתח עינים שם בשבת:

כשבאת בנדתך וכו'. ראיתי בספר הפרדס לרש"י ז"ל כ"י שכתב אליהו שמע בישיבה של מעלה דלכך נענש אותו תלמיד ולפיכך שאל לה אסור נדה טפי משאר איסורים ומה ששאל על הנדות תחילה ואח"כ על הלבון לפי שהיה רוצה שתודה וכך אמר לה אמרי בימי נדותיך מהו אצליך דשמא נכר' בכך ונכשל א"ל ח"ו והשתא אמר לה אמרי בימי לבוניך מהו אצליך עכ"ל:

כל אותן ז' ימים הראשונים מהו אצליך. כן גירסת הראב"ד ז"ל בריש ס' בעלי הנפש בבריתא שלנו ופירש הרב ז"ל ימי זיבה ע"ש אבל הרשב"א בתורת הבית הארוך גריס ג' ימים הראשונים:

אל תגעי בכלים שלא תביאי לי לידי ספק כצ"ל. וכ"כ הרב אהבת חסד ז"ל והכריח הדבר עש"ב:

וישנתי עמו בבגדי ובשרו לא נגע בבשרי. הכי גרסי הראב"ד והרשב"א שם בבריתא שלנו ודלא כהרב בנין יהושע והר' אהבת חסד ועיין בסדר אליהו פט"ו ועמ"ש רש"י בשבת די"ג ד"ה מטה חדא:

רמז. ואשה בנדת טומאתה לא תקרב. ר"ת ובטלת כלומר אף אם כל א' בבגדו. עוד יש לרמוז כי הר"ת הוא בסגנון זה ותטבל כלומר אף שטבלה בסוף ז' כמ"ש התוס' שהיו נוהגים לטבול כך לא תקרב עד הטבילה שבסוף ימי ליבון:

דרש. בעלי שקרא הרבה וכו'. במאמר זה כתבתי בעניותי בקונטריס פתח עינים ובקונטרוס אהבת דוד דף ל"ב בס"ד. ועתה אומר בסגנון אחר והוא דאמרו ז"ל תורה בין

בעדנא דעסיק בין בעדנא דלא עסיק אגוני מגנא ואצולי מצלא כן הוא בילקוט כ"י וזה כדעת רב יוסף פ' היה נוטל וכמ"ש אני הדל במ"א. גם אמרו שם בסוטה שאם ת"ח סלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא ניצול מכלם. גם אמרו רז"ל שהתורה מכפרת כקרבנות. ואפשר לפי גירסת בריתא שלנו דקתני מעשה באדם אחד שהגיע להוראה. ומכל זה עניה סוערה האשה הקושית זאת אומרת בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה דהיינו תלמוד. ונמצא שהיה משלש ימיו במקרא ומשנה ותלמוד וגם שמש ת"ח הרבה בסברא לדעת סברת כל אחד ואחד. והוא הגיע להוראה מפני מה מת בחצי ימיו דהרי התורה מגנא ומצלא והיא מכפרת ואם באולי חטא לא הי"ל למות בחצי ימיו שזו מיתת כרת וחס לו לעשות עבירה שיש בה כרת ועל זה פתח אליהו זכור לטוב ואמר בימי נדותיך מהו אצליך רמז לה דהתורה אצולי מצלא והגיע להוראה ניצול מכלם היינו משוגג אך אם במזיד קפץ לחטוא ולא השגיח בהרהורי קדושה ושמירת התורה איהו דאפסיד אנפשיה ולכן אפשר שהיה חוטא אפי' בנדה וכל זה היינו שלימודו לא היה נקי ובר לשמה בכל חלקי לשמה. ולבסוף הודית שבימי לבונה היה ישן עמה. ואמר ברוך המקום שהרגו כלומר לא יעלה על לבך דמשום דעבר לא תקרב להיות עמך במטה מה בכרת. לא היא דלא תקרב לחוד אין בו כרת אלא מפני שלא נשא פנים לתורה ולא החשיבה כמ"ש ז"ל. וזה עונשו כמש"ה כי דבר ה' בזה הכרת תכרת וכו' ולכך ברוך המקום שהרגו וסלקו קודם שיחטא כהנה וכהנה או יבא לגדולה מזו. והגם שהתורה מכפרת אבל מבזה התורה לא סגי דאינה מכפרת אלא ענש יענש כאשר ישית יוצר בראשית. ואתיא מכללא לומר לה שהוא לא נשא פנים לתורה ולזה מת בכרת. ולא תאונה אליה רעה כי היא אין לה עון זה. רק איסור לא תקרב והיא שוגגת שסמכה כי בעלה חכם וירא ה' ושריותא היא ולכן לא תירא ולא תחת וגם בעלה בזה נתכפר לו והלך למנוחות שאננות כמו שנראה מסדר אליהו שם. וכמה תועליות נמשכו מדברי אליהו זכור לטוב. אחת להודיע לבני אדם חומר איסור לא תקרב. וחומר איסור מי שאינו נושא פנים לתורה. ולישב דעת אשה קשת רוח יושבת מרו"ת ודעת יושבי שער בתי כנסיות ובתי מדרשות אשר האשה צעקה שם להגיד כי ישר ה':

פירוש. אל יתיחד אדם עם הנשים בפונדק לא יספר עם האשה בשוק כצ"ל ונמחק אפי' עם אחותו ועם בתו מפני דעת הבריות. וכ"כ הרב אהבת חסד אעפ"י שדבריו יש בהם גמגום. ודלא כהרב בנין יהושע שמקיים גירסת הספרים. ומ"ש עם הנשים היינו אפי' עם אשה אחת. ופונדק אצטריכא ליה דלא נימא דבפונדק שכיחי אנשים הרבה. ושרי קמ"ל דאפ"ה לא שרי להתיחד בבית א' עם אשה כלומר בחדר אחד בפונדק. אבל עם

אחותו ועם בתו שרי להתיחד בחדר א' דמסתמא ידעו בני הפונדק שהיא אחותו ובתו על הרוב:

נאמר כאן לא תקרבו ונאמר להלן לא תקרב וכו'. כלומר דלא תקרבו בעריות ולא תקרב הוא לנדה ויש ללמוד זה מזה דמה שאסור בנשים אחרות אסור באשתו כשהיא נדה חוץ מהיחוד כדמפרש לקמן. ומה שפירש הרב אהבת חסד ז"ל לא שמוע לי. ולשון לא תקרבו לא תקרב משמע אף לדבר המביא לידי עבירה:

הרחק מחטא הקל שלא יביאך לחטא חמור. כי יצה"ר בפתח כל שהוא מתגבר להחטיאו וכמ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל בפ' הוא ישופך ראש שאם בתחילה הלא מראש תכף מושל ברוחו ואינו שומע ליצה"ר כתותי מכתת. וז"ש הרחק מחטא הקל שלא יביאך היצה"ר לחט' חמור:

הוי רץ למצוה קלה שיביאך לחמורה. כי מה שאתה רץ הוא מצוה בפני עצמה וכמשז"ל מלך אסור ברהטים בשני ריצות שרץ אברהם אע"ה וכו'. ולכן יביאך הקב"ה למצוה חמורה:

בטנך ערימת חטים זו כ"י סוגה בשושנים שבעים זקנים כי הסנהדרין עושים סייגים וגדרות לכנסת ישראל שלא יכשלו באסורי תורה וז"ש סוגה כלומר כנסת ישראל היא מסוגיית בסנהדרין שהם עושים סייג וגדר לשמור התורה וכן אמרו בתנחומא פרשת דברים שושן אלו סנהדרין שנא' סוגה בשושנים ע"ש:

רמז. חטים זו כ"י אפשר. כי חטים עם הכולל גימט' חיים כמש"ה חיים כלכם היום. ולפי פשוטו אפשר במ"ש הרב מהר"ר אליעזר נחמן פואה ז"ל בספר מדרש בחידוש דף כ"ט דהמין האנושי נקרא עיסה וא"ה משעורים וכיוצא וישראל לעיסת חיטים ולכך שולט היצה"ר בישראל ביותר ע"ש. וז"ש בטנך ערימת חיטים אלו ישראל ושולט היצה"ר ולכן סוגה בשושנים צריכים סייגים לישמר מיצה"ר:

דרש. בטנך וכו' אלו מצות קלות. אפשר כי תרי"ג מצות שעור קומה. ולכן בטנך רמז למצות קלות:

פירוש. אלו מצות קלות הרכות וכו' הא כיצד וכו'. כלומר מלבד עיקר המצוה שהיא גדולה מה שירא מה' לפרוש מנדה. וכן ירא לקיים חלה וכיוצא זה הוא מצוה קלה שהוא טפלה למצוה עיקרית ובשבילם לבד זוכה לחיי העה"ב מלבד המצות עיקריות. א"כ הסייגים קרי מצות רכות וקלות וז"ש ערימת חיטים מצות קלות ומה הם סוגה כלומר הסייגים ובהם זוכים בשושנים רמז לחיי העה"ב:

וכן אתה אומר בראשית הגז. איזהו סייג שעשה משה כצ"ל. ומ"ש איזהו סייג שעשה משה קאי אדלעיל פ"א:

שכך כתוב בתורה ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. פירש"י פ"ק דשבת דף י"ג דעד שתבא במים לטבילה היא בנדתה דמרבינן מתהיה בנדתה בהויתה תהא עד שתבא במים בתורת כהנים ע"כ. וכתב הרב בנין יהושע על רש"י ותימה שממרחק יביא לחמו הלא שם בגמ' שבת דף ס"ד איתא גם כן הכי עכ"ל. ומריש אמינא דט"ס יש בדברי רש"י ז"ל במ"ש דמרבינן מתהיה בנדתה בהוייתה תהא עד שתבא במים כי דרשא זו ליתא בתורת כהנים והך קרא הוא בזבה וצ"ל והדוה בנדתה תהא עד שתבא במים וכן הוא בת"כ. ומאי דתמיה ליה להרב בנין יהושע דאמאי מייתי מת"כ הלא בשבת שם דף ס"ד איתיה לק"מ דברייתא דמייתי הש"ס התם היא מתורת כהנים אלא שיש קצת שינוי. ולכך רש"י בדף י"ג הביא העיקר שהוא מתורת כהנים:

ודע דבתנא דבי אליהו פרק ט"ו אמרו לא למדנו טבילה לנדה אלא מן הזב וכו'. ויש להרגיש קצת על רבוואתא קמאי דכל א' עשה לימוד לטבילת נדה ולא זכרו דברי תנא דבי אליהו לקרבם או לרחקם. והתוס' בשבת דף י"ג ובכתובות דף ס"א ע"א זכרו מאמר סדר אליהו הלזה ובכמה דוכתי מייחו דברי רבוואתא על טבילת נדה ולא בא בפיהם דברי סדר אליהו הנזכר:

הלכה ג

והוסיף משה יום א' מעצמו. פי' בתמיה וכן הוסיף משה יום א' מעצמו בלי שום טעם. רגל ישרה. וכן נ"ל ודלא כהרב בנין יהושע שהגיה לקמן וא"צ:

זה א' מהדברים שעשה משה מדעתו והסכים דעתו כצ"ל. ומפרש בשבת דף פ"ז דהסכים הקב"ה דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא:

פירש מן האשה והסכימה דעתו לדעת המקום וכו' מה ישראל שלא נתקדשו וכו'. לשון הבריתא שלנו מדוקדק דקאמר והסכימה דעתו לדעת המקום והוא לשון ברור יותר מלשון הש"ס דקאמר והסכים הקב"ה עמו דהכל גלוי וידוע לפניו יתברך. ומשה רבינו ע"ה זכה שנתכוון לדעת המקום ברוך הוא וא"ש טפי לומר והסכימה דעתו לדעת המקום:

דרש. מה אם ישראל וכו' מעוצם ענותנותו אמר ק"ו בסגנון זה דלכאורה יש להשיב. אבל הק"ו הוא דאמר בזהר הקדוש ח"ג סוף דף רס"ח דכלהו נביאי לגביה משה כקוף בפני אדם ושם ביאר יתרונות של משה רבינו ע"ה וזהו הק"ו עצום ובהכי ניחא דאהרן שערער על משה רבינו ע"ה שפירש אמאי לא דריש ק"ו והרי אהרן דריש ק"ו כמ"ש בזבחים דף

ק"א. אכן בהיו' שלא ידע מעלת יקר תפארת גדולת משה לכן דיבר על פרישתו. ולכן א"ל הקב"ה אם יהיה נביאכם וכו' לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו וכפי גדולת נבואתו הוא ק"ו גדול שאין בו פרכא. ובזה אפשר לפרש מ"ש בש"ס בשבת דף פ"ז ומנ"ל דהסכים הקב"ה ע"י שנאמר לך אמור להם וכו' ואתה פה עמוד עמדי ואית דאמרי פה אל פה אדבר בו. כלומר עיקר הק"ו הוא מיתרון משה על כל הנביאים וז"ש ואתה למעוטי שאר נביאים עמוד עמוד"י כביכול. ואית דאמרי פה אל פה אדבר בו ולמעלה גדולה זו הק"ו הוא עצום. אלא שמשה רבינו ע"ה ברוב ענותנותו לא חשב הק"ו אלא בדרך זה:

סוד. אמר מה אם ישראל שלא נתקדשו וכו'. אפר דלפי רוב ענותנותו אמר כן. אך יש פנימיות דאמרו בזה"ק דהוא בעלה דמטרוניתא ומשו"ה מכמה צדדין וטעמי' הוצרך לפרוש מן האשה החומרית ועמ"ש בזהר בסוד יעקב ומשה:

פירוש. אל תקרי חרות אל חירות. דייק דהול"ל חרות בלוחות אלא רצה לומר חירות בעבור הלוחות:

קושרין קטיגור על משם. כלומר שמחברין קטיגוריא זו עם מה שקטרגו כבר בבריאת האדם הגם שמה"ש שקטרגו בבריאה נשרפו עתה קשרו זה עם קטיגוריא הקודמת ואמרו מה אנוש כי תזכרנו כי אנוש הוא שם גרוע כמשז"ל כי הוא השם הפחות בשמות שנקרא האדם:

רמז מה אנוש יש לרמוז בפסוק במ"ש שמי שהוא עניו ניצול מהיצה"ר. וזה רמז מה להיות עניו ע"ד ונחנו מה ובזה ינצל מן שונא אותיות אנוש ואם זכה להחשיב עצמו מה מלבד שניצול מן שונא היצה"ר וגם כי יגמר לא ישלוט בו כמ"ש עיר וקדיש מהר"א הלוי ברוכים ז"ל כי לכך דהע"ה קבע לא גבה לבי מז' קל"א כמ"ש אני עני בכמה דוכתי. ולא עוד אלא כי תזכרנו לשון אזכרת' שדורש בזהר קטרת קשר וז"ש תזכרנו תקשרנו נר"ן בקדושה ע"ד צרורה בצרור החיים. וגם מי שאינו בתכלית הענוה אלא ובן אדם שידע שעתיד למות והוא שפל. זוכה כי תפקדנו בישועה ודוק כי קצרתי:

דרש. מה אנוש כי תזכרנו. אפשר במ"ש רז"ל בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שאומר אליעזר בני או' פרה וכו' ואפשר שבאותה שעה אמרו מה"ש מה אנוש כי תזכרנו לו' אליעזר בני או' ובן אדם על משה רבינו ע"ה כי תפקדנו פי' תצונו המצות:

סוד. ותחסרהו מעט מאלהים. כתבו המקובלים דיש ק"ך צרופי אלהים ומשה רבי' ע"ה תקן קי"ט וזהו מע"ט גימטרי' קי"ט וחסר לו אחד. א"נ עשרה אלהים יש בהם ן' אותיות והם בגי' תת"ם ומשה רבינו ע"ה זכה והמתיקו' כלם וחסר א' שהמתי' תתנ"ט וז"ש ותחסרהו מעט מאלהים שהוא אות א' הקטנה שיש בשם אלהים. וכן בשג"ם הו"א

בש"ר גי' תתנ"ט וז"ש בחולין משה מן התורה מנין בשגם וכו' ע"כ מספר כ"י. וכפי מ"ש בתחיל' שנשאר לו שם אלהים מן הק"ך אפשר לרמוז כי ר"ת ותחסרהו מעט מאלהים הוא גימטריא אלהים לרמוז כי צירוף אחד מהק"ך נשאר לו לתקן ושאר קי"ט צירופים תקנם והמתיקם:

פירוש. נטלן וירד והיה שמח שמחה גדולה. פירוש כי אחרי שאמר לו לך רד וכו' זכה שניחם כביכול על הרעה ונטל הלוחות והורידן ולזה היה שמח שמחה גדולה:

אמר היאך אני נותן להם הלוחות וכו'. כלומר שהיה חושב בזה ואחר כך נסתכל שפרח הכתב ואז שברן כדמסיק:

אם אני נותן לה כתובה עכשיו נמצא מחייבה מיתה ונפטרה מאדוני לעולם כצ"ל:

אאחוז בהם ואשברם יחזרו למוטב ויאמרו ישראל היכן הלוחות אשר הורדת כצ"ל:

כאשר ציוני ה'. דנראה יתר אלא קאי לדעיל דכתיב אשר שברת ושמתם בארון והיינו דשברי לוחות מונחות בארון ועל זה כתיב כאשר ציוני ללמד דגם שבירת לוחות נצטוה:

במה שיכול לשבר כצ"ל. ור"ל במעשה אדם לא ברוחני והכא ראה דהלך הרוחניות והוי כאלו אמר לו הקב"ה שישברם. א"נ יש לצדד כי קודם ששיברם לא פרחו האותיות אך נצטווה שישברם ולהכי שיברם דהיה יכול לשבר שציוהו ה' אבל בלי ציווי ה' לא היה יכול לשבר:

לא יהלך אדם אחר אשה בשוק ואפי' היא אשתו ואצ"ל אשה אחרת מפני טענת הבריות. נראה דמ"ש אפי' אשתו היינו משום הרואים שלא ידעו שהיא אשתו וכמ"ש בברכות דף מ"ג לא יספר עם אשה בשוק אפי' היא אשתו ובתו ואחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו. וכמו ששנינו בסמוך בבריתא שלנו ולא יספר עם האשה בשוק וכו' מפני טענת הבריות. וה"נ לא יהלך אדם אחרי אשה ואפי' אשתו מפני טענת הבריות שאינם בקיאים בקרובותיו. ובש"ס פ' הרואה דף ס"א אמרו ולמ"ד פרצוף הי מינייהו סגי ברישא אמר ר"נ בר יצחק מסתברא גברא סגי ברישא דתניא לא יהלך אדם אחרי אשה בדרך ואפי' היא אשתו וכו' ומשמע דמ"ש לא יהלך אחרי אשה ואפילו אשתו אינו מפני הרואים דהרי אדם וחוה כשנבראו היו יחידים בעולם ואמר דגברא סגי ברישא דתניא לא יהלך אדם אחורי אשה וכו'. ורש"י פירש שם בברכו' דף ס"א ובעירובין דף י"ח דלא יהלך אחרי אשתו דגנאי הדבר. והכי מוכח מהש"ס דאינו מפני הרואין כדאמרן ומבריתא שלנו משמע דגם זו מפני הרואין:

ולכל הדברות אפילו מדברי רש"י משמע דגנאי הדבר ואין כאן איסור וכ"כ הרב חידושי אגדות בברכות לדעת רש"י. וק"ק על הרדב"ז בתשובותיו סי' תש"ע דכתב דגם מ"ש

לא יהלך אחרי אשתו היינו משום הרהור ומלבד דמהבריתא שלנו מוכח דלית בה אלא מחמת שאין הכל בקיאין בקרובותיו גם לש"ס דידן אין כאן לתא דאיסור אלא משום גנאי כמו שפירש רש"י. הן אמת דבש"ס דידן לא פורש דהוא משום גנאי רק רש"י ז"ל כתב כן אמנם אכתי ק"ק על הרדב"ז ז"ל דתפס בפשיטות נגד רש"י ז"ל והול"ל דרש"י פירש גנאי ותו דיש להכריע כרש"י ז"ל דכיון דמבריתא דידן מוכח דליכא איסור צריך לפרש בש"ס משום גנאי דלא לאפושי פלוגתא ודוק כי קצרתי:

והנה בבריתא שלנו תני לא יספר עם האשה בשוק לא ילך אדם אחר אשה בשוק כי הדדי ומשמע דהוא אזהרה לכל אדם. אך בש"ס ברכות דף מ"ג בבריתא קתני לא יספר עם האשה בשוק באזהרות לת"ח וכן הרמב"ם כתב פ"ה דדעות בעניני ת"ח לא יספר וכו' ופכ"א דאיסורי ביאה גבי אזהרות לכל אדם כתב לא ילך אחר אשה ע"ש:

פירש מן האשה וכו'. ראיתי לאח' קדוש בס' כ"י שכתב וז"ל בס' אבק דרכים כ"י להרב מהר"ר אברהם קונקי ז"ל חקר חקיר' חכם דלמ"ד יתרו אחר מתן תורה בא א"כ מאי קאמר דמשה רבינו ע"ה פירש מדעתו מן האשה והסכים עמו הקב"ה הרי עדין לא בא יתרו עם צפורה אשת משה ואחר מת"ת כתיב לך אמור להם שובו לכם וכו' ואתה פה וכו' דכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו והוא לא הותר ואחר זה בא יתרו עכ"ל:

ואני בעניי אומר דנעלם מהם דברי התוספו' בע"ז דף כ"ד ריש ע"ב שכתבו וז"ל יתרו לאחר מתן תורה בא וא"ת א"כ צפורה אשת משה לא באה אלא לאחר מתן תורה ותקשי על הא דאמרי' פ' הבא על יבמתו וכו' פירש מן האשה ומאי קאמר הא לא היתה צפורה עמו וי"ל שהקב"ה הסכים על ידו על שנתן לב לפרוש מן האשה עכ"ל ועיין בתוס' יבמות דף ס"ב ע"א:

מה אם ישראל שלא נתקדשו וכו'. כתבו התוספות בשבת דף פ"ז ע"א וא"ת מאי קאמר דעשה מדעתו דאוריתא הוא דק"ו ניתן לידרש וי"ל דלא הוי ק"ו גמור דשאני התם משום עשרת הדברות עכ"ל. וראיתי בספר בית מאיר חיבור על ש"ע אה"ע אשר בהקדמתו הקשה על דברי התוס' הללו משם בנו ז"ל דהרי אמרו בריש ת"כ על י"ג מדות מק"ו כיצד ואביה ירק ירק וכו' וא"כ זה היה אחר שנה ועדיין לא למדנו דיש לדרוש ק"ו ויפה אמר עשה מדעתו והאריך לחזק קו' בנו וכתב שאח"כ מצא באבות דר"נ פ"ב כדבריו שאומר כך היה משה הצדיק דן ק"ו מעצמו זהו תורף דבריו ע"ש באורך:

ולי ההדיוט לק"מ דהא האבות ידעו התורה ואמרו רז"ל דיעקב אע"ה מסר התורה ליוסף. וכן השבטים ידעו התורה והם מסרו אותה ועמרם גדול הדור ויודע התורה. ופשיטא דמשה רבינו ע"ה דמיום שנולד שכינה עמו ידע מה שידע אביו. והק"ו הוא סברא

ואמרינן בעלמא אי סברא למה לי קרא ואמרו בחולין דף ס' נשאו ק"ו דשאים מאילנות דכתיב למינהו והשבטים אמרו הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותנו וכו' ואמרו בב"ר זה א' מק"ו הנאמר בתורה. ומשה רבי' ע"ה אמר להקב"ה הן בני ישראל לא שמעו אלי וכו' ובודאי שמשה רבי' ע"ה ידע דק"ו א' ממדות שהתורה נדרשת. ויפה הקשו התוס'. והת"כ מייתו מקרא ואביה ירק ירק וכו' לדידן ללמדנו מדת ק"ו דאין למדין מעשה שקודם הדיבור כמ"ש פ"ק דיבמות. ומה שמצא בבריתא שלנו אינה מציאה דאין שום ראיה ממ"ש דן ק"ו מעצמו דהכי אורחא דמילתא לומר נשא ק"ו מעצמו וכמ"ש בקמא דף ל"ח נשא משה ק"ו בעצמו שאמר צרור את המדינים בשנת המ' ואפי' לשיטתו למדנו דהכי סוגיא דלישנא שגם הוא מודה דק"ו למד מאביה ירק ירק קודם המרגלים ואין צורך להאריך ואמטו להכי כתבו התוס' דאינו ק"ו גמור ולכן אמר עשה מדעתו:

מיהו מ"ש התוס' דשאני התם משום עשרת הדברות. מלשון הבריתא שלנו דקתני ומה ישראל שלא נתקדשו אלא לפי שעה ולא נזדמנו אלא כדי לקבל עליהם עשרת הדברות מהר סיני א"ל הקב"ה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכו'. מוכח דלאו פירכא היא לומר דהתם משום עשרת הדברות דבתוך הק"ו קאמר ולא נזדמנו אלא לקבל לעשרת הדברות. ועל זה נשא ק"ו דאין חילוק בין רב למעט. ותו דעל הרוב הקב"ה יאמר לו דברים רבים ובפרט שיגלה לו סודות עליונים מה שלא היה בישראל. אמנם התוס' ביבמות דף ס"ב כתבו דאין זה ק"ו דאטו מפני שציוה פעם א' לבטל יבטל לעולם פרו ורבו ע"ש. ועוד אפשר לומר דשאני התם דהיה בפומבי גדול ואתה מרבבות קדש לעיני כל ישראל:

ואיני יודע אימתי מדבר עמי או ביום או בלילה עאכ"ו. לכאורה יש להרגיש ממ"ש בריש המכילתא רשב"י או' והלא כל הדברות שנדבר עם משה לא נדבר אלא ביום וכ"פ רש"י בפירושו דכתיב ביום דיבר ה'. ביום צויתי ע"ש והיכי קאמר הכא או ביום או בלילה. ובדוחק יש לומר דעדיין לא ידע משה אם נדבר עמו גם בלילה:

לקבל את הלוחות שהן כתובות ומונחות מששת ימי בראשית. מלשון בריתא שלנו הלזה יש להעיר על הרב מהור"ר חסיד ז"ל שפירש סמיכות לעיני כל ישראל בראשית הביאו בנו בס' בינת יששכר דף י"ח ע"ג וז"ל מצינו מדרשים חלוקים אם התורה היתה קידושין לישראל אם הלוחות דבסנהדרין פ"ז דרשו מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה משמע דע"י התורה נתארסו ובש"ר פ' מ"ו איתא דמשו"ה שיבר הלוחות משה רבי' ע"ה דאמר מוטב שידונו כפנויה ואל ידונו כא"א משמע ע"י נתינת הלוחות נתארסו ומאן מוכח מכח הקושיא של נחלת בנימין דהקשה במצוה ל"ח איך אפשר דנתינת התורה היה קדושין הרי קדומה היתה אלפים שנה כדכתיב ה' קנני ראשית דרכו ולא היו

ישראל בעולם ואיתמר בקדושין דף ט' כתבו לשטר ארוסין שלא מדעתה אינה מקודשת מוכח כדעה שהלוחות היו קדושין והם נכתבו בימיהם ואיתא במדרש בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית שנאמר פ' קנני ראשית דרכו לפ"ז כך ההמשך ולכל היד החזקה ששיבר הלוחות שיהא נדון כפנויה וק' הרי התורה קדושין ותי' בראשית בשביל התורה קדומה לעולם ולא הוו קדושין עכ"ל בקצור:

ואני בעניי כתבתי על זה בקונטרוס רוח חיים דרוש ז' וע"ש מה שצדדתי ועתה ראיתי דיש מפרשים הכתב והמכתב בדברי' שנבראו בין השמשות על כתב הלוחות אך יש מפרשים על הכתב דעלמא כאשר יראה הרואה בס' מדרש שמואל וגם שם תראה דיש מפרשים שהתורה לא נכתבה אף שקדמה ע"ש באורך ולא נאריך בזה. אמנם הבריתא שלנו בהדיא קתני שהלוחות כתובות ומונחות ששת ימי בראשית והוא הפך הרב הנז'. ואעיקרא נראה דהא דאמרינן שטר אירוסין שנכתב שלא מדעתה היינו באירוסין דעלמא אך הקב"ה לפניו גלוי וידוע הכל והוי כנכתב מדעתה ועוד שנמלך בנשמות הצדיקים ואין כאן מקום להאריך ובפרט להשיב על הדרש:

כך היה משה הצדיק דן ק"ו וכ' שכן כתוב בהם זובח לאלהים וכו'. כתב הרב אהבת חסד וז"ל אף דהמקרא הזה אינו בלוחות דרך הגמרא כך הוא וכמו כן בשבת דף ק"ד גבי כתב שבלוחות נבוב בובן וכו' וביותר יש לומר דכל תרי"ג מצות בכלל העשרת דברות המה וכן יסד רב סעדיה גאון וכו' ועיין ביפ"ת ש"ר ס' מ"ג משמע דמקרא זה כתוב בלוחות עכ"ל. ומאי דמייתי משבבת דף ק"ד דאמרו נבוב בובן וכו' ואינו ענין למאי דקמן גם מ"ש מיסוד רב סעדיא גאון ז"ל. רש"י ז"ל הביאו פ' משפטים שכתב כמה מצות תלויות בכל דבור ואינו יודע כיצד נתפייס בזה. ומ"ש דמדברי הרב יפ"ת משמע דמקרא זה כתוב בלוחות. גם מדברי המדרש שם ופ' מ"ו מוכח דהיה כתוב בלוחות ע"ש. ועיין בירושלמי פ"ו דשקלים שאמרו דכל דקדוקי תורה היו כתובים בשני לוחות ועיין בפי' דרכוני זהב ועיין ביפ"מ ואכמ"ל:

הלכה ד

עשה ד' דברים וכו'. בפסחים דף נ"ו אמרו ששה ועל ג' הודו לו ועל ג' לא הודו לו:

גנז ס' רפואות. רש"י פירש פ"ק דברכות לפי שלא היה לבם נכנע על חוליים אלא מתרפאין מיד. והרמב"ם פירש שהיה להם ס' מודיע ענייני צורת הכוכבים וטלמסאות וכו' וזה קרוב להטעות הבריות וכו' ע"ש. ובתשב"ץ לתלמיד מהר"ם סי' תמ"ז כתב כשהיה נח ובניו בתיבה היו עמו שדים והיו מזיקין אותם ונעשו חולים ובא מלאך ולקח א' מבני נח לג"ע ולמדו רפואות וכתבן בספר. ורבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל פרשת בשלח

בכ"י כתב כי על ידי מעיינות בא כל חולי וגם הרפואות וחזקיה הע"ה גנז ס' רפואות שהיה כתוב על המעיינות מן המבול איזה מעיין טוב וסתם אותם כדי שיבקשו רחמים לרופא חולים:

כתת נחש הנחשת. שהניחוהו הראשונים להזכיר שאין הנחש ממית אלא החטא ממית ואח"כ יצא תקלה:

והסיר הבמות והמזבחות שנאמר יחזקיהו כצ"ל. ובזה לא שייך לומר והסכימה דעתו לדעת המקום דמאי למימרא:

סתם מי גיחון. פירש"י פ"ק דברכות דאין זה גיחון שבד' נהרות דההוא לאו בא"י הוא אלא הוא מעיין קטן בירושלם ונקרא מי השלוח כדכתיב והורדתם אל גיחון ות"י ותחתון יתיה לשלוחא ועיין בגט פשוט להרב מהר"ם ן' חביב ז"ל סי' קכ"ח ס"ק ל"ז ע"ש ודלא כהראב"ע והרמ"ה פ"ג דהוריות הובא בעין יעקב שם שפירשו שהוא מד' נהרות וכתבתי בשער יוסף שם דטענת רש"י חזקה ומה גם שהתרגום תרגם לשילוחא והרא"ש בתוספותיו שם בהוריות פירש כרש"י ז"ל. ועתה ראיתי דברי הראב"ע פ' בראשות דכתב וידוע דגיחון קרוב לא"י דכתיב והורדתם אל גיחון ע"ש ואנחנו לא נדע. ומאי דמייתי מפ' והורדתם אל גיחון כבר תרגם יונתן לשילוחא:

גנז ספר רפואות וכו'. הרב יפה מראה פ' מי שהיה הביא פירש"י ופי' הרמב"ם באורך וכתב דהמעיין באבות דר' נתן פ"ב יראם דפירוש הרמב"ם אמת ויציב. והרב מחזה אברהם כתב דהיינו ממ"ש והסכימה דעתו לדעת המקום דשייך טפי לפי' הרמב"ם משום דלא סמכו על המקום אלא על אותה צורה עכ"ל. ואין זו הוכחה כלל. ותו יש להעיר בדבריו דלפי' הרמב"ם לא לבד שלא סמכו איכא אלא שאסור להתרפאת בהם כמ"ש הרמב"ם בפירו'. והיה אפשר לומר דהרב יפ"מ דייק דהקדים גנז ס' רפואות לרמוז דהוי דומיא דכתת נחש הנחושת דאיכא לתא דע"ז. אבל גם זה אינה הוכחה גמורה לומר שפי' הר"מ אמת ויציב. אבל קצת הוכחה יש לפי' הר"ם מלשון הירושלמי דאמר טבלא של רפואות דמורה ובא על הצורות שהיו בטבלא:

סתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקו'. הרב מחזה אברהם כתב אף דהובא במשנה ששה דברים דלא הודו לו וחשיב סתימת מי גיחון מהם כבר כתב הרמב"ם בפירוש המשניות בפסחים שזה אינו ממתני' אלא תוספתא והגמרא דכאן לא ניחא ליה לגרוס הכי משום דזיל בתר טעמא אמאי לא הודו לו דהי"ל לבטוח בה' כמו שפירש"י והגמרא דכאן סבר דזה טעם מספיק לקצץ דלתות היכל וכו' אבל לא למה שעשה חוץ לירושלם מ"ט אינו רשאי לעשות תחבולות מלחמה עכ"ל. ודברי הרב אינם מכוונים במ"ש דהובא

במשנה ששה דברים דלא הודו לו והול"ל לשון ברור וקצר ג' לא הודו לו. ומ"ש כבר כתב הרמב"ם שזה אינו ממתני' אלא תוספתא. לכאורה דבריו קשים דמאי איכפת לר' נתן אי הוי משנה או תוספתא הא רבי נתן תנא הוא ופליג. הן אמת דהרז"ה כתב במאור והרשב"א בחידושיו פ' הגוזל דאע"ג דרב תנא ופליג מ"מ אי אפשר שיסבור נגד סתם משנה לפי שרב הוה במניניה דרבי כשסתם המשניות והסכים על סתם משנה ע"ש והכי נמי אפשר לומר על רבי נתן. דאמרינן ר' ור' נתן סוף משנה והוה במניניה דרבי כשסתם המשניות ואי אפשר שיסבור נגד סתם משנה ובהכי הוה ניחא מ"ש הרב הנז' דאינו משנה אלא תוספת'. אמנם אם כיוון הרב לזה היה מפרש דבריו והוא אחרון. ומה גם דהרמב"ן שם במלחמות פליג על הרז"ה ז"ל ע"ש. גם מ"ש הגמ' דכאן לא ניחא ליה דלגרוס הכי אין לשונו מכוון. ועיקר ישובו יש להשיב עליו:

ועלה על לב לומר דכיון דהיו גם חכמים מסכימים לדעת חזקיהו הע"ה על דרך שכתב הרמב"ם סוף פ"ד דביאת מקדש גבי עובר ניסן בניסן אלא שרוב החכמים היו נגדו ולא הודו לו. א"כ היו חולקים החכמים בסתימת מי גיחון מערכה לקראת מערכה וממחלקת זה יסתעפו כמה דינים אפשר דגם זה בסוג אלו ואלו דברי אלהים חיים. וכבר כתבו רבני צרפת דאע"ג דשתי הסברות אמת רצה הקב"ה שההכרעה נמסרה ביד חכמי הדור. וה"נ סברת חזקיהו הע"ה ורבנן דעימיה היא ג"כ אמת אלא דלא הודו לו חכמים רוב הסנהדרין דנמסרה ההכרעה בידם. ומיהו יען דסברתו אמת הסכימה דעתו לדעת המקום על דרך שאמרו דבשמים הלכה כב"ש. ובזה א"ש ע"ש בברייתא שלנו דהסכימה דעתו לדעת המקום ומ"ש בתוס' דלא הודו לו חכמים. אך יש לפקפק על זה כמבואר. ובס' בנין יהושע רצה לקיים שתיהן דהוו תרי עובדי ע"ש ולא נתחוורו לי ההדיוט דבריו ע"ש ואין להאריך:

הלכה ה

איזהו סייג שעשה איוב וכו'. חוזר לפרש מ"ש בפרק ראשון:

הרי הוא אומר תם וישר וירא אלהים כצ"ל:

מלמד שהרחיק איוב את עצמו מדבר המביא לידי עבירה. פירוש דכתיב וירא אלהים ומזה נשמע שהרחיק מדבר המביא לידי עבירה כי היה ירא אלהים שמא יבא לעבירה. והוסיף וסר מרע שנתרחק מכיעור והדומה לכיעור:

א"כ מה ת"ל תם וישר. דמשמע שהיה עומד על קו הדין:

שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו. פי' שהיה מתוקן ושלם:

ואף בלעם וכו'. יש מרז"ל שאמרו שהיה ערל והביאו רש"י בפירושו. ועמ"ש בתוס' בס"ד:

אף דוד יצא מהול שנאמר מכתם לדוד וכו'. שהיתה מכתו תמה כמ"ש פ"ק דסוטה דף יו"ד ופירש"י שנולד מהול:

דרש. מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך. אפשר במ"ש הרמב"ם ז"ל שטעם המילה להתיש כח היצר ע"י המילה והפריעה ורבינו האר"י ז"ל כתב דנפש דוד היתה מוטמעת בקליפה וזו היתה יציאה ראשונה והיה נאחז בסבך היצר. וז"ש מכתם לדוד שנולד מהול וא"כ אבד ממני סגולה להתיש כח היצר שהייתי צריך אני הרבה ולכן שמרני אל מהיצר ואע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ התחלתי להתעורר כי חסיתי בך זאת היתה לי אחת שאלתי שמרני אל מצד החסד:

ונמצא שאני מסתכל באשת איש. שאם אראנה עתה אבא לראותה כשתנשא ואסתכל באשת איש:

נח יצא מהול שנאמר איש צדיק תמים. הקשה בס' אהבת חסד בגליון על הרב הגדול מהר"ש אלגאזי ז"לח בס' שמע שלמה פ' שמות דק"ל אמאי דתנן לא נקרא שלם עד שמל דהכתיב נח איש צדיק תמים ונעלם ממנו דנח נולד מהול עכ"ד. וס' שמע שלמה איננו פה עמנו. אמנם מגמרין פ"ק דע"ז דף ו' מוכח דלא ס"ל לתלמודא דידן שהיה נח מהול דאמרינן סתם ודילמא נח טריפה הוה תמים כתיב ביה ודילמא תמים בדרכיו היה צדיק כתיב ביה דילמא תמים בדרכיו צדיק במעשיו לא ס"ד דנח טריפה וכו' ופירש"י תמים בדרכיו עניו ושפל רוח הרי דהמקשן והתרצן כלם סוברים דפי' תמים או שלא היה טריפה או תמים בדרכיו ומינה דלא דרשי שהיה מהול כברית' דילן משום דאמוראי ידעי דאיכא תנאי דפליגי על בריתא דילן וסברי שלא היה מהול כדאמרינן בעלמא בכי האי גונא:

ומהשתא ממילא רווחא קושיא אחריתי שכתב שם הרב הנז' דמקשים העולם כמ"ש בברכות דף כ"ה דמוכי' הש"ס דערות גוי איקרי ערוה דכתיב וערות אביהם לא ראו ודילמא שאני נח דנולד מהול ותירצו דהם לא ידעו ולפי בריתא דילן דשם נולד מהול הדק"ל דשם הו"ל לספוקי דילמא אביו נולד מהול משו"ה לא ראו עכ"ד הרב אהבת חסד ז"ל. ולפי האמור דז"ד סילן לא סבר דנח נולד מהול מעיקרא קושיא ליתא:

אמנם גם לפי בריתא דילן דנח נולד מהול יש לישב סוגית ברכות דבעי למילף אי ערות גוי אקרי ערוה והגם דמייתי קרא וערות אביהם לא ראו. סמיך אקרא דכתיב וירא חם ערות אביו הרי דלגבי חם דהו אלא פליג בין מהול לשאינו מהול קרי ליה ערוה ותו דכשראה אכתי לא ידע שהוא מהול וקרי ליה ערוה. ונראה דהכתוב מגנה אותו שראה ערות אביו. אלא דמייתי קרא משם ויפת דעדיף א"נ דיש להקשות בלא"ה בש"ס דברכות דקאמר

ערות גוי אצטריכא מ"ד הואיל דכתיב אשר בשר חמורים בשרם אימא כחמור בעלמא הוא קמ"ל דאינהו נמי איקרו ערוה דכתיב וערות אביהם לא ראו. ובלאו הא דנולד מהול תיקשי דשאני נח שהיה צדיק וידע תורה ודיבר עם ה' ואינו ח"ו בשר חמורים. אלא נראה דאי בגוים אינו ערוה סבר הש"ס דאינהו לא הוו מפלגי בין נח לאחריני וה"ה נימא דסברא הוא דלא מפלגי בין נולד מהול לשאר אינשי וקרי להו ערוה:

א"נ אפשר דהוכח' הש"ס הוא דכיון דיש מקום לומר דערות גוי איקרי ערוה על מי סמך הכתוב לומר וערות אביהם לא ראו שנבין דמשום דנח מהול ושם נסתפק אי הוא מהול לכך כתיב וערות אביהם לא ראו אבל ערות גוי לא איקרי ערוה. והלא יכולים לומר דהכתוב בא ללמד דגם ערות גוי אקרי ערוה והו"ל לפרש כי היכי שלא נטעי אלא ודאי מדכתיב וערות אביהם לא ראו שמעינן דערות גוי אקרי ערוה וכיוצא בזה כתבו התוס' בשאר דוכתי. ועמ"ש רב חביבא הרב שבות יהודה דף ק"מ ע"ג:

ואף בלעם וכו'. בקונטריס כתבתי דיש מרז"ל שאמרו שהיה ערל וכך הם פשט דברי רש"י ז"ל פ' לך לך פ' ויפול על פניו ופ' בלק. אמנם רב אחאי החכם השלם עצור כמהר"ר אב"א נר"ו בס' מחזור קטן בפירושו דף ר"א ע"א רצה להסכים דברי רש"י ז"ל גם אי אמרינן דנולד מהול וסייעיה רב נהוראי הרב המובהק מהר"י ב"ן נר"ו ממתני' ע"ש ואכמ"ל:

ירמיה יצא מהול שנאמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך. וא"ת והא אמרינן בשבת דף קל"ז ע"ב המברך או' אשר קדש ידיד מבטן ופירש"י יצחק קרי ידיד וכו' מבטן דקודם שנולד נתקדש למצוה זו דכתיב והקמותי את בריתי אתו היינו מילה עכ"ל. הרי דיצחק דנימול קרי ביה אשר קדש ידיד מבטן וא"כ איך יליף דירמיה נולד מהול מדכתיב בטרם תצא מרחם וי"ל דיצחק היה ראש לנימולים לח' ושפיר קאמר קדש ידיד מבטן דקודם שנולד נתקדש למצוה זו ועוד י"ל דאי ירמיה לא נולד מהול מאי רבותיה דקאמר בטרם תצא מרחם הקדשתיך הלא כל זרע ישראל כן ומוכרח דהיינו רבותא דנולד מהול. א"נ טפי אלים בטרם תצא מרחם הקדשתיך דמוכח דנולד מהול מקדש ידיד מבטן והרי הוא כמבוא"ר:

הלכה ו

לא כגבור א' אלא ככל גבורים כלומר אעפ"י דמדמין כ"י לבריותיו כדי לשכך האזן הול"ל ה' ככל הגבורים יצא וכן הול"ל כל האריות שאגו וכו' אלא שעשו סייג לדבריהם ואמרו גבור ואריה כדי שתכף נבין שהוא לשכך את האזן. ומ"ש ה' בנין יהושע בשם מפרש אינו מחוור:

הלכה ח
רבן גמליאל אומר עד קרות הגבר. במשנתנו תנן עד שיעלה ע"ה:

הלכה ט
כ"ש אומרים אל ישנה אדם וכו'. אני הדל כתבתי בזה בפתח עינים בריש אבות ועיין בראשי אבות שם:

פרק ג

הלכה א
ר' עקיבא אומר כל הנוטל וכו'. עיין במשנתנו סוף פאה. מכריך סמרטוטין וכו'. הגם שהוא עני עושה כן כדי שיתנו לו יותר. מפרשים:
והמפזר מעותיו אינו נפטר כצ"ל ול"ג הכא בחמתו אלא הטעם כאן משום ביזוי אוכלים וכ"כ הרב בנין יהושע:

הלכה ב
הקורע בגדיו והמשבר כליו בחמתו וכו' כל הכועס כאלו עע"ז כמ"ש פ"ק דסוטה והכא איסור מוסיף דעשה מעשה ואמרו בזוה"ק דהוי כמקריב לע"ז ולכן אמר סוף שיעבור ע"ז ממש:

הלכה ג
תוספות:
הנותן עיניו באשתו וכו'. אע"ג דמחשבה רעה אין הקב"ה מעניש עליה. נראה דהכא הוא מחשבה תדירית ולא יבצר איזה דיבור או המצאה וגילוי דעת. ובסוטה דף ט' כל הנותן עיניו במה שאינו שלו וכו' ע"ש:

הלכה ד
מעשה בח' שעבר על דברי ר' עקיבא וכו' יש שפירש דר"ע אמר בקמא דף צ' דאפי' ענייי ישראל הם בני אברהם יצחק ויעקב ולא ס"ל הכל כפי כבודו וזה עבר ופרע ראש אשה שהיתה פחותה והיינו שעבבר על דברי ר' עקיבא דהוא סבר דאין חילוק:
והיתה מטפחת כלו' מאספת בטפח שלה על דרך דאמרי' טופח על מנת להטפיח וכיוצא:

הלכה ה
וזרע ברביעה שלישית. דכתיב זרע את זרעך ולערב הם שתים את לרבות שלישית:

הלכה ו

לפי שטוב לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח. כדתנן לפום צערא אגרא:

דרש. לפי שטוב וכו'. אפשר לסברת ר' עקיבא דהעדפה ע"י הדחק לעצמה וזה שיש לו צער הוא פטור דמקיים והגית בו בק"ש וכיוצא והוא מצטער ולומד הוא מעין העדפה ע"י הדחק. ואנו כ"י כדין אשה ובעלה ולרבי עקיבא העדפה ע"י הדחק לעצמה ולזה טוב דבר אחד בצער ממאה בריוח דזו לעצמו:

סוד. לפי מה שדרשו בבקר זרע וכו' ללימוד. יש לרמוז דיש קליפת זבוב ומתבטלת בתור' כמ"ש הקדוש מהר"ש מאסטרפולי ז"ל ור"ת בבקר זרע את זרעך גימט' זבוב דע"י הלימוד מכניעה:

פירוש. אם למדת תורה מרב אחד וכו'. הכי אמרו פ"ק דע"ז דלסברא מכמה רבוואתא עדיף. ומבואר שם דלגירסא מחד רבה עדיף כי היכי דלא ליפגם לישניה והכא מיירי בסברא:

סוד שישמש ג' חכמים כגון ר' אליעזר ורבי יהושע ור' עקיבא. אפשר דהני תנאי אחוזים בחג"ת רבי אליעזר דעביד תדיר כב"ש בגבורה. ור' יהושע דעביד כב"ה בחסד. ור' עקיבא נראה מרבי' האר"י ז"ל הבאתי דבריו בשם הגדולים ח"ב דף ל"ו ריש ע"ב דאחוז בת"ת ומשו"ה נקט הני תנאי שישתדל לשמש לג' חכמים שיהיה בהם רמז כהני תנאי דוק והארך:

הלכה ז

ובא עני ועמד לפניך ערבית תן לו וכו'. לפי מ"ש רבינו האר"י ז"ל דאין ליתן צדקה בלילה שהוא דין גמור לפי פשט הדברים אפשר דלאו דוקא קאמר הכא ערבית אלא ר"ל מבע"י וכדכתיב ולערב אל תנח ידך דמתפרש שפיר מבע"י. ואם נאמר שרבינו האר"י ז"ל לא דיבר אלא לומר שלא יעשה כשחרית ומנחה שנותן לגזבר. אבל אם בא עני ושאל בלילה חייב ליתן לו א"ש והא קמ"ל דאם עני עמד לשאול בערבית ר"ל בלילה יתן לו דכששואל חייב ליתן לו. ולפי מ"ש הרב מהר"י צמח ז"ל דאין כונת האר"י אלא שלא ליתן בלילה בכונה שנותן ביום. אבל ליתן צדקה בכל זמן יש תועלת והבאתיו בברכי יוסף א"ח סי' ר"ל אין אנו צריכי' לכל זה:

הלכה ח

פירוש. מעשה בחסיד א' שנתן דינר וכו'. בברכות דף ח"י מביא מעשה זה ושם נאמר שנתן דינר לעני בערב ראש השנה ע"ש:

הלכה ט

וטבע ספינתו בים פי' הרב אהבת חסד שהיה במים שיש להם סוף ע"ש ועיין מ"ש הרב בנין יהושע:

שעשה צדקה כל ימיו פי' שהיה משתדל כל יום לעשות צדקה אין נגרע. א"נ שלא העלים עיניו מן הצדקה בשום פעם בכל ימיו:

רמז. דכתיב וצדקה תציל ממות. ר"ת מות שם רמז דניצול משתי מיתות ממיתה משונה וממיתה עצמה כמ"ש בשבת פ' שואל:

מעשה בחסיד א' וכו'. בש"ס בברכות דף ח"י אמרו דהיה בערב ר"ה והרב אהבת חסד כתב דבריתא דידן פליגא והוסיף לומר דבריתא דילן ובריתא דברכות פליגי בתרי שינויי דהתוספות ע"ש. ולא נהירא לאשויי פלוגתא ומה גם במציאות ותו אי בריתא דילן אתיא לאפלוגי הול"ל אימתי היה. אלא ליכא פלוגתא וקיצר בבריתא דילן. ועוד כתב שם שהקשו המפרשים דאין החסיד לן בראש השנה במקום טומאה ע"ש. ולי הדל נראה דלאו דוקא שלן בבית הקברות ממש אלא לן סמוך לבית הקברות רחוק ארבע אמות ויותר:

הלכה י

והוסיפו לו על שנותיו כ"ב שנה רמז למספר זה אפשר דבגוף האדם חקוקים כ"ב אותיות וכשמת מסתלקים כמ"ש בזהר גבי בן השונמית. ויען על ידו נתקיימו אלו הנפשות ונשארו כ"ב אותיות נתוספו לו כ"ב שנים. ואפשר שזה טעם כל המקיים נפש א' מישראל כאלו קיים עולם מלא כי מקיים נפש שנברא בכ"ב אותיות והעולם בכללו נברא בכ"ב אותיות:

עמד ופרנסה משלו וכו'. הקשה הרב בנין יהושע דכתבו התוס' פ"ק דבתרא דצדקה שאינה בסתר לא מהניא בעה"ז אלא לאחר מיתה והכא לא היה בסתר כי הוא נתן לאלמנה וע"ש מה שתירץ עש"ב. ולי הדל י"ל בפשיטות דלהכי מלאכי השרת אתו עלה מכח שקיים ה' נפשות אם על בנים ולהכי ניצול דאינה כשאר צדקה כי היו מתים והחיים ומשו"ה ניצול:

והוסיפו לו כ"ב שנה על שנותיו. מפשטן של דברים מוכח דידע בנימין הצדיק שהוסיפו לו כ"ב שנה ואף למ"ד משלו הוסיפו לו כיון שכבר נגזרה עליו מיתה חשיב תוספת. אבל בחייו הקצובים אמרו פרק במה מדליקין דאמר הקב"ה לדוד הע"ה גזר' היא מלפני שאין מודיעים מדת ימיו של אדם. וק' ממ"ש בזהר הקדוש ח"א דף רי"ח ע"א דאמרו דאביו של רבי יצחק כששאל לו אבא כמה זמנא יהיבו לי בהאי עלמא א"ל לית לי רשותא ולא

מודעי ליה לבר נש. ושמעתי דאה"נ דבתוספת מודיעים אבל הכא גבי ר' יצחק שאני דהיה נודע זמן סלוקו של רשב"י שר' יצחק יסתלק בו בפרק:

פרק ד

הלכה א

מכאן לעולה שחביבה מזבחים. פי' דגבי זבח כתיב ולא זבח ולא כתיב ודעת אלהים ולא עולות אלמא דבעולות חפץ אלא דדעת אלהים חפץ יותר וא"כ חביבה עולה מהזבח:

מפני שהעולה כליל לאישים דהוה ס"ד דשלמים הם שלום למזבח וכהנים ובעלים וגדול השלום וגם חטאת בעלים מתכפרים וה' חפץ בכפרת ישראל להכי יליף מקרא דעולה חביבה והשתא מוכרע דטעם שהעולה כליל הוא עיקר אבל בלאו קרא לא היה מספיק ט' שהעולה כלה כליל:

מכאן לחכם שיושב ודורש וכו' כאלו הקריב חלב ודם וכו'. כי בשעה שהחכם דורש הקב"ה מוחל עונות ישראל א"נ דעוסק בתורה כאלו הקריב כל הקרבנות וזש"ה כחוט השני שפתותיך כלומר כחוט השני שהיו קושרין כששולחין שעיר המשתלח אם נתלבן שהיה מכפר כן שפתותיך מכפרין על הכל זהת"ד הרב בנין יהושע. ואני שמעתי במ"ש אם שגור' תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל וז"ש כחוט השני שהיה בו סימן לדעת אם נתכפר בו. כך שפתותיך הם סימן לקבלת התפלה והיינו ומדברך נאוה אם דיבורך נאה ששגורה התפלה בפיך סי' שנתקבל' וזה סימן כמו חוט השני:

שני ת"ח היושבים ועוסקים בתורה וכו'. כמ"ש בכתובות דף י"ז מבטלים ת"ת להכנסת כלה וכו' ועיין במחזיק ברכה א"ח סימן ל"ח:

תוספות:

שמעון הצדיק היה משיירי כה"ג. פירש רבינו עובדיא ז"ל שהיה כ"ג אחר עזרא וכ"כ הרמב"ם בהקדמתו וצריך לומר דאין כונתם דעזרא היה כ"ג ושמעון הצדיק אחריו דהרי אמרו במדרש חזית דעזרא לא היה כ"ג אלא כונתם דהיה אחר עזרא דהיה הראש בדורו ושמעון הצדיק היה אחריו כמ"ש אני הדל בפתח עינים ח"ב דף צ"ב ע"ב בס"ד:

ועברה לפניהם כלה וכו'. הקשה הרב בנין יהושע מ"ט מבטלין בכלה והביא ממפ' וגם הוא תירץ והרואה יראה שהם דברים דחוקי' ורחוקים. ולפי מ"ש אני הדל במחב"ר סי' ל"ח מיסוד ראשונים דהא דאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה ה"ד במצות אבל אם עוסק בתורה פוסק לכל מצוה שא"א לעשות ע"י אחרים ע"ש באורך. אין כאן שאלה דה"ה כל מצוה שא"א לעשות ע"י אחרים ונקט הני משום דשכיחי:

יעמדו וישמחו וכו'. הרב אהבת חסד קיים גי' וישננו ופי' שהיא כפל וע"ד שפירש מהרשב"א בח"א פ"ב דכתובות מרקיד אתלת ובכתובות אמרו דר"י בר אלעי היה נוטל בד אחד ואשמועינן הכא דעשה ב' פעמים ע"ש באורך. ועמו הסליחה חדא דבריתא דילן קאמר דב' ת"ח העוסקים בתורה ועברה כלה יעמדו וישננו ולפי פי' אינו חיוב שיעשו כל ת"ח בכפל ותסגי בחד. ותו דהפירוש בעצמו דחוק. ותו דסמיך אדברי הרב מהרש"א ז"ל ונעלם ממנו מ"ש בב"ר פנ"ט דשם מפורש כפירש"י וכמ"ש בראש דוד סוף דף צ"א ע"ש. והפירוש הנכון לגירסת וישננו הוא לשון דיבור לשבח לכלה וכ"כ בס' בנין יהושע והיינו דקאמר לקמן והיה משכן בה ר"ל דברי שבח. ומ"ש הרב אהבת חסד עוד כדי צרכו כמו בד של הדס אינו מחוור אלא כדי צרכו ר"ל בני אדם לשמחה:

הלכה ג

לכלה בנייאתה הובא כמה פעמים בש"ס כן כתב הרב אהבת חסד והוא אגב שיטפיה דבש"ס פ' הרואה דף ס"א ועירובין דף י"ח אמרו שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא ע"ש וכצ"ל בבריתא דילן וכ"כ בע' רגל ישרה והרב בנין יהושע:

שנאמר ויבאה אל האדם אמרו רז"ל שקשטה בכ"ד קשוטי כלה כמספר ויבאה:

מכאן ואילך אדם קונה שושבין לעצמו שנאמר עצם מעצמי וכו' כלומר שהיה אדם יחידי שאפי' חוה לוקחה מעצמיו:

מכאן ואילך מקדש אדם את בת חבירו. על רובא דרובא דעלמא קאמר דקין נשא אחותו דלא סגי בלא"ה כמשז"ל ואפשר דלא סבר בריתא דילן כמ"ד תאומות נולדו עם כל שבט ונשאו להם כדי שלא יקחו מבנות כנען ואפילו אי סבר הכי הוי טפי ממאי דאמרינן מיעוטא דמיעוטא לא חייש:

הלכה ד

ולעבדו בכל לבבכם פירוש ובכלל הוי עבודת מקדש:

וכן בחגי הוא אומר וכו' כבר רש"י ז"ל פירש הכתובים ע"ש:

הלכה ה

ונותן פרוטה לעני ומתפלל ג' תפלות וכו'. והרב בנין יהושע כתב כדכתיב אני בצדק אחזה פניך שפודה תפלתו מהמקטרגים וז"ש יכנס שיעור ב' פתחים כלו' פתח תפתח. מפרשים. עכ"ל. ופירושו אינו מוכרח דאפשר דמילי מילי קתני ואינו ר"ל שהיה נותן פרוטה לעני קודם תפלה. ומיהו גם הרב אהבת חסד פירש כן בתוספותיו. ואפשר דמשמע להו מדלא קאמר סתם והיה עושה צדקה. אבל מ"ש בפי' שני פתחים לא שמיע לי:

שתשגרו לי קשת או חץ אחד להורות שאתם תחת ממשלתי:
כיון ששמע ריב"ז וכו' בש"ס פ' הנזיקין מייתי הך עובדא ויש איזה שינוים:
אלא יבנה וכו' ריב"ז בדיק בשמא שהוא אותיות בינה. והפשוט שהוא לשון בנין והת"ח נקראים בנאים כמ"ש אל תקרי בניך אלא בוניך וגם להורות דעל ידי התורה יבנה בית המקדש ובא לציון גואל וגם יבנה עם הכולל גימטר' חיים וזה היה בית ועד לתורה שנקראת חיים ונותנת חיים:
דרש. שנאמר ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול בישעיה סי' יו"ד כתוב עוד היום בנוב לעמוד וכו' הנה האדון וכו' דמיירו הכתובים על סנחריב כשבא על ירושלם כמשז"ל ומה ענין והלבנון באדיר יפול שביד מלך יפול בהמ"ק וכתיב ויצא חוטר מגזע ישי וכו' ואפשר דאמרו פ' חלק דסנחריב הי"ל להיות גוג ומגוג וחזקיהו משיח והיה גאולת עולם ומפני שלא אמר שירה חזקיהו המלך ע"ה נתבטל עש"ב. ובהכי א"ש דתכף אחר סנחריב על שלא אמר חזקיהו המלך עליו השלום שירה נתבטלה הגאול' ועי"ז נמשך החרבן וכתיב והלבנון באדיר יפול. וברגז רחם יזכור ישוב ירחמנו ויצא חוטר מגזע ישי ויבא גואל:
פירוש. ראש חזיר. הרב בנין יהושע הביא משם מהרש"א ז"ל שהוא רמז לממשלת אדום וכו' וכן כתבו גורי האר"י זצ"ל שהוא בחינתו ומעלה גרה בחינת ישמעאל והדברים עתיקים:
שכן מצינו בדניאל איש חמודות וכו'. ק"ק דמאומרו מצינו נראה דהוא דבר מפורסם בכתוב דאי לו אלא שכך קבלו דדניאל היה מתעסק בג"ח הול"ל שכן דניאל הי' מתעסק וכו' וכבר העיר על זה ה' אהבת חסד בתוספותיו ויישב דברים דחוקים. ותו קשה מ"ש אם תאמר עולות וזבחים מקריב וכו' מה ס"ד דגמילות חסדים הוא הקרבת קרבנות. ואי לאו דמסתפינא הייתי מגיה הלשון כך. שכן מצינו בדניאל איש חמודות שהיה מתעסק בג"ח שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא. ומה הן ג"ח שהיה מתעסק בהן אם תאמר עולות וזבחים מקריב בבבל וכו'. אלא מה הן גמילת חסדים שהיה מתעסק בהן היה מתקן וכו' כצ"ל ובריתא דילן סבר דפלח ליה הוא ג"ח דלא אפשר קרבנות וכבר בירושלמי ריש פ' תפלת השחר ופרקי ר"א מפרשי דאנת פלח בתפלה. ובריתא דילן ניחא ליה לפ' על ג"ח מלבד תפלה דהוי דבר מפורס' ועיין בדברים אחדים דף פ"ז ע"ד:

הלכה ו

בג' דברים שינה הקב"ה את בני אדם זה מזה וכו' עיין בסנהדרין דף ל"ח:

בנעימה. פירוש שמה שהוא נעים לזה וחפץ בו חבירו הוא רוצה ונעים אצלו דבר אחר ועי"ז כל א' עושה כתאותו וחפצו ואינן מתקנאין זה מזה כדמפרש ואזיל ובזה יש ישוב בעולם:

פרק ה

הלכה א

ויהי מורא שמים עליכם. שמעתי ממורנו הרב מהר"א נחום ז"ל דאנטיגנוס חש שמא יהיה קשה להם זה וע"ז אמר ויהי מורא שמים עליכם. עליכם ויהי' שכרכם כפול כצ"ל:

דרש. איש סוכו. פירוש אדון ועל דרך זה אפשר לפרש פ' איש לשון כלומר אדון ע"ד אשר אמרו ללשונינו נגביר על השינים שפתנו אתנו ומגן שויא חומת השפתים מי אדון לנו כמו שפירש רבינו האר"י זצ"ל וזהו איש לשון שהוא סובר שהוא אדון ללשון:

פירוש. עמדו ודקדקו אחריהם. משמע שתלמידי צדוק וביתוס הם שכפרו וכן נראה מלשון רשב"ם בבתרא דף קט"ו ע"ב אבל מהרמב"ם בפירושו על משנה זו דאנטיגנוס מוכח דצדוק וביתוס הם שכפרו ואפשר דהרמב"ם לא גריס תיבת אחריהם:

תוספות:

לא תהיו כעבדים וכו' אלא היו וכו'. פירש הגאון מהר"ל מפראג ז"ל דעל מנת לקבל פרס אינו אסור אלא מותר הוא. כ"כ המפרשים משמו וקרובים דבריו לדברי הר"ן הביאו הרב הכותב פ"ק דפסחים דזו משנת חסידים וע"פ שיטת הר"ן ומהר"ל הנזכר ניחא דאמרו רז"ל והביאו רש"י פ' ואתחנן אף שיש לצדיקים לתלות במעשיהם אינם מבקשים אלא מתנת חנם ואי אמרת דאסור עמל"ף היכי מצו לתלות במ"ט ועפ"י האמור ניחא. אבל התוספות פ"ק דר"ה סברי דהוא אסור או לפחות העושה ע"מ לקבל פרס אינו צדיק גמור ע"ש. אמנם מהרימ"ט חילק דכשהוא טוב לשמים ולבריות יכול לעשות עמל"ף ומהר"ש פרימו חילק דכשעושה תוס' על חיובו יכול ולדבריהם יש לישב ההיא דצדיקים מבקשים מתנת חנם:

הלכה ב

והיו משתמשין בכלי כסף וכו'. צדוק וביתוס ותלמידיהם. ובספר בנין יהושע כתב אנטיגנוס ותלמידיו והוא אגב שיטפיה:

ונפרצו מהם שתי פרצות. הרמב"ם בפירוש המשנה ביאר היטב ענין זה ועיין בצמח דוד ח"א בג"א ת"ח.

פרק ו

הלכה א

יוסי בן יועזר. כיצד מלמד וכו'. ורמזו באומרו בית ועד לחכמים דמסתמא גם תלמידים בכלל כי יוסי בן יועזר לא אמר אלא בית ועד לחכמים כדתנן וזהו פירושו:
ואל ישב לפניך וכו' על דרך שציוה רבינו הקדוש זרוק מרה בתלמידים:

הלכה ב

רמז. ושותה בצמא את דבריהם. ר"ת גימטריא אחד רמז שאע"ג דאלו פוסלין ואלו מכשירין וכו' רועה אחד אמרן כמ"ש פ"ק דחגיגה וס"ת גימטריא תום רמז הפ' יצפון לישרים תושיה מגן להולכי תום:
פירוש. אי אתה קורא אבנים שחקו מים וכו'. נראה שקרא מקרא אבל לא שנה משנה וכן אמר לעיל ולא שנה כלום היינו דלא שנה משניות כ"כ הרב בנין יהושע. והיינו דקאמר בסמוך מיד חזר ללמוד תורה חזר דייקא:
הלך הוא ובנו. נראה שזה בנו שהי"ל קודם שנשא בת כלבא שבוע:
כתב לו אלף בית וכו' לפי האמור אפשר שלמד דרשות א"ב וכן פירש הרב בנין יהושע:
לסתת שהיה מסתת וכו' נקט משל זה דכתיב באיוב סי' י"ד וצור יעתק ממקומו אבנים שחקו מים ור' עקיבא ע"י שנתבונן בתחילה בהא דכתיב אבנים שחקו מים עוד נתבונן לעשות כמשל הסתת הרמוז בתחילה וצור יעתק ממקומו'. וא' שאיני יכול לישן כצ"ל וכן הוא בס"א והיינו שמכח העשן לא יכול לישן כצ"ל וכן הוא בס"א והיינו שמכח העשן לא יכול לישן ולומד והרב בנין יהושע תפס הגירסא וישן בהם והביא ההיא דנדרים דף ן' דגני ע"ג תבנא ע"ש ומה לתבן לגזירי עצים:
והלא רבי עקיבא הי"ל בנים ומפרנסן ואת רחל אשתו כצ"ל. ור"ל שהיה מפרנס בניו של אשתו ראשונה ואת רחל אשתו בת כלבא שבוע:
אשתו יוצאה בקרדמין ובעיר של זהב. מיני תכשיטין:
דרש ורמז. אי אתה קורא אבנים שחקו מים. אפשר לרמוז דיש עונש למי שאינו מתבונן בזה שהמים חזקים לרכות את השחקים לאבנים וילמוד ק"ו לתורה שנמשלו למים כי ודאי שתתחקק בלבו לב בשר ויהי כמשח"ק ליצה"ר ולכן אבנים שחקו מים ר"ת אשם וס"ת מום כי מי שאינו מסתכל בזה ללמוד ק"ו לתורה הוא אשם מום בו. ואפשר שזכ"ה הוי כל צמא לכו למים כל צמא הגם שגדול בשנים וזהו כל. לכו למים שהיא התורה שנמשלה למים וכתיב אבנים שחקו מים וק"ו התורה שנכנסת בלבו ותתחקק. והוא דבר בזול כמי המים ואשר נשאו לבו. תמיד מזומנת לו התורה כמים. ואם לא עסק

בתורה הוי הוי ואבוי וז"ש הוי כל צמא. וקרוב לזה אפשר לרמוז כי צמא גי' ס"ע וז"ש כל צמ"א כל הנאחז ביצר הרע הבא מפ' גי' צמ"א. לכו למים זו תורה שהיא מבטלת יצה"ר כדאמר רחמנא בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. וזה רמז אבנים שחקו מים אבנים שהוא היצה"ר שנקרא אבן וגונדא דיליה שהכל אבנים ומכשולים שחקו מים התורה שנמשלה למים. ואפשר רמז הוי כל צמא לכו למים ס"ת גימטרי' פ"ז כמספר לבנה שהתורה מכפרת ואם יהיו חטאים כשנים כשלג ילבינו. גם פ"ז גימט' אני ה' אחד יותר על חשבון אלהים ומתמתקי' הדינים וכתב הרב ש"ך ז"ל על התורה דבכח זה יצאנו ממצרים עש"ב וזהו שברוב הענינים ורוב הנבואות הכתוב אומר אני ה' לרמוז כי לא כלו רחמיו ממצרים ועד הנה. וזה רמז הכתוב אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם אני ה' מדה זו אשר מלפנים ממצרים לא שניתי ואני מרחם עליכם ולכן אתם בני יעקב לא כליתם:

סוד. ובעיר של זהב אפשר שכיון ר' עקיבא יען כי אמרו בזהר הקדוש דכל נשי ישראל אחידן בשכינתא וידוע דתורה שבע"פ היא כנגד השכינה וזהו טעם דאמרו רז"נ דארץ ישראל אוירא שחכים כי א"י הוא כנגד מלכותא קדישא ולכן סיועי מסייעא להתחכם בתורה מבע"פ הרומזת לשכינה. וזה אפשר כונת רז"ל וזהב הארץ ההיא טוב אין תורה כתורת א"י וכינו לתורה בשם דהב שהוא רומז למ' בחינת דוד הע"ה גימטריא זהב כי תורה שבע"פ הרמוזה למלכות בארץ ישראל הרמוזה למ' גורם ליחוד יסוד ומ' וז"ש וזהב תורה שבע"פ הארץ א"י טוב גורם ליסוד שהוא טוב להתיחד עמה. ובחינת הארץ שהיא מ' עם התורה שבע"פ הרומזת למ' נאה ומתקבל. ויען רח"ל אשת ר' עקיב"א (ני' יעקב א') כמ"ש בס' הגלגולים. היא גרמא שילמוד ר' עקיבא תורה שבע"פ לכן עשה לה עיר של זהב דעיר כינוי לשכינה כמ"ש בזהר הקדוש וגם זהב רומז לתורה שבע"פ ולשכינה וכיון להמשיך למ' עסמ"ב ליחדה עם דודה גימטריא רל"ב כמספר ס"ת עיר של זהב שהוא רל"ב וא"ש ההי"ב:

רמז. יהי ביתך פתוח לרווחה. אפשר על בתי הנפש והלחשים שלא יהיה דעתו קצרה ויהיה לבו לב רחב לא יקפיד על שום אדם ולא יצטער על שום דבר מענייני העה"ז וז"ש יהי ביתך פתוח לרווחה שלא יתעכב שום דבר בלבו כי יהיה מעביר על מדותיו. ויהיו עניים עניי הדעת כמו בני ביתך אהוב אותם כבנים ולא תקפיד עליהם:

תוספות:

הלך הלך הוא ובנו. פ' בקו' שהיה בנו מאשה אחרת קודם שנשא בת כלבא שבוע והרב בנין יהושע הביא משם הגאון מהר"ר ישעיה ברלין נר"ו שתירץ בזה קושית התוספות

בבתרא דף קי"ג ושאר דוכתי עכ"ד. וכבר קדמו הגאון בסדר הדורות והפליא עצה והוכיח ממשנת פ"ג דידים דתנן ר' יוחנן בן ישוע בן חמיו של ר' עקיבא אלמלא הי"ל אשה אחרת והאריך הרבה לתרץ כל קושית התוספות וקיים דברי רש"י דריב"ק הוא ר' יהושע בן ר' עקיבא ע"ש דף קי"א באורך. והא דהי"ל אשה אחרת רבי עקיבא קודם בת כלבא שבוע האמת אתו. אמנם מה שקיים דברי רש"י ז"ל וחלק על התוס'. לא כיוון אל האמת דרבינו האר"י ז"ל העד העיד בנו דתרי הוו רבי יהושע בן קרחה לחוד ור' יהושע בן ר' עקיבא לחוד כדברי התוס' וכמו שכתבתי בעניותי במקומו בס"ד:

את כל העניים וכו'. הגם דהלל מחייב את העניים עם כל זה הלל לא היה לו טפול בנים על כן יאמרו אשר יש להם טפול דפטירי אבל רבי עקיבא שהיה לו טפול בנים על כן יאמרו אשר יש להם טפול דפטירי אבל רבי עקיבא שהיה לו טפול מחייב כל העניים וכ"כ הרב אהבת חסד בתוספותיו:

היתה יוצאה בקרדמין. הרב בנין יהושע כתב ענין תכשיט בנות המלך מעילים תרגום כרדוטין עכ"ל. ועין רואה דפתח בתכשיט וסיי' במעיל ועוד מה ענין כרדוטין לקרדמין. והרב אהבת חסד פירש תכשיט עשוי כמין קרדום:

ובעיר של זהב. כתב הרב אהבת חסד בתוספותיו וז"ל תימה לי על רש"י בשבת דף נ"ט שפירש שהוא במסכת נדרים ובאמת לא מצינו שמה שעשה לה עיר של זהב אלא שאמר אי הוה לי רמינא לך ירושלם דדהבא הגם שהרא"ש פירש שכן עשה לה אבל אין זה אלא דברי נביאות ובר"ן פירש דמס' נדרים על מסכת שבת קסמכי דפירש שמה וכן עשה לה אבל יותר נראה לי דכונת הגמ' אסוגיא דכאן עכ"ל. ואין כאן תימה דמ"ש רש"י בשבת כדעבד לה ר' עקיבא לדביתהו במס' נדרים כונתו דבמס' נדרים מבואר ענין רבי עקיבא לדביתהו. ומה שהביא מהרא"ש שכן עשה לה וכתב עליו ואין זה אלא דברי נביאות ושוב הביא מהר"ן וכו'. דבריו קשים דהרואה יראה דרש"י שם בנדרים דף ן' וכן הרא"ש והר"ן שלשתן כתבו דכן עשה לה כמ"ש בשבת ומה חילוק מצא בין הרא"ש להר"ן ורש"י דהתם גם התוספות כתבו כן שם בנדרים. ומ"ש דהר"ן פי' דסוגית נדרים אשבת סמים ויותר נראה דסמך על בריתא שלנו (כי כן הוא קורא לאדר"ן גמרא וסוגיא) אגב שיטפיה כתב כן דהר"ן לא כתב אלא כמ"ש התוס' והרא"ש. ומה צורך לסוגית נדרים לסמוך על שבת או על אדר"ן הא בנדרים לא קאמר אלא דאמר ר' עקיבא אי הוה לי הוה רמינא לך ירושלם דדהבא וזה אינו טעון סמיכה. וסוגית שבת אינה צריכה סמך דבפשיטות אמר כדעבד לה רבי עקיבא לדביתהו והכי קים ליה לתלמודא ומה סמך רוצה בזה וכל אלו דברים פשוטים:

ותו נראה דנעלם ממנו מ"ש בירושלמי שם פ' במה אשה והכי אתמר התם מעשה ברבי עקיבא שעשה לאשתו עיר של זהב חמיתה אתת ר"גוקניית בה אתת ואמרה קומי בעלה וא"ל הכין עבדת לי כמה דהוות עבדת ליה דהוות מזבינא מקלעייתא דרישא ויהבה ליה והוא לעי באורייי'. הרי דהוה קים לאמוראים דעבד לה ואתתיה דר"ג אשה רעותה קנא"ה. והא דבבריתא דילן קאמר דהתלמידים אמרו לר' עקיבא וכו' ובירושלמי קאמר דאתתיה דר"ג וכו' נראה דתרוייהו איתנהו:

הלכה ג

מה היה תחילתו של ר' אליעזר בן הורקנוס וכו' יש שינויים בין הבריתא זו שלנו למ"ש בפרקי ר' אליעזר:

ולמה נקרא שמו ציצת הכסת וכו' ע"ס הפרק יש שינויים מהש"ס לבריתא דידן בתעניות דף י"ט ובגיטין דף נ"ז:

פרק ז

הלכה א

פירוש. ויהיו עניים בני ביתך ולא בני ביתך ממש. פירש הרב בנין יהושע וז"ל ולא בני ביתך ממש שלא יקמץ ביותר עם בני ביתו כמ"ש בירושלמי פ' מקום שנהגו שהיו ב' ת"ח הולכין לגבות נדבה לביתו של חסיד א' וראו שהיה מצמצם במזונות בני ביתו עד מאד וחזרו לאחוריהם וכו' ע"ש והוא פירוש נכון בברייתא שלנו. וזאת לפנים פירשתי לשון המשנה להפך דרך צחות במעשה שאירע לגדולים ששמעו שהבעה"ב היה מצמצם מאד. והבעה"ב א"ל שהוא מצמצם עם ב"ב כדי שיוכל להכניס ת"ח לתוך ביתו ולכבדם כראוי וכן לשאר מצות וז"ש יהי ביתך פתוח לרוחה אף כי זה סיבה שיהיו עניים ב"ב. ולא דמי לעובדא דירושלמי שאם בני ביתו מרוצים שיקיים מצות אשריהם ויהיה להם חלק במצות ודוק היטב:

א"ל הקב"ה לאיוב עדיין לא הגעת לחצי שיעור של אברהם. הכונה דהיה משבח עצמו איוב כל כך כאלו נפלאים מעשיו ולא נראה כמעשים טובים אלו מעולם. ועל זה אמר אל תתהדר לפני מלך דעדיין לא הגעת לחצי שיעור אברהם:

דרש. לחצי שיעור אברהם. אפשר כי איוב היה גלגול תרח וזה רמז לו איזהו מקומן של שבחי"ם היה לך ללמוד מאברהם בכך שהגדיל לעשות ולא הגעת לחצי שעורו. ומה הוא כל השבח הזה שאתה משבח עצמך. ומ"ש לפיכך נעשית לו נחת רוח פי' שהובטח אחר העקידה שלא יתנסה יותר ובאת אתה לסבול עונותיך וכמו שהארכנו בזה בשמחת הרגל:

סוד. ויהיו עניים בני ביתך. דריש האי תנא שיהיו ענוים וכן הוא בספר תהלים עניים ענוים קרי וכתיב והוא בסוד מה שביאר רבינו האר"י זצ"ל בסוד עקב ענוה יראת ה' בסוד רחל ולאה שהם מחוברות יחד. ולאה נקראה ענוה. ורחל דלה א"כ ענוים שהם בסוד לאה ועניים בסוד רחל אחוזים זה בזה ומטו אהדדי:

תוספות:

פלטרין גדולים. עמ"ש הרב מחזה אברהם ז"ל בתוספותיו בפלוגתא דאיכא למ"ד אשל פרדס ואיכא למ"ד אשל פונדק ועיין מ"ש אני בעניי בספרי זוטא ראש דוד פ' וירא במאמרי ב"ר וש"ס דידן ע"ש:

הלכה ב

פירוש. למוד בני ביתך ענוה. הוא פירוש על מ"ש ויהיו עניים בני ביתך עניים רוצה לומר ענוים כמש"ה עד מתי מאנת לענות שפירו' לאתכנעא. כ"כ הרב בנין יהושע משם מפרש. וכן בתהלים כתוב עניים וקרי ענוים. וכן פי' המשנה יהי ביתך פתוח לרווחה. ובמה יתקיים כשבני ביתך יהיו ענוים שאם לאו לא עשית כלום במה שביתך פתוח לרווחה כמו שמפרש שאם בני ביתו קפדנים יגערו בעני וכו':

פירוש. ודעתו אינה מיושבת עד שיחזור. שמא לא תתקבל תפלתו. וביותר כי קשה ענשן של מדו"ת רעות ונעשו טבע וצריך למתקף ברחמי. והמתפלל שיהא אדם גדול בשמים ממעל לחש"ב:

ובזמן שאין אדם ענותן ובני ביתו קפדנין וכו'. הא דלא נקט רבותא דאפילו בזמן שהוא עניו אם בני ביתו קפדנין אין דעתו מיושב י"ל דארחא דמילתא נקט דאין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו. והגם דאשכחן קדישי עליונין דהוו להו נשי שהיו מצערות אותן הן מפלאות תמים דעים בסוד הגלגול. ועוד יש לישב:

ואל תרבה שיחה עם האשה. כתב הרב בנין יהושע וז"ל הא דנקט לשון שיחה ולא נקט דברים משום דלא תקשי הא אמרינן במציעא דף נ"ט אתתך גוצא גחין ולחיש לה לכך דקדק שיחה בעלמא אבל עניני מו"מ מותר כדמחלק הגמ' שם. מפרש. עכ"ל. ואני בעניי אומר אמר רב הנח"ה שוברת דמאן פלג בין שיחה לדבור. ואעיקרא לק"מ דאל תרבה קאמר אבל הצריך שרי לדבר עם אשתו. או אפילו עם אשה דעלמא כשהוא מוכרח ופשוט:

פרק ח

הלכה ב

ר"מ אומר הלומד תורה מרב אחד וכו'. פ"ק דע"ז דף י"ט מפרש דהיינו דוקא בגמרא כי היכי דלא ליפגום לישני' אבל סברא מכמה רבוואתא עדיף ולשון הבריתא דידן יש לישב דאיירי נמי בגמרא:

הלכה ג

חבירו מחזירו. פ"ק דברכות אמרו תרי מכתבן מילייהו תלתא מ"ד דינא שלמא בעלמא קמ"נ דינא נמי היינו תורה. ובזה פירשו כת הקודמין ואוסיף נפך בס"ד פ' רחש לבי דבר טוב כשאני לומד בתורה לבדי דבר טוב שבזה אני מייחד קבה"ו וזהו דב"ר זיווג טוב יסוד. אך אם אנו שנים אומר אני מעשי למלך מאן מלכי רבנן אז לשוני עט סופר דתרי מכתבן מילייהו. ועוד זאת אם יפיפית מבני אדם שאתה דן אותם וכמו שרז"ל דרשו יופי על הדין לא תימא דינא שלמא בעלמא. אלא הוצק חן תורה בשפתותיך דדינא נמי היינו תורה ודוק היטב כי קצרתי:

תוספות:

חבירו מחזירו. הרב בנין יהושע הביא מ"ש פ"ק דברכות תרי מכתבן מילייהו בס' הזכרונות ופירש דכשהם שנים הם מדברים ביחד אבל כשהוא אחד הוא מעיין ואינו מדבר ומטי בה משם הרב תי"ט. ואינו נראה לדעתי הקצרה אלא אפילו שקורא ומדבר ומעיין ומוציא הדברים בפיו אין לו שכר כשנים ולא מכתבן מיליה בספר הזכרונות:

הלכה ד

שלשה שיושבין ועוסקי' בתורה. זה הלשון ק"ק דפ"ק דברכות דקתני ג' שיושבין בדין פריק שפיר מ"ד דינא שלמא וכו' אבל הכא קאמר ג' שעוסקין בתורה הדק"ל. וראיתי לה' מחזה אברהם בתוספותיו שתי' דג' שכינה ביניהם באחד מהם דכתיב בקרב אלהים וכו'. ואינו מחוור דהכי הו"ל לשנויי בש"ס כיון דדייק לה מבקרב אלהים ישפוט וקאי אדיינים ואם נפשך לומר דהש"ס משני שפיר ליתא דהול"ל ואי בעית אימא ותו דמהאי שינויא דשני משמע דאי לאו משום דסד"א דינא שלמא לא אמר ג' והו"ל לאשמועינן רבותא גם בג' דעסקי באוריתא. ונראה דקושיא ליתא דכבר מפורש הכא דהם אגודה והם קיום העולם אבל פ"ק דברכות מייתי בקרב אלהים ישפוט ומדפריך הש"ס אפי' תרי ש"מ דליתא לתי' הרב הנזכר ודוק כי קצרתי:

הלכה ה

וחבטן בקרקע. היותר נראה הוא דהשבויים והאסורים בעונם בא מלאך וחבטן בקרקע ולא הספיקו להוציא מחשבתם לפועל והקב"ה משלם להם ומצרף מחשבתם למעשה. וכן פירש הרב בנין יהושע והביא ראיה ע"ש. ומה שפירש הרב מחזה אברהם דחבטן לחושבי שמו אינו מחוור דהכתוב בשבח לבד איירי ולא קאמר אליה וקוץ בה ואין להאריך:

הלכה ח

מעשה בר' חנינא בן דוסא שגנבו לסטים וחבשו החמור וכו'. פ"ק דחולין אמרו זה על חמורו של ר' פנחס בן יאיר ומפרש שלא רצה לאכול טבלים ואני הדל כתבתי בפתח עינים קצת טעם לזה בחמורו של ר' פנחס בן יאיר ע"ה ע"ש:

פרק ט

הלכה א

הרחק משכן רע. פירש מר זקני הרב כמהר"ר יצחק ז"ל בן הרב חס"ל ז"ל דיתרחק ממי שהוא שכן של רע ומכ"ש דלא יתחבר לרשע עצמו עכ"ד. ואפשר לומר במאי דקאמר אל תתיאש מן הפורענות כי הנה מפרש בבריתא דידן שכתלו של צדיק הן נסת"ר מחמת"ו של רשע. וא"כ נימא דבזמן שלא יש טהרות אין קפידא להיות שכן רע לז"א ואל תתיאש מן הפורענות כמש"ה בהתחברך לרשע וכו' שאיזה נזק יהיה מגיע לד מחברתו. ובזה פירשו כת הקודמין הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד במשז"ל דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה לכן בא הנגע בבית והן נסת"ר ולוקה הצדיק שכנו לז"א הפוך רשעים שיהא הדין מתחיל בהם וז"ש ואינם וא"צ להתחיל בבית אלא תכף ואינם ואז ובית צדיקי' יעמוד דלא ילקה הצדיק לסתור כתל שבינו ובין הרשע:

הרחק משכן רע. אחד שכן שבבית דאיכא חשש לנגעי בית רשע ואחד בחוץ במשא ומתן דיש משום בהתחברך ואחד בשדה דליכא משום בהתחברך רק כי שדך סמוך לשדהו אפ"ה הרחקה בעי:

ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר אוי לרשע אוי לשכנו עונותיו של רשע גרמו לסתור כתלו של צדיק. כתב הרב בנין יהושע וז"ל ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר היינו דאמרי אינשי אוי לרשע אוי לשכנו כן צריך להיות כן נראה לי. ובזה מתורץ קושית המפרש שר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה היינו תנא קמא עכ"ל ועמו הסליחה דהגיה מדעתו בלא צורך. ומה שרצה לתרץ קושית המפרש אינו

מחוור אטו אכפל תנא לאשמועינן שיחת הבריות. ותו דבדברי ת"ק ממילא יובן מאי דאמרי אינשי:

הלכה ב

תוספות:

כיוצא בו וימותו האנשים וכו'. פירש הרב אהבת חסד ז"ל וז"ל אתי לאשמועינן העונש של לה"ר דילפינן מהאי קרא בסוטה דף ל"ה שמתו במיתת אסכרה שהוא העונש הבא על לשון הרע כדאמרינן בשבת דף ל"ג עכ"ל ואיני יודע אמאי הרב ז"ל דחיק ואתי מרחיק לומר דבא ללמד דעונש לה"ר למות באסכרה דבר שלא נזכר בבריתא דידן וכן לא יעשה לאשר בא ללמד חידוש שיכחידנו תחת לשונו. ותו הא תנא דבריתא קרי בחיל חידושא רבא גודל פגם לה"ר בשגם וידבר על העצים ועל האבנים. ותו לא לימדנו לשון כיוצא בו מה הלשון אומרת. והרב בנין יהושע פירש כיוצא בו משום דאמר למעלה נגעים באים בעונו של רשע לכך קאמר כיוצא בו כמה עונשים עוד על לה"ר עוד מלבד הנגעים עכ"ל. ואין דבריו מחווירין דלשון כיוצא בו לא שייך לומר שיש עוד עונשים והרי הוא כמבוא"ר שאין הלשון צודק:

עוד כתב הרב בנין יהושע משם המפ' וז"ל מביא עוד ראיה על הוצאת דבה נתחתם דכתיב דבת הארץ רעה על דבת הארץ שהוציאו עכ"ל והפירו' נכון אלא שקיצר ואין הלשון מתוקן כאשר יראה בעיניו המעיין. ולי ההדיוט הדבר פשוט דברישא אמר דמדכתיב וינסו אותי זה עשר פעמים למדנו הכתוב דלה"ר קשה מכלם. כיוצא בו לימדנו הכתוב ענין אחר במרגלים דהמדבר לה"ר על העצים ואבנים אחת דתו הנה מיתתו ודוק:

אלי היה הדיבור. דהכתוב קורא אותם מרים הנביאה והיא משבע נביאות ובודאי כי כל ימיה היתה נביאה ומה שהאריך הרב אהבת חסד בתוספותיו הוא ללא צורך. ומה שחשב כי לפי גמרא דידן לא נתנבאה אלא כשהיתה אחות אהרן דוקא ולא בימי משה. ומשוי פלוגתא בין בריתא דידן ובין הגמרא אמר רב הנח"ה שוברת:

ומה מרים שלא דברה אלא באחיה ולא דברה אלא שלא בפניו של משה נענשה הדיוט המדבר דברים בפני חבירו ומביישו עאכ"ו וכו' לכאורה יש להעיר דסתם בריתא שלנו סבר שדברה שלא בפניו. והכי אמרינן בת"כ פ' טהרה ע"פ ובא אשר לו הבית בסתמא והלא דברים ק"ו ומה אם מרים שלא דברה בפניו של משה כך מדבר גנאי חבירו בפניו עאכ"ו עכ"ל. ויש להעיר על הרמב"ם בסוף פי"ז מה' טומאת צרעת שכתב וז"ל התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדברה באחיה שהיא גדולה בשנים ממנו וכו' והוא לא הקפיד על כל דברים האלו שנאמר והאיש משה עניו מאד ואעפ"כ מיד נענשה וכו' עכ"ל. ומזה

נראה שהיה בפניו והוא הפך סתם ספרא וסתם בריתא שלנו. ועוד ק' דהכא סתם בריתא דמכילתין דהוא ר' נתן כל הנקרא בשמו אבות דר' נתן. קאמר דהיה שלא בפניו. ומחלפא שיטתיה דר' נתן דשנינו בספרי פ' בהעלותך וישמע ה' מלמד שלא היתה שם בריה אלא בינן לבין עצמן דברו בו וישמע ה'. ר' נתן אומר חף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה אלא שכבש משה על הדבר עכ"ל ולכאורה רבי נתן הפך סתמא דבריתא דידן דבספרי ר' נתן סבר דבפניו של משה דיברו. ומעתה ליכא ק"ו לעלמא למדבר בפניו:

ונראה לישב הכל דמרים דברה בפני משה ושלא בפניו ודייק מדכתיב וישמע ה' אלמא שלא בפניו דיברה דדוקא ה' שמע ומזה עביד ק"ו דאם שלא בפניו כענשה ק"ו למדבר בפניו. ומיהו מוכח דגם בפניו דברה מדכתיב והאיש משה עניו. ומדלא כתיב בהדיא שבפניו דברה ואדרבא כתיב וישמע ה' ילפינן דנענשה אף על מה שדיברה שלא בפניו ומשו"ה יליף בבריתא שלנו ובספרא ק"ו למדבר בפניו. ומיהו ר' נתן סבר דגם בפניו דיברה דכתיב וישמע ה' ודקדק ר' נתן בלשונו בבריתא דספרי דקאמר אף בפניו של משה כלומר מלבד אשר דיברה שלא בפניו ונענשה על זה ומזה אנו דנים ק"ו למדבר בפניו כסתמא דבריתא שלנו וכסתם ספרא ומיהו האמת דגם בפניו דיברה מדכתיב והאיש משה עניו ובברית' שלנו ובסתם ספרא דלא איירי אלא ללמד על לשון הרע לא קאמר אלא שדיברה שלא בפניו. ומיהו לפי האמת קאמר ר' נתן דאף בפניו דיברה לפרש הכתוב דכתיב והאיש משה עניו. והרמב"ם קיצר מאחר דלא כתיב בהדיא שדיברה שלא בפניו ובלא זה יש ללמוד ק"ו עאכ"ו מכמה פרטים אחרים שיש כאן דליתנהו בעלמא. והדבר פשוט ומבואר:

והרמב"ם פ"ז מהל' דעות כתב א' המספר לשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו וכו' ה"ז לשון הרע ומרן ז"ל בכ"מ שם כתב וז"ל בפ"ג דערכין אמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משוש לישנא בישא א"ל כ"ש חוצפא ולישנא בישא א"ל אנא כר' יוסי ס"ל דאמר מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. ויש לתמוה על רבינו למה כתב דלא כרבא עכ"ל והרב פרי חדש ז"ל בנימוקיו (בסוף חלק ה' פסח) כתב על קושית מרן ז"ל הלזו וז"ל ויש לישב עמ"ש התוס' שם דפלוגתא דאביי ורבא היא כגון בכה"ג דאיכא נורא בי פלגיא דאיכא למשמע דלא אמרה משום לישנא בישא אבל אם אמר דבר קנטור על חבירו אף אי אמרו בפניו לכ"ע יש בו משום לישנא בישא ולשון הרע שאמר הרב הוא דבר קנטור ומ"ה פסק דאפילו בפניו הוי קנטור ומיהו קשה למה השמיט פלוגתא דאביי ורבא ומצאתי בת"כ ומה מרים שלא דברה בגנותו של משה בפניו של משה כך נענשה

עאכ"ו מדבר גנותו של חבירו בפניו והך בריתא מסייעא לאביי ומשו"ה פסק כמותו עכ"ל הרב פר"ח ז"ל. ואיברא דעל מרן ז"ל קשה שמניח קושיתו בקושיא ולא הביא דברי התוס' דבקנטור גם לרבא אסור והגם דיקשה כמ"ש הרב פר"ח דהשמיט הר"מ פלוגתא דאביי ורבא הא מיהא ל"ק מה שהקשה דפסק הפך רבא. ועל הרב פרי חדש ז"ל יש להרגיש איך לא לימדנו כפ"ז איך תתישב סוגית הש"ס דרבא אמר כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא ומאי פריך עליה אביי כ"ש דהוי חוצפא ולישנא בישא ומי גילה לו דרבא אמר דברי קנטור. ותו אמאי רבא לא השיב שלא אמר על דברי קנטור ואין כאן חוצפא ולישנא בישא. והשיב אנא כי הא דר' יוסי ס"ל (כך גי' עין יעקב) כאלו מודה לדבריו דהוא אמר על קנטור ותו מאי מייתי מדר' יוסי ודאי דר' יוסי לא אמרו על קנטור ותו מאי קא' כר' יוסי ס"ל כאלו הוי פלוגתא והוא קסבר כר' יוסי:

ואפשר לישב דהכי אזלא סוגיין דודאי רבא לא אמר על קנטור אלא דבר שיש לו פירוש ואינו קנטור ומ"מ השיגו אביי דממאי דקא' כל מילתא דמתאמרא סתם ותלה הדבר באומר. וא"כ יש לאומר לומר דבר שאומר בפניו אפי' קנטור והוא חוצפא ולישנא בישא. ועל זה השיב רבא אנא כי הא דר' יוסי כלומר אני מעולם לא כיונתי לקנטור אלא על דרך שאמר ר' יוסי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי דודאי לא דיבר לה"ר ואני כיונתי בזה. ולשון סבירא לי לאו דוקא ונמצא דליכא פלוגתא בין אביי ורבא. וממ"ש הרמב"ם המספר לה"ר בפני חבירו או שלא בפניו משם מוכח דמה שאינו לה"ר מותר לומר בפניו ושלא בפניו. ולא פירש בהדיא לסתום קצת כדי שלא יאמר אדם זה אינו קנטור וזה יש לו פירוש. ומ"מ לא השמיט כלום דמוכח מדבריו ההתר:

ומ"ש הרב פר"ח ז"ל דפסק כאביי מכח בריתא דת"כ ק"ק דהו"ל להרמב"ם ז"ל לומר כבריתא דכל שכן בפניו וכמ"ש אביי כ"ש חוצפא ולישנא בישא והרמב"ם השוה בפניו ושלא בפניו ועוד יש לדקדק בזה ובדברי הרב מקום שמואל בתשו' סי' צ"ג והרב רגל ישרה ובדברי הרב משכנות יעקב לא ע"ט האסף. ומ"ש בפסקי תוס' דר' יוסי לתוכחת קאמר הדבר ק' ויש לישב קצת ולהיות שאיני בקו השוה זה ימים כמו חלאי"ם לא מציא פסיא קני"א והן קצירת האומר דוחה כל אשר ברוח אתי ה' ירפאני רפואה שלימה לעבודתו ויראתו לחיים טובים ולשלום כי"ר:

יכול שהיה עניו כדורות ראשונים וכו'. פירוש כאברהם יצחק ויעקב אבותינו הקדושים ע"ה וא"ת והא אמרינן בסוף פ' כסוי הדם שאברהם אמר ואנכי עפר ואפר ומשה אמר ונחנו מה והרי שאברהם אע"ה אמר עפר ואפר שכבר הוא דבר ממשיי ומשה רבינו ע"ה אמר ונחנו מה שאינו כלום וכפ"ז היה יותר עניו מאברהם אבינו עליו השלום. וי"ל דאין

ראיה ממה שאמרו בפיהם. אך בעצם אברהם אע"ה יותר עניו. ומיהו יש מחלקת ברז"ל בזה אי משה רבינו ע"ה היה עניו יותר מהאבות או לא:

ולפום ריהטא יש לדקדק דהכא מעיט מהאדם ומעיט מאשר על פני האדמה וקי"ל דאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות וא"כ במקום מיעוט הי"ל לרבות. וי"ל דכלל זה היינו היכא דכתיב מיעוט כגון רק או זאת וכיוצא דלא ידעינן כי אם שיש למעט אז אמרו אין מי' אחר מי' אלא לרבות אבל הכא מפורש מהו המיעוט והוא משמעותא דקרא דאדם כתיב ולא מלאך כי לא אדם הוא ועל פני אדמה וקדושים בארץ המה בעוד קבר"ת ארץ ולא דמי למיעוט בעלמא א"נ כתבו התוספות דכי איכא למעט ממעטינן א"נ דהכא הוו ג' מיעוטין ומוכח מרש"י פ"ק דהוריות דכי איכא ג' מי' ממעטינן והכא אדם מי' ה"א דהאדם מי' אשר על פני מי'. ואין להק' על ר"ת שכתב לתרוצי סוגיי כי האדם נאמר על הגוים ומה יאמר הכא אטו משבת למשה רבינו דהוא יותר מגוים ל"ק דכתב הרא"ש כי האדם משמע חשוב וכמ"ש ביעיר אזן דף ט"ו ע"ג וה"ק עניו מכל האדם הגדול וחשוב:

הלכה ג

לכן לי ההדיוט? **נראה דאין להגיה**. ויש לישב דמשום דמדברי ת"ק אפשר להבין דכל החששא היה משום שמא יסתר כתל הרשע שבינו לצדיק ומ"ש אחד שכן שבשדה היינו שמשם יבא לבית ויסתר כתלו כמ"ש הרב בנין יהושע להכי תנא בתרא לטפויי אתא ומילתא פסיקתא אמר ר"י בנו של ריב"ב אוי לרשע אוי לשכנו בכל מקום ובכל זמן כי עונותיו של רשע גרמו לסתור כתלו של צדיק ומשם נלמוד כי לא ינקה דכל חיבור וקורבה ותדיר אוי לרשע ואוי לשכנו:

דרש. זה של מרגלים קשה מכלם. אפשר שהטעם הוא דאדה"ר לא פגם בקול וא"כ הקנה לא נפגם דאינו אלא להוציא קול ואדה"ר לא דיבר כמשז"ל ולכן חמור מאד לשון הרע שפוגם באבר שלא פגם אדם הראשון ונותן כח למקטרג לעלות בינ"ן של קדושים כמ"ש הרב ראשית חכמה ז"ל וזה פירשתי אני הדל מאי דתנן וכל המרבה דברים מביא חט"א שמביא המקטרג למעלה:

סוד. עון לה"ר חמור מאד שפוגם כ"י בקול ודבור בחינת קב"ה ושכינתיה גם לשון גימטריא שכינה עם הכולל. גם פה רומז למ' גם שפה גימטריא שכינה. והמדבר לה"ר פוגם בכל זה ופוגם בכ"ב אותיות אחה"ע בגרון וכו':

פירוש. ומה מרים שלא דיברה אלא באחיה. הרמב"ם פי"ו מטומאת צרעת בסופו כתב התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיא גדולה בשנים ממנו וגידלתו וכו' ומוכח קצת שחייב לכבד לאחותו הגדולה כאחיו הגדול ויש לדחות כמ"ש במקומו:

סוד. והאיש משה ענו מאד. ענו גימט' קכ"ו גימט' אדנות בריבוע וכאן רמז שהעניו מרכבה לשכינה. וכשיהיה עניו ביוד רמז דבאבא יסד ברתא, גם עניו גי' קול שהוא בחי' ז"א ולפי רוב הענוה משה רבינו ע"ה לא כתב יוד שלא יש רמז כי אם במ'. גם ענוה גימטר' קל"א לומר דאין יגער שולט בו כמ"ש מהר"א ברוכים ז"ל:*

רמז. ענוה גימטריא סיני עם הכולל ללמד לישראל שה' רוצה ענוה ולזה בחר בסיני ומזה נלמד הענוה:

דרש. אפשר להבין הכתוב זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב ע"כ ישראל חקים ומשפטים בהקדים מ"ש אני עני בדרושים דמי שהוא עניו יש לו זכרון דהאי מאן דיהיר חכמתו מסתלקת ומרובה מדה טובה ועוד הארכתי וז"ש זכרו זיין גדולה לזכרון שימו על לב תורת משה עניו אשר צויתי אותו עניו בחורב עניו ע"כ ישראל שהוא היה כלול מכל ישראל והיה שליח לקדושין דאין אשה מתקדשת לחצאין ואז כל יש' היו באחדו' ואם תהיו ענוים תזכרו התורה ודוק כי קצרתי. ועפ"ז אפשר לרמוז והחכמה מאין תמצא דמי שהוא עניו ומחשיב עצמו לאין משם תמצא החכמה דזוכה ומכוין אל האמת. א"נ מאין גימטריא ק"א שחוזר פרקו ק"א פעמים:

סוד ועד"ה והחכמה ו"ה זו"ן חכמה אבא בשכר הענוה מאין זוכה לתורה לשמה שהוא לתקן לאה שהיא ענוה ומיחד תמצ"א ר"ת תפארת מלכות צ"א יחוד הויה אדני גימטר' צ"א ודוק כי קצרתי וא"ש ההי"ב:

פירוש. מלמד שלא יתחבר אדם עם אדם רע ולא עם אדם רשע. פי' הרב בנין יהושע כי רשע הוא רע לשמים ורע הוא רע לשמים ולבריות. והרב אהבת חסד פירש משם מדרש שמואל דרשע יותר גרוע מרע. ולכאורה נראה כדברי הרב בנין יהושע. ובס' הזהר הק' אמרו דרע הוא הפוגם ברית קדש כמש"ה ויהי ער רע וכו' וכתיב אוי לרשע רע וכו':

הלכה ד

ואל תתחבר לרשע. אפילו לתורה להיות חברים בתורה ואפי' ללמוד תורה אמרו פרק אין דורשין שאין ללמוד מרב שאינו הגון ע"ש:

פרק י

הלכה א

בעלי דינין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים הרב בנין יהושע הביא משם הרב יערות דבש שפי' לא תכירו פנים במשפט על פי' מ"ש הרב ש"ך ז"ל בשם ס' חסידים דאין להסתכל בפני בע"ד שהם כרשעים ע"ש. ואני בעניי פירשתי כן בחסדי אבות ונדפס

כמה שנים קודם יערות דבש. וזהו אחר שאמרו הטענות דבאמור הטענות יכול הדיין להכיר מפניהם. ומתנועותיהם ושינוי פניהם וכיוצא ומ"ש הרב בנין יהושע דלזה נאמר במשיח דמורח ודאין וכו' ע"ש עמו הסליחה דזו מעלת המשיח ירי"ח אף יזרי"ח כמו שהארכתי אני הדל בספר הקטן פתח עינים שם בסנהדרין על דף צ"ג בס"ד:

אומר להם הלכה שחל להם תחילה עיקר הדין וההלכה בזמן ששאלום כצ"ל ועיין אהבת חסד ובנין יהושע ולדעתי הקצרה צ"ל כמ"ש ואין רצוני להאריך:

תוספות:

אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. ע' מ"ש הרב אהבת חסד ועמ"ש אני הדל בברכי יוסף ומחב"ר א"ח סי' נז"ר בס"ד:

הלכה ב

והתורה אמרה לא תכירו פנים וכו'. משום דבעי לדרוש כקטון כגדול נקט פסוק זה הגם דכתיב קודם פ' קדושים לא תשא פני דל וכו'. וכ"כ הרב בנין יהושע אבל מ"ש ברישא ע"פ מאי דדריש הרב יערות דבש לא נהירא מכמה אנפי:

אל תבהל ברוחך. כתב הרב אהבת חסד ז"ל לשון מקרא הוא כמו אל תבהל בפיך (קהלת ה':א') עכ"ל. והוא אגב שטפיה דבקהלת שם סימן ה' כתיב אל תבהל על פיך. ולא היה צריך הרב ז"ל לזה כי שם בקהלת סימן ז' כתיב אל תבהל ברוחך:

הלכה ג

כל מי שיאמר לי קודם שאעלה לגדולה וכו'. זה מסכים לפירוש שני דרש"י ז"ל במנחות דף ק"ט. וק"ק איך לא הכריע רבינו כפירוש שני ודחה פירוש א' שהוא לקרבנות מכח בריתא שלנו דמכרזת ואומרת כפירוש שני. גם כתבו התוספות דרבינו קולונימוס שבשעת סילוקו אמר כנבואה שלשה דברים וזו אחת מהן שהגיה בגמ' עלה ע"ש. ויש להעיר אמאי לא הזכירו בריתא שלנו. ויען שראיתי לראשונים תרי נסחי דאבות דר' נתן א' מצרפת והב' שבאה מארץ ישראל. יתכן דהאי דקמן לא היתה בנסחא רש"י ותוספות. אמנם כמדומה דרש"י ז"ל בפי' אבות הזכיר בענין א' התרי נסחי וכעת אין פירוש רש"י ז"ל דאבות מצוי אתי. שבתי וראה דאין להכריע מבריתא שלנו לדחות פי' ראשון שאומר עלי עולה קודם הפרשה וכו' דדילמא תרוייהו איתנהו והש"ס מיירי לענין עולה ובריתא דידן לענין לעלות לגדולה ובפרט שיש גירסאות ומשו"ה התוס' תלו בנבואות רבינו קולונימוס בעת סילוקו ועדיין צריכין אנו למודע"י הסוגיא עצמה דכפי פי' ראשון וגירסת כל האומר עולה או מנחה כיצד היה הגירסא עוד בש"ס. דגירסתנו שהרי שאול

וכו' לא תכון. וכעת לא ראיתי לשום אחד מהאחרונים שלימדנו כיצד היה גירסת הש"ס לפירוש ראשון בסוף הסוגיא:

הלכה ד

הוי מרבה לחקור את העדים וכו'. מפני שהרגו בנו ע"י עדות שקר הזהיר על זה וכ"כ הרב אהבת חסד ז"ל והרב בנין יהושע ע"ש:

ומתוך שאתה חוקרן כצ"ל. רגל ישרה:

ישמעו השומעים וכו' עיין מה שכתבתי בפי' אבות אשר בפתח עינים במשנה זו:

פרק יא

הלכה א

אהוב את המלאכה כיצד מלמד שיהא אדם אוהב את המלאכה ואל יהא שונא אותה ומזה ילמוד בעלמא דכל דבר המועיל אינו דרך ארץ לשנא אותו וז"ש מלמד שיהא אדם אוהב וכו' וגדולה מזו כתב הרב מהר"י חאגי"ז ז"ל שלא יזלזל בשום דבר קל בעולם הלא תראה מעט קיסם יועיל לכתוב להתיר עגונה:

סוד כתבו המקובלים כי השכינה כביכול כל ימי החול היא מבררת ניצוצי הקדושה מתוך הקליפות ושבת קדש יש יחוד למעלה ואינה מבררת וזה טעם דאסור לברר בשבת. וזה פירשתי בעניותי כונת הפ' ששת ימים תעבוד כביכול השכינה ולכן גם אתה ועשית כל מלאכתך מעין דוגמא כביכול. ויום השביעי שבת לה' אלהיך יחוד זו"ן ולא יש בירור לכן לא תעשה כל מלאכה ומצאתי בכתבי האר"י זצ"ל שכתב וז"ל אסורות כל המלאכות בשבת אפילו אוכל נפש שאין שום בירור בשבירת הכלים בשבת כנודע עכ"ל. והבן. ובמ"א כתבתי בעניותי בסוד ג' סעודות ופ' אכלוהו היום וכו' בס"ד:

כך המלאכה נתנה בברית שנאמר ששת ימים יעשה מלאכה (שמות ל"א:ט"ו) כצ"ל כ"כ הרב בנין יהושע דשם נאמר ברית בסיפיה לדרתם ברית עולם:

סוד. אגב רמז המלאכה מ' נתנה בברית יסוד נתנ"ה ן' שערי בינה תנ"ה ג' מילויי אהיה שבבינה:

מנין שאם לא עשה מלאכה כל ששה שסופו שיעשה כצ"ל כ"כ הרב רגל ישרה:

ריב"ב אומר וכו'. דריש כל דהוא ואזיל לטעמיה בסנהדרין דף ע"ח כ"כ הרב רגל ישרה ועיין בדרושים:

שכן שמענו לאנשים ונשים וכו' פי' שעשו מלאכה במשכן:

לא רצה ליטול עצה מנשיאי ישראל. פירוש דס"ד זה. אבל ח"ו דמשה כל מה שהיה עושה הכל ע"פ ה' והאיש משה עניו מאד:

עמדו והוסיפו דבר גדול מעצמם שנאמר והנשיאים הביאו. אבל בתרגום המיוחס ליונתן פירש דהעננים הביאו אבני שהם וכו' מגן עדן והביאום הנשיאים ע"ש באורך ונמצא כי לפי האמת לא הביאו משלהם רק ה' ריחם עליהם לעשות יקר ושלח להם אבני שהם וכו' מגן עדן ובזה פירשתי בעניותי כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' כמ"ש במ"א בס"ד:

תוספות:

שמעיה ואבטליון וכו'. עמ"ש הרב בנין יהושע משם הגאון מהר"ר ליווא מפראג ע"ש:

והרשב"ץ בס' מגן אבות בפי' מסכתא זו והר"ם מקוצי הביאו במנחת יהודה ומהר"י חאגי"ז בעץ חיים בפירושו כתבו דהגם שהיו גרים ומן הדין לא אריך למנותם נשיא ואב"ד הוכרחו לכך שלא היו בישראל כמותם עכ"ד. ובזה נסתרה תשובת הרב כנה"ג ז"ל כמ"ש בברכי יוסף ח"מ סימן ז' על פי דברי הרשב"ץ ז"ל ואחר זמן רב יצא לאור ס' דעת זקנים שהוא פירוש תוס' ומנחת יהודה ושם ראיתי מ"ש משם הר"ם מקוצי ז"ל ועד אחרן בא לידי עץ חיים למהר"י חאגי"ז ז"ל וראיתי שגם הוא ז"ל כתב כן:

הלכה ב

שלא כתלמוד תורה פי' שלא כדין:

ואוכל תמרים חרובים וכו'. עמ"ש הרב אהבת חסד בגליון שרצה לפרש מ"ש בגמרא דבתרא דף ק"ז אדאכלת כפנייתא בבבל תרגימנא וכו' לשבח דלא כפי' רשב"ם ז"ל ע"ש. ולי ההדיוט אינו מחוור ופירוש רשב"ם עיקר שרצה להוכיחו כאב את בן כאשר יראה הרואה:

והלובש בגדים צואים. לאו דוקא צואים דהא אמרינן כל ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה. אלא ר"ל שאינם מתוקנים:

הלכה ה

מים הרעים כמשמעה פי' שמטמטם הלב וזהו דרך אסמכתא וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט דהמים רעים מטמטמים ועתה שנמתקו המים זכו לדינין. בנין יהושע:

פרק יב

הלכה ג

כשהיה אהרן מהלך בדרך פגע באדם רשע ונתן לו שלום. פירוש דהיה מכוין להחזירו בתשובה ובכי האי גונא שרי דהרי הגם דכתיב אין שלום אמר ה' לרשעים נודע דכי כתיב אין דרשינן עיין לו כמו שיתבאר:

דרש. אמרו רז"ל אין שלום אמר ה' לרשעים מכאן שהקדוש ברוך הוא אוהב את הרשעים והוא תמוה. ולפי פשוטו יאמר נא דכשהרשעים באגודה אחת יכולים להחריב העולם ולעשות עבירות גדולות. וברוב רחמיו לא היה שלום ביניהם ובזה ימעטו העונות וז"ש מכאן שהקב"ה אוהב הרשעים שמפרידם וזהו לטוב להם שלא יהיה להם כל כך עונות ועוד כי מה שעושים העבירות לא יהיו ברבים ולא יהי' העון חמור הרבה. אמנם על פי דרכנו דייק מדכתיב אין שלום אמר ה' וכל היכא דכתיב אין דרשינן עיין ומזה למדנו שהקב"ה אוהב את הרשעים ויש להם תקוה. א"נ אפשר במה שפירש הרב הגדול מאריה דארעא דישראל. שארנו מהר"ר אברהם יצחקי ז"ל כונת הבת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר דהפירוש כך דלכל הרשעים הקב"ה קורא אותם שישובו. אבל לאחר אינו קורא אותו שישוב אבל אם הוא שב מעצמו מקבלו עכ"ד. ובזה פירשתי אני בעניי מאמר הירושלמי פ"ב דחגיגה כמ"ש בדרושים. וז"ש אפי' לרשעים גדולים כמו אחר אין שלום אמר ה' לרשעים שאינו קורא אותם על דרך שובו בנים שובבים ומכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים שאם ישובו מעצמם יקובלו בתשובה. ואם נרכיב ב' ההקדמות היא הרכבה קולטת דכתיב אין לדרוש עיין דאם ישובו מעצמם יקובלו ברצון וזהו מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים. ואפשר לרמוז זה בכתוב בשלום ובמישור הלך אתי כי כל מעייניו עמי ואפי' כשנותן שלום לרשע היה דבק עמי ולא תימא דאסור ליתן שלום לרשעים. לז"א ורבים השיב מעון שכונתו למזכי לחייבא:

סוד. אפשר שאהרן הכהן כשנותן שלום לרשע היה מכוין ליחד קב"ה ושכינתיה כי רשע הוא גימטריא שלום צדק שלום יסוד צדק מ' ובכוונה זו היה מתעורר לשוב וזה רמז הכתוב חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו כי אהרן הרמוז בחסד ואמת נפגשו עם הרשע והיה מכוין צדק שלום גימטריא רשע שישוב ויתיחדו יסוד ומ':

ואגב אומר כי ברוב רחמיו ברוגז רחם יזכור ובצרה עצמה רמוז ריוח וכמשז"ל שמתוך צרה ריוח וכמש"ה ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע הלא תראה בתוכחות תבא יש תרע"ו אותיות ושם יש כ"ו הויות גימ' תרע"ו לסגין מהתוכחות ועם הכולל עזר"ת. במזמור ק"ט הפקד עליו רשע ובפ' זה עצמו כתב הרב האר"י ז"ל שמועיל להוציא הרוח

בכוונות שיכוין. יצר במילוי ס"ת שדי לבטלו. נבל גימטריא חסיד. וכן שפל גימטריא קדוש. וכן רע אותיות ער וכן ס"מ גימטרי' הצלה ע"ה והא דידן רשע גימטריא שלום צדק. וכן קשי העם הזה קשי גימ' קדוש. נגע אותיות ענג. סם באת"בש חי. מר רם. מרה רמה. ומתיחס לזה נקבה גימט' נזק והוא גימטריא יוסף יסוד דכורא שתזכה להנשא עם בן זוגה. נקבה יוסף גימטריא שדי עם הכו' כי בזיווגם שדי מברכם כמ"ש מהראנ"ח ז"ל בפ' קום לך פדנה ארם וכו' ואל שדי יברך אותך ולדרכנו יכון כי נקבה יוסף גימטריא שדי. ואפ' זה טעם פו"ר זכר ונקבה כי שדי יסוד ויוליד נקבה יוסף גי' שדי. ובמקום אחר כתבתי עוד בזה. באופן שלגודל רחמיו בתוך הרעה רמוז ביטולה והצלה וטובה וכן שטן אותיות הקודמות הם רחם. וכן סילה כל אבירי סילה ר"ת סומך ה' לכל הנופלים. ישאג ר"ת ה' שומר את גרים אלהים דיודין גימט' ברחמים. וכן צרה אותיות רצה. וכן רי"ב גימטריא אורה. וכן חטא גימטריא ח"י. וכן עון גימטריא ריבוע אדני. וכן פשע אותיות שפע וכן בכי גי' לב (טהור) וכן בהלה גי' מ"ב כי כל הנסים ע' שם מ"ב וכן סוגים באתב"ש רחמים. ובמאי דקמן רשע גימטרי' יפק"ד עש"ו על דרך הפקד עליו רשע. ואם יהרהר תשובה יהיה רשע גימטריא שלום צדק כי העונות נעשו זכיות. ומיחד קבה"ו. ודרך רמז אפשר להסמיך זה במאמרינו אין שלום אמר ה' לרשעים מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים. כי רשעים גימטריא מי שלום צדק דע"י שפע מבינה שהוא מי יתייחדו שלום צדק יסוד מ' וא"ש ההי"ב:

פירוש. מטרף את לבו וקורע את בגדו. כלומר מבית ומחוץ נראה מבפנים ושוה מבחוץ באופן שפנימיותו וחצוניותו שוים לבקש שלומך:

דרש. זה כונת הכתוב דמייתי הברייתא תורת אמת היתה בפיהו כי קודם שנולד כביכול הקב"ה היה אומר משמו ע"ד שאמרו במדרש כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שאומר אליעזר בני אומר עגלה בת שנתה וכו' ומסתמא לכל הצדיקים אומר שמועתם וכתב הרב מהר"ם אלשיך ז"ל דעי"ז הקב"ה נותן כח בנשמת הצדיק דכשיבא לעה"ז יזכה לומר אותה ההלכה. וז"ש תורת אמת היתה בפיהו לשעבר. ועולה לא נמצא בשפתיו אפי' בדרך מציאה. בשלום ובמישור הלך אתי כי הוא איש החסד ומבקש ש' רמז ליסוד להשפיע מה' חסדים ועי"ז גרם יחוד עליון הלך אתי הלך אותיות כלה אתי. וכי תימא הרי היה אומר שקר כשחולק א' עם חבירו לז"א ורבים השיב מעון ואלים זכותיה לזכות לחייבא. ובדרושים פירשתי בעניותי ומפני שמי ניחת הוא שהוא עניו ועי"ז תורת אמת שהיתה בסיני וקבל חלקו עתה בפיהו כמ"ש דב"ה מכונין לאמת בעבור ענוה והחידוש ועולה לא נמצא אפילו בדרך מציאה שלא יצא מפיו אפי' לס"ד והטעם כי שפתי כהן

ישמרו דעת וכיון דבשביל שהוא כהן כבר מכוין לאמת לזה אהניא ליה הענוה למעלה יתירה דעולה לא נמצא בשפתיו אפי' במושכל ראשון זהת"ד בקצור:

פירוש. שלשים יום אנשים ונשים מפני שמשה דן דין אמת לאמיתו אבל אהרן לא אמר לאיש סרחת כצ"ל וקרוב לזה הגיה הרב בנין יהושע ולפי דבריו יש להגיה כמו שכתבתי ועיין בדבריו שהאריך לתת ט' שאהרן ומשה כל א' היה נוהג מדתו משה רבינו ע"ה מדת אמת לאמיתו אך אהרן ע"ה מדת שלום ומותר לשנות מפני השלום משא"כ מדת אמת:

תוספות:

פגע באדם רשע ונתן לו שלום. אף על גב דאסור להקדים ש' לרשע והחמירו בזהר הקדוש הרבה הכא דכונתו עי"ז להחזירו למוטב מותר ולא עוד אלא דמצוה איכא והיא מצוה רבה דמזכי לחייבא והפליאו בזהר הקדוש בכמה דוכתי לעשות יקר שופרא שבחא למזכי לחייבא. וקים ליה לאהרן כהנא רבא שיהיה תועלת בזה דישוב מדרכו הרעה ומה גם דאפשר דהכא מיירי דלא הוה ניכר ומפורסם אלא אהרן ברוח הקדש ידע דהוא רשע והטה אליו חסד דבהאי דרגא אחיד בסוד את"ה כהן לעולם וק"ו לכהנא רבא:

מטרף את לבו וקורע את בגדו וכו' אע"ג דאהרן הכהן לא ראה ולא שמע שמץ מנהו מ"מ היה עושה כן לשים שלום ומותר וכדאמרו רז"ל דאמרו ליוסף אביך צוה לפני מותו כה תאמרו ליוסף וכו' ויעקב אע"ה לא אמר כן דלא נחשד בעיניו יוסף. ומפני השלום אמרו כן וכתוב בתורה דמותר לעשות כן מפני השלום ומעין דוגמא היה עושה אהרן הכהן. ועוד אפשר כי סתם ישראל נשמת שדי תבינהו דלא עשה טוב לחלוק עם חבירו וכבר אמרו רז"ל דרשעים מלאים חרטות אלא דאח"ך מתגבר היצה"ר בפסקי הרו"ש ולענה ותוספות תו"ך ומרמה ומבטל התעוררות הנפש והיצה"ט. וא"כ בצד מה אהרן אומר אמת כי ודאי עלה על לבו דברים טובים כאלו מצד נשמתו ויצר הטוב ובפרט לדור דעה אלא כי גבר אויב היצה"ר:

הלכה ד

מי שרואה אלעזר ופנחס וכו' הקשה הרב בנין יהושע דא"כ גם כשמת משה רבינו למה לא בכו ויבכו ישראל ולק"מ דאה"נ דנן היה דלמ"ד זה אינו מדקדק מ"ש כאן כל בית ישראל ודוק כי קצרתי:

הלכה ה

בינו לבין עצמו שאל פירוש שהרהר בלבו כך ובוחן לבות אלהים השיבו:

במקום שאני יושב וכו' הרב רגל ישרה פירש על פי הפשט ע"ש והדבר פשוט לפשטי פשט הסוד:

שנא' והיתה נפש אדוני וכו' ואם נאמר זה על דוד הע"ה מכ"ש וק"ו על נשמת משה רבינו ע"ה וכ"כ הרב רגל ישרה והדברים עתיקים ואכמ"ל:

דרש. והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים יכול אף של רשעים כן ת"ל ואת נפש אויביך וכו'. מצאתי להרב עיר וקדיש מר זקנינו הרב חסד לאברהם ז"ל בס' בעלי ברית אברהם כ"י שכתב על מאמר זה וז"ל יש תימה מפורסם במ"ש יכול אף הרשעים כן דהיאך ס"ד אפילו באפשר רחוק. אמנם יש לומר שהכוונה לאביגיל באומרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה"א הוא כי נודע בזהר שהנפש מדבקת ברוח והרוח מתקשרת בנשמה והענין הוא שזהו תכלית ביאת הנשמה בעה"ז כי הנפש רוח ונשמה קודם בואם בעה"ז השפל כל אחד מהן היתה מקום תחנותה הנפש בעולם האופנים שהוא עולם העשיה הרוח ביצירה והנשמה בבריאה ואז קודם רדתם בעוה"ז לא היתה שום אחת מהן יכולה לצאת חוץ ממקום מחצבה לא הנפש לעלות ביצירה ולא הרוח לעלות בבריאה ובזה גם כן לא היה קשור לעולמות ולא היה דרך לקיום העולמות שחיות העולמות הוא על ידי האור הנשפע להם דרך עולמות העליונות ואין דרך לירד אלא על ידי קשור העולמות ולכן גזרה חכמתו יתברך בריאת האדם המעורב ומורכב מכל העולמות כלן אבי"ע ועל ידי התקבצות כל ארבע חלקי העולמות יתקשרו העולמות יחד ויתקיימו וע"י שימשיך האדם שפע להחיות נשמתו ע"י התורה והעבודה שהן סיבה להמשיך עלינו השכינה שהיא חיות הנפש והרוח והנשמה בזה ימשיך גם כן חיות לכל העולמות גם נמשך תועלת לנר"ן שעל ידי התורה והמצוה נעשו ג' מלבושים לנר"ן כי על ידי המלבוש שיקנו מהתורה והמצות יוכלו לעלות למעלה ממקום מחצבם להתענג באור העליון ולא יוזקו כי מהתורה והמצות נעשו ג' מיני לבושים א' לנפש בהאי עלמא ואחד לרוח בגנתא דלתתא ואחד לנשמה בג"ע הארץ קודם שתעלה תוך י"ב חדש ואחר שתעלה למעלה בכסא אור לבושו מהכונה שהיה לו בעשיית המצות וכו' א"כ נתבאר שתכלית ירידת הנפש והרוח בעוה"ז היא כדי שיוכלו להתקשר בעולם הנשמות אחר המות ותתקשר הנפש ברוח והרוח בנשמה ונשמה שהקב"ה שזהו תכלית בריאת האדם ותקון כל העולמות וז"ש אביגיל לדוד והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים שברכה אותו שישיג תכליתו. והנה הרשעים שלא השיגו תכלית' בעה"ז הנפש נכרת'. ואמנם הנפש שאינה נכרתת היא כאילן הנטוע בארץ רוה שואבת לחות והוא רענן והיינו דכתיב שתולים בבית ה'. אבל הנפש הנכרתת אינה שואבת מחיים העליונים אלא היא החיה מכח השפע הנחלק לחוץ בקליפות מקום בחינת עמידתה והיא מצטמקת ורע לה שאינה חיה מאור פני מלך שהמזו' ההוא הנשפע לה אינו מקיימן ומצחצחה ומילת כרת מורה

כנטיעה שנכרתה ממקום אילן חיותה ולא יש עונש הכרת אלא לחלק הנפש לבד לא לרוח ולא לנשמה והטעם להיותה הנפש בעשיה ששם הקליפות לכן יש בה כרת. אמנם ברוח ונשמה שהם מיצירה ובריאה בהכרח שיתוקנו. ועוד שכאשר יחטא האדם בורחת ממנו הנשמה ואינו חוטא כי אם בנפש לבד ולזה הדרוש יקר הערך כיונו רז"ל ואמרו יכול אף הרשעים כן כלומר כמו שבענין השכר הנפש נקשרת ברוח ורוח בנשמה כמ"ש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים א"כ יכול שגם בעונש יהיה עונש וכרת לשלשתן שנשמה נקשרת ברוח ורוח בנפש ושלשתן יהיו בכף הקלע ת"ל ואת נפש אויביך וכו' שאין העונש כי אם לנפש לבד ולא לרוח ונשמה עכ"ל מז"ה ז"ל בקצור. ודברי קדשו הן מזהירין ומה עצמו ראשיהם. וממילא נתישבה חקירת מר"ן ז"ל דאמאי נברא האדם ותירץ דמאן דאכיל דלאו דיליה וכו' וע"פ האמור נתישב מאד דצורך בריאת האדם לקשר כל העולמות ולהשפיע שפע לכל ובמ"א כתבנו בעניותנו בזה שיש לצרף דברי מר"ן ז"ל לפי דברי רבינו האר"י ז"ל עש"ב בס"ד ועמ"ש אני הדל בראש דוד פרשת תשא:

בכף הקלע פירשו הראב"ד והריטב"א ז"ל בכף הקלע היינו גלגל האש דנפש רשעים נכנס בה וכתיב תאכלהו אש לא נופח דאין צריך ניפוח כיון שמתגלגל תמיד. זוממות והולכות פירוש רש"י ז"ל בשבת דף קנ"ב כמו חבושות בבית הסהר:

הלך אצל הים השר של הים:

והחכמה מאין תמצא זה משה שהתורה נקראת על שמו:

הלכה ו

שלא קרא עשרה גבריאל פי' עשרה בשם א':

ומתקנאין זה בזה דאחר שהלך א' האחר יזכה לשרת והוא נסוג אחור ויש לו בושה שהוא לא נבחר ולא דמי למה שאומר בסמוך שהן ענותנין:

הלכה יא

רמז. אם אני כאן. רמזו המפרשים אם אני אותיות אין שנחשב לאין הכל כאן שיהיה השראת שכינה כמ"ש פ"ק דסוטה מדכתיב אני את דכא עכ"ד ואפשר לרמוז בזה פ' ואדם אין לעבוד את האדמה. כלומר ואדם אין אם הוא עניו ונחשב כאין אז הוא מוכן לעבוד את האדמה כינוי לשכינה כי מי שהוא עניו אין יגער שולט בו. ועובד את רבו מאהבה. ואפשר את מ' האדמה ה' עילאה וה' תתאה אדם שם מ"ה באמצע ודוק כי קצרתי וא"ש ההי"ב. ויש לרמוז שמי שהוא עניו והוא נחשב לאין זוכה להיות מרכבה לשכינה הנקרא אני וניצול מעה"ר שיושפע מא"א הנקרא אין. ועוד מי שהוא עניו כאין

יושפע עליו מחכמה הנקראת אין ג"כ כמ"ש האר"י ז"ל וזה ט' הלכה כב"ה לפי שהיו ענותנין שנשפעי' מחכמה:
סוד. אפשר דאני כינוי למלכות כל הוא יסוד וז"ש אם זכית שהשכינה מ' כאן א"כ הכל כאן שהוא יסוד ויהיה יחוד קב"ה ושכינתיה. ועוד כאן גימטריא ע"ב עם הכולל בסוד אחותי בת אב"י ודוק:

הלכה יג
ודאשתמש בתגא וכו'. שכל המשתמש בשם המפורש וכו'. עמ"ש אני הדל בפתח עינים על זה:

פרק יג

הלכה א
אמור מעט ועשה הרבה כיצד מלמד שהצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. כלומר לא תימא דטפי מעלי שלא לומר שום דבר. דסוף סוף משנים בדיבורם ואע"ג דהוא לשבח לא נכון לצדיקים. לז"א מלמד דזהו מדה טובה וצריך לאחוז בה כי מצינו אברהם אע"ה האדם הגדול בכל שלימות שעשה כן. ולא עוד אלא שכתוב בתורה. ומשם למדנו כי היא מדה טובה. ואני בעניי נתתי איזה טעם להראות דאינו עושה משום כסופא וכמ"ש פ' אלו מציאות דמוכח דכלך אצל יפות הוא לתרומה אבל אם הוסיף אף בעלמא שרי ועוד כתבתי בעניותי בחסדי אבות בס"ד:
ויש בכלל אמור מעט ועשה הרבה שלא יאמר אני רוצה ללמוד כך וכך כי יבואו לו עיכובים מהיצה"ר וישא ק"ו מדוד הע"ה שהיה אומר למחר אני הולך לראות דירה נאה וכו' ואח"כ היה נכנס לבית המדרש כמשז"ל וכבר אמרו מחשבה מועלת לד"ת וכ"ש אמירה ופירשנו בעניותנו פ' אמרתי אחכמה וע"י האמירה היא רחוקה ממני מסיבתי:

הלכה ב
תוספות:
מלמד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש אל יעשה אותו עראי אלא יעשה אותו קבע כי הא דאשכחן פ"ק דמגילה גבי סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח תנא מיניה מ' זמנין והכי אמרינן בכמה דוכתי הרי שאפי על מימרא קטנה מאד ופשיטה היו מחבבין וקורין מ' זמנין והיינו שעושין התורה קבע. ואגב אומר דטעם מ' זמנין כתבתי בעניותי במ"א דאפשר כנגד ד' יודין דשם ע"ב שמועיל לזכירה וכל כונתם ליחד קבה"ו ואפשר תנא רמז ג' מילויי אהיה ח.. מד' אותיות אהי"ה השרשיות שהיה מכוין להמשיך

מוחי או"א לזו"ן וזה מלבד הפשוט דהוא כנגד מ' יום שניתנה תורה ומ' יום של יצירת הולד ועוד הארכתי במ"א בס"ד ודוק כי קצרתי וא"ש ההי"ב:

הלכה ג

לא א"ל אלא בדלי"ת ונו"ן ע' באהבת חסד ובנין יהושע. ועיין מ"ש הרב עיר וקדיש מהר"ם ן' מכיר בסדר היום והבאתיו בכסא דוד דף קי"ג ע"ב ע"ש. ועמ"ש הרמ"ע ז"ל בלקוטים כ"י הבאתיו בקונטריס יוסף תהלות מזמור קכ"ד ע"ש:

ומנין שהרשעים אומרים הרבה ואפי' מעט אינם עושין שכן מצינו בעפרון וכו'. וא"ת דטפר הו"ל למימר שהרשעים אומרים להטיב הרבה ואח"כ מריעים הרבה כמו עפרון שאח"כ לא די שלקח שיווי השדה אלא שלקח יותר ויותר משיווייה ולא עוד אלא שלקח ת' שקל כסף עובר לסוחר קנטרין גדולים. וי"ל דבעי להנקט דבר ואפכו. וממילא מובן רעת עפרון. א"נ דהגם שנאמר דעפרון הפליא להרשיע. מ"מ בשאר רשעים נחתינן דרגא דאפי' מעט אינם עושים ואמר שכן מצינו בעפרון שמשם נלמוד במדרגות דעכ"פ הרשעים יאמרו הרבה ואף מעט לא יעשו ואגב אומר מה שפירשתי בעניותי דלכך הכתוב חיסר לשם עפרון וכתיב עפרן. ולכאורה יפלא דמה אכפת ליה לעפרון אם לא יכתב וי"ו בשמו אמנם אמרו בזהר הקדוש דאות וי"ו רמז לחיים וזה רמז דנחסר לו וי"ו כלומר דחסרו לו חיים ורבינו אפרים ז"ל בפירושו על התורה כתב דעפרון אח"כ היה רוצה יותר מת' שקל כסף ובני חת הכריחוהו וז"ש אשר דיבר באזני בני חת וכיוצא וכמ"ש אני הדל בלקוטי בס"ד:

הלכה ד

אבל המקבל את חבירו בסבר פנים יפות וכו'. וכן ארז"ל על פסוק ולבן שינים מחלב א"ר טוביה המלבין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב:

דרש. אפשר שזה רמז הכתוב נתן תתן לו ולא ירע לבבך וכו'. נתן תתן ריבוי נתינות לרמוז שיתן לו בסבר פנים יפות דזה הוא כאלו הוא נותן לו מתנות הרבה ומלבד שיהיה בסבר פנים יפות גם הלב שוה מבפנים ולא ירע לבבך. כי בגלל הדבר הזה שיהיה בסבר פנים יפות יברכך ה' אלהיך. הזה מכלל דאיכא אחריתי גוף הנתינה עצמה ודוק:

פרק יד

הלכה א

שלשים מהן ראוים שתשרה שכינה עליהם כמשה רבינו אלא שאין דורן ראוי לכך. פירוש דכשיש השראת שכינה יש טובה וברכה בעולם ברוחניות וגשמיות וכל שכן

שהיו שלשים ראוים לכך כי ל' גימ' הויה ד' הרומז לשכינה. ומהברכה והטובה שתהיה בעולם יהנו הכל ולא היו ראוים והרב בנין יהושע פירש מפי השמועה בסגנון אחר. ומ"ש נ"ל עיקר:

דרש. אפשר דרך צחות סמיבות חטאת הקהל הוא אשר נשיא יחטא כי כאשר אין הדור ראוי וז"ש חטאת הקהל הוא זה גורם אשר נשיא יחטא לשון חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים כי בעבור שאין הדור ראוי הנשיא יחסר שלימותו דאינו שורה עליו שכינה:

פירוש. לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש פי' יש עולמות וזהו בהשואה וכל מי שטרח יותר ונתחכם בסדר קדושה וסדר עבודה וחשוקיה"ם כס"ף כי מדרגות יש בצדיקים. לז"א ואוצרותיהם אמלא כל אחד לפי מדרגתו.

רמז. להנחיל אוהבי יש. כפי מדרגת יראה שמחה ר"ת י"ש דהבחירה ביד האדם ואם זוכה ליראת הרוממות. וגם שמחה ששמח בתורה ומצות קרי עלייהו להנחיל אוהבי י"ש. וס"ת להנחיל אוהבי יש גימטריא שם. דגם בעה"ז יזכה לשם טוב ואודיע טבעו בעולם:

דרש. פירש הרב כוס ישועות ז"ל בהקדמתו דתרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן הם תר"ך. ונשי ת"ח פלגן בהדייהו ולוקחות ש"י עולמות חצי תר"ך וה' ברחמיו נותן לצדיק ש"י עולמות מתנה תמורת מה שלקחו נשותיהם. ואמרו בש"ס דהאשה עשויה כאוצר קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל הולד. וז"ש להנחיל אוהבי י"ש. וכי תימא מאי י"ש הא תר"ך הם כנגד תרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן ועוד מהו להנחיל והרי שלו הם ופעולת צדיק. לז"א ואוצרותיהם אמלא ר"ל נשיהם דהם כאוצר אמלא דפלגן בהדייהו והיינו רבותא דאני מנחילם ש"י תחת מה שלקחו נשיהם עכ"ד ודפח"ח. ואפשר במשז"ל דכל מה ששואל האדם מהקב"ה תיכף הקב"ה נותן להם ועובר השפע ודרך צפון ושם ב"ד ומעייני בדיניה דההוא גברא אם ראוי הוא לכך ומה שראוי יגיע לו והשאר נשאר שם והוא ליראי שמים ובזה פירש הרב המביט ז"ל פ' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך צפנת רמז שיקחו המעוכב בצד צפון וזה אפשר להנחיל אוהבי יש ש"י עולמות יתר על כן ואוצרותיהם אמלא מכל השפע אשר בצד צפון:

סוד. ידוע מה שפירש רבינו האר"י ז"ל בסוד חלק לעה"ב בן העה"ב מזומן לחיי העה"ב. ובצד מה אפשר לומר להנחיל אוהבי לשון רבים כל א' כפי מדרגתו יש חלק לעה"ב ויש בן העה"ב ויש לחיי העה"ב. יש רמוז חכמה ובינה יוד חכמה וש' בינה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד יושב בשמים ישחק בשי"ן. ורמז בהעלם יש מאי"ן דהוא חיי העה"ב ואוצרותיהם לשון רבים כל א' כפי ערכו אמלא גימטרי' חסד וגימטריא ע"ב וא"ש ההי"ב:

תוספות:

אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה וכו'. וא"ת אם קטון שבכלם כך מה יהיה הגדול על דרך שהקשו בירושלמי עמ"ש על יונתן בן עוזיאל שכל עוף הפורח וכו' אם התלמיד כך הרב מהו ומאי דמשני התם תלמיד בד' אמות הרב חוץ לד' אמות לא שייך הכא. וי"ל דבמקרא ומשנה ותלמוד וכו' יש כמה פנים לפנים בכמה אופנים בפשט וכמה אופנים ברמז וכמה אופנים בדרש וכמה אופנים בסוד. וכאשר נכנסו לפרד"ס בזה היה יפה כחן ויתרון דעת הגדול לפי גודלו והקטון לפי קטנו ע"ד מ"ש בנדרים דף מ"א דרבי הוה גמיר תליסר אפי וכו' ע"ש וא"כ הקטן ידעם לפי פשוטם וקצת אופני פרד"ס והגדול ממנו הבן בחכמה בכמה אופנים יותר וכן מעל דמעל לגדול מהא וכיוצא:

הלכה ב

פירוש. לפי שלא נוצרו הבריות אלא על מנת לעסוק בתורה. שהיא קיום העולם מכפרת כל עון ובעסק התורה תהיה הגאולה במהרה בימינו כי"ר כמו שמפורש כל זה ברז"ל:

הלכה ג

קרא להן שמות. ובמשנתנו תנן הוא היה מונה שבחן. ואם תאמר והרי אמרו בערכין אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך שבחו בא לידי גנותו. כבר תירץ הסמ"ג לאוין ט' דהיינו דוקא בפני שנאיו וכן הוא דעת הרמב"ם. וק"ק דכפי ברייתא שלנו דאמר קרא להן שמות א"כ על הרוב קוראין שמן בפני השונאים גם כן ויש לישב ואנה אני עני בפתח עינים כתבתי דמונה שבחן בפניהם. ולפי ברייתא שלנו דהיה קורא לכל א' שם א' לר' אליעזר קורא בור סיד וכיוצא א"ש נמי דגם זה הוא בפניהם דלכל א' קורא אותו כך בפניו ועוד יש לצדד והרי הוא כמבו"אר למעיין:

הלכה ו

אלך לדיומסת עיין בשבת דקמ"ז דבסוף כשחזר קרא החרש היה לבם ועמ"ש בפתח עינים דרך נאה מהרב הקדוש מהר"ש אסטרפולי זלה"ה:

פרק טו

הלכה א

יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך. והגם דשנינו כבוד חבירך כמורא רבך פירש הר' הגאון מהר"ר לימא ז"ל דההיא בחבירים בתורה מיירי:

אל יפגום עצמו בשוה פרוטה. וא"כ חשוב כאלו חבירך נטלו ממונו ואל תזלזל בו:

הלכה ב

מלמד שיהא עניו כהלל פירוש הגם שהלל היה בטבעו רך וטוב כי היה במדת חסד. הקב"ה נתן כח באדם דהגם שטבעו קשה והוא מצד הגבורה יש כח בידו להפוך הטבע ולהיות רך ונוח והבא ליטהר מסייעין אותו על דרך שהיה אברהם אבינו עליו השלום אחוז בחסד ראשון יומא דכלהו ולעשות רצונו יתברך הפך טבעו מחסד גדול לגבורה חזקה וכמו שפי' הראשונים כ' ויאמר יצחק וכו' כלומר אבי אתה חסד גדול ויאמר הנני בני עתה אני אוחז בגבורה כמדתך הנני בני. ומעין דוגמא האדם יש בו כח להפוך טבעו הקשה מיסוד האש ויהי למים וז"ש מלמד שיהא עניו כהלל שלימדנו להועיל דיש בו כח להפך מדותיו והיו תוצאותיו לישר ארחתיו ומן השמים יסייעוהו*:

תוספות:

מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה וכו'. ובודאי עשו בהין בלשון מעכשיו וקנין בב"ד חשוב דאז חייבים כמבואר בח"מ סי' ר"ז והיינו דקאמר הלל לאיש הזה כדאי הוא הלל שתפסיד ה' זוז דעל פי הדין יש לחייבו. ועיין להרב אהבת חסד בתוספותיו מ"ש בזה. ודוק הטב והדברים פשוטים ואין כאן מקום להאריך ולעשות אסמכתא לדיני אסמכתא והיתה ארש"ת כסאסא דשבולתא:

הלכה ג

מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה וכו' אמרו כל שילך ויקניט את הלל וכו'. האי עובדא. ומעשה הסמוך. ישנם בגמ' דידן פ' במה מדליקין ואני עני כתבתי עליהם בקונטריס פתח עינים על שבת יעויין שם באורך. ודע שבגמרא יש איזה שינוי בהני עובדי והכל הולך למקום אחד:

בא להלל א"ל וכו' ע"מ שתשימני כ"ג וכו'. התוס' ביבמות דף כ"ד כתבו דבטוח היה הלל דסופו לעשות לשם שמים וכן ההיא דהתכלת דאתא לקמיה דרבי גיירני על מנת שאנשא לאותו תלמיד עכ"ל. וקצת יש להרגיש דההיא דהתכלת דאתיא לקמיה דרבי מאיר כפי מ"ש התוספות שם לא אמרה ע"מ שאנשא לאותו תלמיד רק הוציאה הכתב להראות דלש"ש היה באה כי ראתה קדושה מצות ציצית וכמ"ש שם רש"י בהדיא. ויש לישב קצת דכונת התוספות דאע"ג דבפיה לא אמרה שמתגיירת על זה. מ"מ נראין הדברים שתכלית עניינה שרוצה להנשא לאותו תלמיד והנה צור"ף מה שעיניה ראו קדושת הציצית ואמאי לא חש ר' חייא לזה כי יצר סמוך ונראה כעושה לשם שמים ולשון התוס' לאו דוקא זה אפשר להליץ קצת. וראיתי להרב בני חיי דף קפ"ו ע"ג שהקשה על התוס' דא"כ כי פריך התם אמתני' הא גיורת מיהא הויא והוצרך לומר דאתיא כמ"ד דכלם גרים הם

לימא דאיירי דאנו בטוחים דסופה לש"ש וכו' ע"ש. ולק"מ דאוקימנ' למתני' כהלכתא דכלם גרים הם וכמו שפסקו הפוסקים והא ניחא ורווחא מלאוקמא דהכא במא עסקינן באדם גדול כהלל כי שיח וכי שיג לו דסופה לעשות לש"ש דזה דוחק הרבה דמתני' מילתא פסיקתא קתני ואיירי בכ"ע ופשוט. ועין לו ראתה לה' בני חיי הנזכר דף קפ"ב אהך עובדא כתב קו' התוס' בשם העולם ונדחק לתרץ והוא עצמו בדף קפ"ו הזכיר דברי התוס' ע"ש ובח"א למהרש"א בשמעתין:

פרק טז

הלכה ב

י"ג שנה גדול יצה"ר מיצר הטוב ממעי אמו של אדם היה גדול ובא עמו. פירוש שהיצה"ר שולט בו בשעת לידה כמו שהסכים רבינו הקדוש פ' חלק ודייק לה מדכתיב לפתח חטאת רובץ והיינו דקאמר בברייתא שלנו י"ג שנה גדול ממעי אמו ר"ל משעת לידה:

התחילו מתעדנין לו כל איבריו. כלומר מתקשרים מלשון אענדנו עטרות שכלם מתקשרים כנגדו:

סוד. זה יוסף. מבית הסורים יצא ס"ת אמר בחינת תפארת למלוך קרי ביה למלך ו' יחוד קב"ה ושכינתיה ו' רומז לקב"ה למלך רומז למלכות:

רמז. ס"ת מבית הסורים יצא. אמת לרמוז ליעקב אע"ה שהצילו שנראתה דמות דיוקנו כמ"ש בסוטה וזה רמז אמת בחינת יעקב ת"ת כמש"ה תתן אמת ליעקב שהוא הצילו ועי"ז מבית הסורים יצא למלוך:

דרש. שמעתי משם מר זקני אבי אבי כמהר"ר ישע' אזולאי זלה"ה שפירש בזה פ' ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך. הכונה ראת פניך לא פללתי שח"ו הייתי חושש שמא אתה רשע ואסור להסתכל בפני אדם רשע. אך ההצלה היה והנה הראה אותי אלהים שהראה דיוקני אליך ועי"ז נצולת מהחטא:

פירוש. אמרה לו אני עושה אותך רשע א"ל ה' אוהב צדיקים. כלומר והוא יצילני מידך וגם שהוא אוהב צדיקים ומכללא שהוא שונא הרשעים ולא יעזבני בידך:

דרש. עד שאמר איך אעשה הרעה הגדולה הזאת. פירשו רבני אשכנז ז"ל במ"ש רז"ל רובן בגזל ומיעוטן בעריות והכל בלה"ר וזש"ה וימאן ויאמר הן אדוני לא ידע וכו' ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ובתיבת וימאן יש שלשלת כלומר צעק בקול גדול כלומר שהוא נפש אדם הראשון כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל ובשביל שחטא היה שלשלת על הכל ונגזרה מיתה ונשתלשל העון ע"ס העולם. ואני נפש אדה"ר אם אני חוטא נחרב העולם

ויהיה שלשלת ע"כ העולם. ואסברה ליך הן אדוני לא ידע וכו' מפני שאני נאמן הרחק מאד מהגזל שהוא עון שרוב העולם נכשלים בו ואני יצאתי מהכלל ונזהר מהגזל וזוהי סיב"ה שאדוני עזב הכל בידי. וא"כ מי שנזהר ממה שהרוב חוטאים היתכן שיחטא בחטא שמיעוט דוקא חוטאים והרוב נשמרים וז"ש ואיך אעשה הרעה הגדולה דייקא שזו גדולה ורוב העולם נשמרים מזה עכ"ד בתוספות נפך בס"ד. ובזה שמעתי כונת הכתוב איכה היתה לזונה קריה נאמנה שיש להפליא קריה נאמנה שנזהרה מגזל שרוב העולם חוטאים איכה היתה לזונה שרוב העולם נשמרים מעריות:

פירוש. אל תתמה על יוסף הצדיק שהיה קטנן של שבטים ועוד שהיה לו סיוע להנצל שנראית דיוקנו של אביו ובזה ניצול שהרי ר' צדוק גדול הדור וכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו:

רמז. נתן עיניו בכותל. אפשר שנתן עיניו לקיים את ה' אלהיך תירא לזו"ן ורמוז בכות"ל כ"ו הוא קב"ה שם הויה. ת"ל שכינתיה גימ' ה"פ אלהים כנגד ה' גבורות ע"ד שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט וז"ש נתן עיניו בכותל ובזה ניצול* ובדיק בשמיה כי צדוק הוא צדק מ' ו' ז"א יחוד קבה"ו:

פירוש. אל תתמה על ר' צדוק שהרי ר' עקיבא גדול ממנו שהיה בחינת יעקב אבינו שהוא אותיות עקיבא כמ"ש גורי האר"י זצ"ל ומה גם דיעקב אע"ה טרח לכפר על ג"ע דאדה"ר ועל כן מתגרה בו היצר להחטיאו:

סוד ורמז. והיה יושב ביניהם ומרקק. אפשר במ"ש גורי האר"י זצ"ל שאם ראה אשה תיכף ירוק וינצל ואני בעניי אמרתי טעם לזה דהרהור הוא במחשבה הרומזת ליו"ד כמ"ש רש"י ז"ל פ' בשלח יוד על שם המחשבה ואות קר בהם נאחזת הסט"א ולוקחת יוד שפגם בהרהור ונטשה קרי. והתיקון להיות רק להשליך אותיות ר"ק החוצה ונשאר היוד בו ולא יש קרי ואפשר דלזה היה מרקק ר' עקיבא. ואפשר דרך הלציי ואסמכתא רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה כלומר רק תרוק אם בעיניך תביט אשה ובמה שאתה רק תנצל ושלומת רשעים כיליון הרשעים סט"א שבקשו להחטיאך תראה ועיין פירש"י ז"ל. א"נ דנהירנא דראיתי בס' שושן סודות דהרוצה לינצל ממחשבות רעות יכוין בשם קרע שטן. וזה רמז מרקק שהוא בגימ' קרע ועוד ע' כנגד השכינה בסוד שמע שם ע':

תוספות:

גדל ובא עמו. כיון למאי דאמרינן בסנהדרין דף צ"א דיצה"ר בא משעת יצירה ולא במעי אמו דא"כ יהיה בועט ויוצא עכ"ל הרב אהבת חסד בפירושו. ואגב שטפיה כתב משעת יצירה ולא במעי אמו והני מילי סתרא"י נינהו והי"ל משעת יציאה ואפשר שהוא ט"ס:

עוד כתב הרב הנזכר בתוספותיו וז"ל ומה שהקשה הגאון מהרש"א ז"ל דמעשו מוכח דיצה"ר בא ממעי אמו וכו' נ"ל דאין קושיא כלל דהרי נמי כשעוברת על בתי מדרשות יעקב בקש לצאת ויצה"ט ודאי לא בא קודם י"ג שנה אלא ודאי אין למדין ממעשה נסים וכו' וגם תמיה לי על ספר אמרי נועם דמוכיח שהיה מעשה נסים ולא הביא ראיה מיעקב ובתשובות באר שבע כתב תרי גווני דיצר הרע ויצר הטוב ומהר"ש אלגאזי בזהב שיבת כתב דל"ק מעשו דלא מיירי אלא בסתם אבל רשעים גמורים עליהם נאמר זורו רשעים מרחם עכ"ל בקיצור:

וכבר כתבתי במ"א דנעלם מהרב באר שבע ומהרב הנזכר ומקצת אחרונים דברי התוס' והם בפסקי תוס' נדרים סוף פ' ד' נדרים וז"ל יצה"ט נתון במעי אמו שיודע כל התורה ובשעה לידה נכנס בו יצה"ר ואז מגרש את יצה"ט עד שמתפקח ונכנס בו יצה"ט עכ"ל. וכפ"ז אין ראיה מיעקב אע"ה ואין הוכחת ממה שמלמדין אותו תורה שמכח זה יצא הרב ב"ש לידון בדבר חדש:

גם נעלם ממהרש"א והרב הנזכר ומהר"ם ן' חביב ז"ל ויתר אחרונים דרבינו המחבר ס' חסידים סי' אלף קל"ז הקשה קושיא הנזכר מעשו ומההיא עובדא דהריחה ביה"כ. ותירץ דעשו וההוא עובר היו מאותם שנבראו מתתקע"ד דורות ואלו יצרם בבטן ע"ש:

ולפי מ"ש התוס' כדמוכח בנדרים הנז' צ"ל דמ"ש בברייתא שלנו לאחר י"ג שנה נולד יצה"ט לאו דוקא:

אל תתמה על יוסף שהרי ר' צדוק וכו'. וא"ת דפ' כהן גדול אמרינן תוקפו של יוסף ענותנותו של בעז תקפו של בעז ענותנותו של פלטי בן ליש שנעץ חרב בינו לבין מיכל והכא אמאי לא חשיב בועז ופלטי בן ליש. וי"ל דלא חשיב בעז משום דרות לא היתה רוצה דאמרה לו אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך ופירשנו בעניותנו בשמחת הרגל אנכי רות שרותתת מן העבירה ופרשת כנפיך נשואין כמו שפירש"י וגם נעמי הצדקת התפללה עליה אל תודעי לאיש מלשון וידע אדם ואם כן בעז הי' לו ב' דברים גדולים להצילו רות עצמה דאינה רוצה אלא נשואין ונעמי הצדקת שהתפללה על זה. ופלטי בן ליש לא חשיב דהכא מיירי בגדולי הדור ר' צדוק ורבי עקיבא גדול ממנו ורבי אליעזר גדול ממנו. ופלטי איננו גדול הדור. ועי"ל דהכא לא חשיב אלא בנשי' האסורות גויות ופנויה בלי כתובה וקדושין וז' ברכות דאסור' כנדה אמנם פלטי מיכל הותרה לו על פי בית דין וכנסה בקדושין וכתובה. ואע"ה דטעו ב"ד איתו לא ידע בטעותם אלא דמשום ספק רחוק פירש וזה חסידות גמור. דהיצה"ר מתגרה בדבר שהוא איסור ומסיתו הסי"ת כפול לעבור עבירה. אבל אינו מתגרה כל כך ברוצה להחמיר ולהתחסד ולא איירי הכא אלא

בנשים האסורות וכדאמרן והוא קרוב קצת למ"ש רז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו וכו' והוא זכר לדבר. ואגב אומר מה ששמעתי מעטרת ראשי אבא מארי ז"ל על מ"ש שם פ' כ"ו שקר החן זה יוסף והבל היופי זה בעז אשה יראת ה' זה פלטי בן ליש ויש להבין מדוע דרשו אשה על פלטי ותשש כחו כנקבה ופירש בשם הרב הגדול מהר"א יצחקי ז"ל דיוסף ובעז היו איסורים חמורים זו גויה וזו פנויה בלי ז' ברכות אבל פלטי שנשאת ע"פ סנהדרין וקדושין וז' ברכות ומשום ספק פירוש וזה דבר גדול וז"ש אשה כלומר שזו אשה ע"פ ב"ד בקדושין וז"ב היא תתהלל והוא פלטי בן ליש:

הלכה ג

לפי שאין יצה"ר בבהמה. פי' אין לה יצה"ר להזיק עצמה. כן פירש הרב בנין יהושע. דודאי יש לה יצה"ר כמ"ש בברכות דף ס"א וע"ש להרב הנזכר שהאריך והביא דברי המפרש שפי' דבבהמה אין יצה"ר בא בקטנותה אלא בגדולתה ודחה דבריו ע"ש. ואני בעניי אומר דלשון הברייתא שלנו בסמוך מגומגם והרב אהבת חסד והרב בנין יהושע לא ריוו צמאונינו. והרב בנין יהושע הביא משם המפרש דגריס לפי שיצה"ר נזרק בו מראש ר"ל מתחילת היצירה עד שהוא במעי אמו עכ"ד. וז"ש מתחילת היצירה אינו מחוור דמסיק פ' חלק דמשעת יציאה. אמנם גירסתו בברייתא ניחא לי והכוונה לפי שהיצה"ר נזרק בו מראש מעת היציאה אך בבהמה לא נזרק בקטנותם וז"ש לפי שאין יצה"ר בבהמה בקטנותם ובזה מתישב הנוסח והפי'. ואפשר לומר עוד דבאדם דהיה יצה"ט בעודו במעי אמו כשבא יצה"ר ביציאה ודוחה יצה"ט אז מתחיל היצה"ר להראות כחו ומתגבר אף בקטנותו אבל בבהמה שלא היה לא יצה"ט אף שנכנס ביציאה אינו שולט בה היצה"ר וא"כ אדם ובהמה שוו בשעוריהם דנכנס היצה"ר בצאתי מרחם וז"ש שאין יצה"ר בבהמה ר"ל שאינו שולט בקטנותה ודוחק:

יצה"ר אין לו תקנה אלא בדברי התורה. אע"ג דיש סגולות להכניס יצה"ר כמו אם יהיה עניו באמת ומי שזכה ליראת שמים כתקנה וכיוצא כל זה מועיל לינצל ממנו אבל על ידי עסק התורה מתקן היצה"ר עצמו ועושהו טוב. וזה כונת רז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין כלומר שהתורה הם תבלין ליצה"ר וכמו שהתבלין מכשירין התבשיל לאכילה כן התורה מכשיר היצה"ר שיעשה טוב. וז"ש יצה"ר אין לו תקנה לו דייקא לעשותו טוב אלא בדברי תורה ועיין מה שהארכתי אני בעניי בקונטרוס ככר לאדן דף ק"ץ בס"ד:

דרש. אל תקרי ישלם לך אלא ישלים לך. אפשר לומר במ"ש אל תקרי ולימדנו הגאון מהור"ר נפתלי הכהן ז"ל דכונת אל תקרי הוא אינך יכול קרוא מקרא כדכתיב עד אשר

תקרא מילה זו מבחוץ ואז תקרא מאי דכתיב וזה פירש במ"ש אל תקרי כי אין בלתך. וזהו דרך חדש באל תקרי ועפ"י דרכו אני בעניי פירשתי באיזה מקומות על דרך הרב ז"ל. ובמאי דקמן אפשר לומר דקשיא ליה בכתוב דכתיב ישלם ומשמע מדינא כמ"ש פ' הזרוע תני תנא ישלם ואתה אומר מדת חסידות וכו' וא"כ מאי קאמר וה' ישלם לך דמוכח דמדינא קאמר. וזה קשה דכל עניני המצות הם לנו עבודת עבד ואם ברוב רחמיו יחוננו ויברכנו הוא מצד רחמיו יתברך וכמ"ש הרמב"ן ז"ל דכל השכר שנותן ה' ברחמיו הוא צדקה כמש"ה וצדקה תהיה לנו כי נשמור. אמנם אם יעשה האדם יותר מחיובו אז בצד מה יקרא שכר. והשתא תסגו לן להכניע היצה"ר ולשמור מצותיו. אבל להשתדל בכח התורה והשמחה והחשק ולכוין לעשות היצה"ר טוב יש מקום לומר דאז יקרא שכר וז"ש אל תקרי ישלם דהוא מדינא עד אשר תקרא ישלים לך שיעשה היצה"ר טוב וזה בכח כונתו וחשקו וה' יגמור בעדו ואז כתיב ישלם לך מדינא. ועפ"ז אפשר לרמוז בפרשה כי המצוה הזאת וכו' לא נפלאת וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו ופירש"י ז"ל כי קרוב אליך התורה נתנה בכתב ובע"פ עכ"ל והכוונה שע"י התורה מבטל יצה"ר וז"ש כי קרוב אליך וכו'. ולא די שהתורה מצלת מיצה"ר אלא יכול לתקנו ליצה"ר וזהו לעשותו ליצה"ר כלומר לתקנו א"נ רמז לענוה דעל ידי הענוה אין סט"א שולטת בו ורבו מעלותיה וז"ש כי קרוב אליך הדבר מא"ד ר"ת מרה אפר דם ועי"ז יהיה עניו וגם מאד משה אברהם דוד גדולי עולם והיו ענוים ואם תזכה שתהיה ענו בפיך ובלבבך אז ודאי לעשותו תזכה לקיים התורה ודוק כי קצרתי:

פרק יז

הלכה א

התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך. פירוש לא מיבעיא בחיי אביך החכם התקן עצמך דאין ירושה אלא אחר שמת. וירושת אבי אביך שמת אביך שהוא בחיים יורש ולא לך הירושה אלא אפי' שמת אביך ואבי אביך ואתה יורש ממונם התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך:

דרש. כתיב תורה ציוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. פירוש תורה ציוה לנו שכל אחד ממנו נשתדל ללמוד שאינה ירושה בפרט לכל אחד. אבל היא ירושה לכללות ישראל וזהו מורשה לקהלת יעקב לכללות ישראל כי לא תשכח מפי זרעו וזהו שדייק שאינה ירושה לך אבל היא מורשה לקהלת יעקב בכללות:

רמז. תורה צו"ה גימטריא ק"א לרמוז דשונה פרקו מאה ואחד פעמים מעלה בזכורו ולא ישכח תלמודו. לנו משה רמז שנהיה ענוים כמשה ובזה יהיה לנו תקומה גימטריא מורשה שמי שיש לו ענוה אין יגער שולט בו ולא ישכח תלמודו ויהיה לנו תקומה:

סוד. תורה צוה ע"י התורה גורם יחוד הויה אדני גימטריא צ' עם הכולל והם ו"ה שבשם וזהו צוה לנו ובזה יתמתקו הדינים וזהו לנו גימטריא אלהים. משה גימטריא אל שדי בחינת בריאה ומבריאה נתנה לנו התורה:

ואמר התקן עצמך ללמוד תורה. פי' שלא יכנסו מעדנים לגופו כמשז"ל עד שאתה מבקש שיכנסו ד"ת לתוך מעיך בקש שלא יכנסו מעדנים לתוך גופך וזה רמז התקן עצמך שלא תהיה אוכל כשור ומעדנים לתוך גופך. א"נ התקן עצמך שיהרהר תשובה קודם הלימוד. א"נ התקן עצמך בבגדים שלא תהיה בלי כסוי על הראש וחצי לבוש וכיוצא כי כל התורה שמותיו של הקב"ה לז"א התקן עצמך לבוש כהוגן ביראה ואהבה ושמחה:

הלכה ב

ואל תקח ממנו את ממונו. על לימוד תורה אבל אם מעצמו נותן לך בשביל דורון שרי ומצוה איכא דהנותן דורון לת"ח כאלו הקריב בכורים שהוא מזכה לנותן ע"ד ושם האיש אשר עשיתי עמו כמשז"ל:

הלכה ג

שנאמר אל תאמר לרעך קאי אדלעיל אם יש בידך לשנות שנה לו:

אמר ליה הקב"ה למשה קח לך את יהושע וכו'. אפשר לרמוז קח לך את יהושע איש אשר רוח בו במ"ש בס' הגלגולים דיהושע היה גלגול יוסף והרב הנשי"א כתב דמשה רבינו הי"ל בחינת יוסף גם כן וז"ש לו ה' קח לך להנאתך שיש בך בחינת יוסף והוא גלגול יוסף וזהו איש אשר רוח בו כבר ידעת הרוח שבו שהוא בצד מה מבחינתך ובזה יהיה לך נחת רוח. ובהכי ניחא שבמרגלי' נתעברו השבטים ויוסף נתעבר במנשה ויהושע התפלל משה שיתעבר בו לוי עמ"ש רבינו האר"י ז"ל ובהכי א"ש דביהושע כבר היה ני' יוסף בגלגול לכך נתעבר במנשה. ולפי דלוי היה סיבה ח"ו למכירת יוסף לכן עתה יבא ביהושע שהוא בצד מה גלגול יוסף לעוזרו ויהיה תקון לשעבר ודוק:

תוספות:

הודיעני מי יכנס וכו'. וא"ת הרי משה רבינו ע"ה לא אמר אלא יפקוד וכו' איש על העדה וכו' ולא אמר הודיעני. וי"ל דדייק מדכתיב וידבר ה' אל משה לאמר והכא לא שייך לאמר לאחרים לכך מפרש ששאל הודיעני מי הוא וזהו לאמר. והברייתא לא אצטריך לומר מאי דכתיב בקרא ואשמועינן מה שאינו מפורש בכתוב:

הלכה ד

מלח ממון חסר ואמרי לה חסד עמ"ש אני הדל בפתח עינים בכתובות על דף ס"ו: **של בית חמיך היכן הוא**. וא"ת אחר שהשיבה על ממון בית אביה שנאבד לפי דלא עבדי צדקה כהוגן כדבעי למעבד א"נ שעשו לכבודם מאי בעי על בית חמיה וי"ל דקים ליה לרבן יוחנן ן' זכאי דשל בית חמיה היו עושין כחובתן ולקיים מצותו יתברך ומשו"ה שאל של בית חמיך היכן הוא. והשיב' בא זה ואיבד את זה. וט"ת אם של בית חמיו היו נוהגים לעשות צדקה כשבא לידם ממון נדוניית האשה זו בת נקדימון למה לא עשו צדקה ממנו כמו שהיו עושין משלהם. וי"ל דלפי שלא עשו צדקה של בית נקדימון כהוגן על אותו ממון שרתה קללה וכשנתערב עם ממון חמיה היה גורם עירוב"י חסרו"ת וכמו שפירש רש"י ז"ל לפי שנתערבו ע"ש ועיין בסנהדרין דף צ"ד ע"ב שהיו חוששין ישראל בשלל סנחריב שיש בו תערוב' מממון עשרת השבטים ע"ש ומה שכתבתי אני עני בקונטרוס פתח עינים על זה:

הלכה ז

סוד. וכל מעשיך יהיו לשם שמים לשם תורה שנא' בכל דרכיך דעהו וכו'. יש זמן רב שאני הדל פירשתי שיכוין בכל דבר ליחד קבה"ו ולא מבעיא תורה ומצות אלא אפי' מעשיך הגופניים יהיה בכונה זו כמבואר בש"ע א"ח סי' רל"א דהאכילה והשינה וכיוצא הכל יכוין לעבודתו יתברך ע"ש וז"ש וכל מעשיך אפילו הגופניים יהיו לשם מ' שמים ז"א דהיינו ליחד קבה"ו. ועתה ראיתי בריתא שלנו דקתני לשם שמים לשם תורה והיא היא כי תורה רומז לז"א וז"ש לשם מ' תורה ז"א בכל דרכיך דעהו מלשון וידע אדם שתכוין ליחד קב"ה ושכינתיה וזהו דעהו לזווגו ד"ע ה"ו:

בכל דרכיך דעהו. ארז"ל פרק הרואה אפיל לדבר עבירה. וא"ת אם עובר עבירה איך יכוין למצוה ומה שפירש רש"י ז"ל כגון אליהו בהר הכרמל הוא דוחק. ואפשר במה שיש לחקור דאמרו פ' היה נוטל דעבירה אינה מכבה תורה. ומהזהר הקדוש וכתבי רבינו האר"י ז"ל מוכח דכל התורה שלומד ברשעו הולכ' לסט"א וכמש"ה ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וכו' וי"ל דאם עובר עבירה למלא תאותו דיצריה אנסיה ולא פרק עול ח"ו רק אנוס לעבירה היה והולך וצו"ער בזה אמרו אין עבירה מכבה תורה אבל אם בעבירה פורק עול ועושה בשאט בנפש אז גם התורה שלומד הולכת לסט"א. וז"ש בכל דרכיך דעהו אפי' לדבר עבירה דאם לא פרק עול רק בזו אנוס ביד יצרו אז יבקש איזה סרך מצוה אפי' כשהולך לדבר עבירה לקיים איזה ענף מצוה בצד מה להורות שאינו פורק עול רק עתה אזיל ודעתו לעבודת ה' ודוק והארך:

פרק יח

הלכה א

תוספות:

ולנגדן היה ר' יהודה הנשיא מונה שבחן של חכמים וכו'. בגיטין דף ס"ז אמרינן איסי בן יהודה היה מונה שבחן של חכמים ע"ש. ואני הדל כתבתי בפתח עינים שם דאפשר דאיסי היה מונה שבחן אחר פטירתן ע"ש. ועתה ראיתי בברייתא דידן בסוף פרקין דקתני מצאו ר' שמעון לאיסי בן יהודה א"ל מפני מה אתה מפטפ' דברי לפני ת"ח א"ל וכי אמרתי עליך אלא שאתה שונה הרבה ומשכח קימעא ומה שאתה משכח סובין של משנתך. א"כ היה בחיים חיותן. ושגיאות מי יבין וה' יצילנו ויאיר עינינו בתורתו ויצילנו ויאיר עינינו בתורתו ויצילנו מכל טעות ונזכה לעובדו בלב שלם כי"ר:

הלכה ב

מה חדוש היה לכם בבית המדרש וכו'. אני הדל כתבתי במאמרים אלו דפ"ק דחגיגה בספרי הקטן דברים אחדים דף קכ"א ואילך גם בקונטרוס פתח עינים שם כתבתי קצת ע"ש. וכבר אמרו רז"ל וכל דבריהם כגחלי אש וברוח הקדש נאמרו ומה גם כשנתחבר התלמוד הקדוש בכמה אלפים אמוראים ועמוד האש בפרסום כמ"ש בס' העתים והביאוהו התוס' פ' היה קורא ורבינו האר"י ז"ל רומז סודות גם בר"ת דברי הש"ס כידוע כי אין אות בש"ס שאין בה כמה ידיעות. ואפשר דבתיבות אלו מה חידוש היה לכם בבית המדרש רמז מה גימטריא הויה דאלפין סוד ז"א חידוש יש בו שם שדי רומז ליסוד ח' מ' מדה ח' מאימא ו' ת"ת היה ה"א עילאה בינה יה או"א לכם מלך מלכות כי ע"י תורה דרבים לשמה בבית המדרש חכמים הזה"רו אורים גדולים ויחוד קבה"ו הפלא ופלא ולפי פשוטו מה חידוש ע"ד מה רב טובך. ולפי מדרשו כי ע"י שלמותם ויראתם היו מלאים מפיקים חלקי תורתם אשר היו בסט"א ולא קלטו מאחרים כי הם שלהם וז"ש מה חידוש היה לכם דייקא שלכם ואמר היה לכם דייקא שלכם ואמר היה לכם שכבר היה חלקכם בה"ם ועתה הוצאתם אותו לאור וז"ש היה לכם ורמז ס"ת חידוש היה לכם ס"ת משה כי ודאי ניצוץ משה רבינו ע"ה בקרבכם קדוש:

ת"ל נתנו מרועה אחד וכו'. והיינו כדאמרינן פ"ק דעירובין אלו ואלו דברי אלהים חיים ופירש הריטב"א ז"ל בשם רבני צרפת דמשה רבינו ע"ה כשעלה למרום א"ל מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים שאינו טהור ואמר להקדוש ב"ה כיצד ההלכה ואמר לו הלכה מסורה ביד חכמי הדור ע"ש וא"כ שתי הסברות אמת רועה אחד אמרן ובזה פירש הרב מהר"ש אלגאזי ז"ל מ"ש שם פ"ק דעירובין וכי מאחר דאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה

קבעו הלכה כבית הלל ומקשה בעצם דמאחר דגם ס' ב"ש אמת מ"ט הלכה כב"ה ותיר' מפני שהם ענותנים:

נשים באות לשמוע. כתבו התוספות בחגיגה דף ג' אמרו בירושל' דלא כבן עזאי דאמר חייב אדם ללמד את בתו תורה עכ"ל. ועיין מה שכתבתי אני בעניי בפתח עינים שם בחגיגה. ועוד כתבתי בזה בעניותי לישב דברי הרמב"ם ז"ל בקונטרוס טוב עין דף ה' בס"ד ע"ש. והמעיין אשר יבחר בו יקריב ובמאמרים האלו דפרקין כבר כתבתי כי אני עני הלא מראש הארש יסדתי בספר הקטן דברים אחדים באורך בס"ד:

שכר למביאיהם. פירש הרב רגל ישרה משם מהר"ר ואלף במ"ש פ"ק דברכות אגרא דפרקא דוחקא וכשמביאים הילדים יש דוחק עכ"ד. ושם בפ"ק דברכות אמרו אגרא דכלה דוחקא אגרא דפרקא רהטא ע"ש ומהרש"א ז"ל רמז שאותיות אשר קודם אותיות טף ואשר אחוריהם הם תיבות עץ חי כי דבקים בתורה שהיא עץ חיים:

וכבר גדולי ישראל כתבו דשכר למביאיהם אמרו ולא לתת חטא וכו' כי הן בעין הילדים רקי"ם בוכים וצוחקים ומונעים את הרבים לכוין בתפלתם וה' הטוב יכפר בעד כיר"א:

מרגלית טובה וכו'. במכילתא פ' בא פי"ז הובא שם הך עובדא ושם הנוסחא דאמר להם ר' יהושע הריני כבן ע' שנה ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום. וראיתי לרב חביב"א הרב שבות יהודה נר"ו שכתב צ"ע מה הלשון כבן ע' שנה ולא בן ע' שנה בשלמא ראב"ע שאמר לשון זה א"ש משום מעשה שהיה כדאיתא פרק תפלת השחר דאתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה י"ח דרי חיוורתי והיינו דקאמר ראב"ע הרי אני כבן ע' שנה ולא בן ע' שנה אך לר"י מאי איכא למימר עכ"ל. ואני בעניי אומר דדוקא גבי ראב"ע אנו מפרשים מ"ש כבן ע' שהיה בן י"ח שנה ופירשו בש"ס דאהדרו ליה תעניסר דרי חיורתא והר"מ פירש שיגע מאד בתורה וחלש כבן ע' שנה והאר"י פירש שהיה גלגול שמואל הנביא ע"ה. אבל בעלמא מי שאומר כבן ע' שנה לא קשיא דלמא לא אמר בן ע' דהדבר פשוט דחסר לו שנה או שנים או יתר ולכן לא אמר בן ע' משום דחסר או יתר קצת וכן הוא גבי ר' יהושע. ומ"ש בש"ס בראב"ע ולא בן ע' שנה לאו דוקא:

פרק יט

הלכה ד

סוד. צאו והזהרו איש בכבוד חבירו ובשעה שאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים להתפלל. נהירנא שכתב רבינו מהרח"ו ז"ל שהכונה לפני מי כי מ"י היא אימא וקודם מי שהוא אבא ומשם ימשיכו ההשפעה עכ"ד. וא"ש דבתחילה אמר צאו כלומר צאו

מהחומר העכור הגורם שנאה וקנאה וכיוצא דקשה עונשן של מדו"ת הרעות והזהרו בכבוד חביריכם ובזה ממילא יזכו למדת הענוה ולהעביר על מדותם ולדון לכף זכות והן הנה עיקרים גדולים לעבוד' ה'. והקדים זה לאזהרת התפלה והזהרו בכבוד חבריכם ע"ד שכתב רבינו האר"י זצ"ל שקודם תפלה יקבל מצות ואהבת לרעך כמוך שתהא תפלתו כלולה מכל ישראל וא"ש מה שאמר מתוך דבר זה תזכו לחיי העה"ב וכבר נודע מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בסוד חיי העה"ב:

אמר להם טמאים הם והטבילו אותן כמו שהן והזהרו בהן שהן הלכות קבועות שנאמרו לו למשה בסיני כצ"ל וכן הסכי' הרב אהבת חסד ז"ל בתוספותיו עיין בדבריו:

תוספות:

כסת ענולה. ראיתי להר' אהבת חסד בתוס' דשקיל וטרי בהאי ענינא. ועתה אמת אגיד דאין הפנאי מסכים לעמוד בענין מפני איזה מיחוש ה' ירפאני רפואה שלימה והפעם ילוה חסרון ספרי דבי רב ואני כארח נטה ללון אך אשו"ר ברהטים בסוף דברי הרב עמ"ש בשבת דף נ"ב שאל תלמיד אחד את רבי אלעזר שמעתי שחולקין בין טבעת לטבעת וכתב וז"ל שערי תירוצים לא ננעלו דמ"ש שאל תלמיד אחד את ר' אלעזר גרסינן בלא יוד אבל אם גרסינן ר' אליעזר הוא ר"א בן שמוע שהיה נמי תנא כדאמרינן בנדה וכמה פעמים בש"ס דהוא קבל מר' טרפון ורבי טרפון היה חבירו של רבי אליעזר הגדול וכן משמע בס' כריתות וא"כ י"ל דזה המעשה היה בחיי ר' אליעזר בן הורקנוס עכ"ל. ועמו הסליחה דהרב ז"ל סבר דהוא ר' אליעזר בן שמוע ואינו כן אלא ר' אלעזר בן שמוע בלי יו"ד והוא תלמיד ר' עקיבא חבר ר"ש ור"מ כמבואר ביבמות דף ס"ב והוא סתם ר"א שבמשנה ובריתא:

פרק כ

הלכה א

מבטלין ממנו הרהורי חרב הרהורי רעב וכו'. דכתיב הקול קול יעקב והידים ידי עשו ואמרו רז"ל בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו'.

רמז. קול קול גימטריא רעב שבזכות התורה נצול מרעב. ואם אין תורה יש רעב ע"ד שפוט השופטים ויהי רעב. גם קול קול גימטריא בער שניצול משטות כמש"ה איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת התורה שנקראת זאת שאם היה עוסק בתורה לא היה כסיל. גם קול קול גימטר' עבר שניצול מעבירה. גם הוא גימטריא בער שניצול מגהנם בוער באש גם הקול קול גימט' עברה גם קול קול גימטר' ברע כי ברע הוא מעול בשר ודם

וע"י התורה נצול. ואפשר לומר הקול קול יעקב דכדי שלימוד התורה יהיה חשוב צריך לימנע מלשון הרע ושאר דבור אסור דאי לאו הלשון כלי מגואל בלתי טהור וז"ש הקול רמז לקול התורה הוא חשוב כאשר קול יעקב שלא נפגם אז התורה משובחת ומגינה. א"נ אפשר כמשז"ל הביאו הרב ז"ב ח"ג יעקב אלו בנים קטנים וידוע שהוא חשוב לימוד תשב"ר דהוא הבל שאין בו חטא וז"ש הקול קול יעקב לימוד תשב"ר אז הידים ידי עשו. א"נ אפשר לרמוז במשז"ל כי במתן תורה בקש הקב"ה ערבים ואז יצאו הבנים קטנים על ערבי"ם בתוכה וז"ש הקול מה שזכינו לקול התורה היינו בעבור קול יעקב בנים קטנים שיצאו ערבים. ובזה אפשר לרמוז פסוק מגיד דבריו ליעקב מגיד דברים הקשים כגידים ליעקב בנים קטנים שיצאו ערבים ואז זכינו לתורה חקיו ומשפטיו לישראל. לא עשה כן לכל גוי כמשז"ל דא"ה אמרו מה ראו אלו להתקרב וא"ל הקב"ה הביאו לי יחוסים שלכם וכו' כלומר שישראל שהם מיוחסים יצאו ערבים בניהם קטנים משא"כ א"ה שאין להם יחוס וז"ש לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

דרש. כתבו המפרשים דעשו הוא גדול וחייב יעקב לכבדו דצריך לכבד את אחיו הגדול. אך בהיות יעקב ת"ח ועוסק בתורה עשו חייב בכבודו דכתיב את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח עכ"ד. וכתב הרא"ש בתשובה כלל ט"ו דאח גדול שביזה לאחיו הקטן שהוא ת"ח. ואחיו הקטן נדהו נדויו נדוי שהוא ביזה לתורה ואינו עושה מעשה עמך ואחיו הקטן אינו חייב בכבודו וכו' ע"ש וכן יעקב שהוא ת"ח הוא אינו חייב בכבוד עשו שאינו עושה מעשה עמך ועשו חייב בכבוד יעקב שהוא ת"ח וז"ש בזמן שהקול קול יעקב שעוסק בתורה אין הידים ידי עשו שהוא חייב בכבודו שהוא כבוד התורה:

וכבר אני עני נתתי טעם לדבר בדרושים מלבד הפשוט כי אדם הראשון לא פגם בקנה שהקנה אינו כי אם לקול ואדה"ר באכילת עץ הדעת לא פגם בקול שלא דיבר כלל ולזה בעוסקי בתורה אלים טובא לבטל הידים ידי עשו שהידים חטא בהם אדה"ר שלקח העץ ונתן לתוך פיו. ושוב נזכרתי מ"ש הרמ"ע ז"ל שלא פגם אדה"ר בידים כי שם בידים היו נשמות האבות וז"ש שאין הקב"ה מביא תקלה על ידיה"ם של צדיקים*:

פירוש. משמחי לב. דע"י התורה הלב שמח וממילא אזלי הנהו הרהורים רעים וחטאים: **בני אמי נחרו בי זה משה שהרגו את המצרי**. פי' בני אמי נחרו בי אלו דתן ואבירם שהלשינו למשה רבינו ע"ה:

וכי בחרב הרגו לא במאמר הרגו כצ"ל:

דרש. מלמד שהרגו בשם. בזה אפשר לפרש וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה דיש לחקור דמשה כבן לבתיה יקר מאד בבית המלכות איך תכף בעבור הדיוט

א' רצה להורגו תכף בלי עדות שלם. אמנם דתן ואבירם הגידו לו שהרגו בשם ולכן נתירא מאד פרעה דיכול משה לבא אצלו בלי שום תנועה והכר ולהזכיר השם ולהורגו וז"ש וישמע פרעה את הדב"ר הזה ר"ל שבדיבור הרגו ולכן ויבקש להרוג את משה:

סוד. ואפשר עוד לומר במ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל בשם רבינו האר"י ז"ל כי זה המצרי היה תערובת הרע שבקין אחיו כי משה הבל וכו' ע"ש וכתב הרב ש"ך ז"ל עה"ת והרב מהר"ש אלקבץ כי פרעה הרע של קין וכו' כאשר כתבתי דבריהם במ"א באורך ה"ש וישמע פרעה את הדבר הזה שהרגו משום שהוא הרע של קין ולזה רעדה אחזתו שלא יהרגנו משה רבינו ע"ה שגם הוא הרע של קין ויבקש להרוג את משה כשם שקין הרג את הבל:

רמז. וירא כי אין איש. פירש רבינו אפרים ז"ל בפי' כ"י על התורה וירא כי אין איש אלא נער ולא חש לו וזהו אכן נודע הדבר ס"ת נער עכ"ד. ואפשר לרמוז אכן נודע הדבר ס"ת נער עכ"ד. ואפשר לרמוז אכן נודע הדבר אנ"ה ר"ת אל נקמות ה'. וכבר ידוע שעל הריגת המצרי היה משה רבינו ע"ה בערי מקלט. הגם שנמלך בב"ד של מלאכים וגם שהיה לתקנו כמ"ש רבינו ע"ה בערי מקלט. הגם שנמלך בב"ד של מלאכים וגם שהיה לתקנו כמ"ש רבינו האר"י ז"ל מ"מ לפי ערך גדולת משה רבינו ע"ה אמר לו ה' ושמתי לך מקום אשר ינוס שמ"ה אותיות משה וז"ש ושמתי ל"ך דייקא כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל. והנה משה רבינו ע"ה היה מזיד וזה רמז פרשת ואתחנן אז יבדיל משה וכו' לנוס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת וכו' וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל כלומר זאת התורה דהמקלט לשוגג הוא דוקא לבני ישראל אבל משה רבינו ע"ה גם שהיה מזיד היה במקלט ודו"ק. ומכאן יש לדון למה שנשאל הרב מהר"י חאגי"ז ז"ל בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סימן צ"ח וז"ל ההורג נפש על ידי שם או כישוף מהו. תשובה אפשר דכיון דבדיבורו עביד מעשה הו"ל דומיא דממיר וכזורק חץ להורגו ועליהם נאמר חץ שחוט לשונם עכ"ל. והרב ז"ל אמרה בדרך אפשר לענין מלקות וכיוצא אבל הדבר פשוט דיש לו עונש מן השמים והרי משה רבינו ע"ה היה בעיר מקלט על שהרג המצרי בשם הגם שהרגו בדין למעלת משה רבינו ע"ה ומינה להורג בשם דנענש ודאי ויש לצדד כמה צדדים ואין כאן מקום להאריך*:

תוספות:

כל הנותן דברי תורה על לבו וכו'. וא"ת הרי אמרו בזמן שהקול קול יעקב וכו' ומהכא משמע כי בהרהור סגי וי"ל דודאי קורא ד"ת הן יתן בקולו קול עז. וזהו כשאינו עוסק

בקול שהוא מעיין או עושה צרכיו ומהרהר בתורה וז"ש כל הנותן דברי התורה על לבו דאהני לבטל כל הני הרהורים רעים:

הרהורי זנות הרהורי יצה"ר הרהורי אשת איש. וא"ת כיון דתני הרהורי זנות כולל להרהורי יצה"ר והרהורי אשת איש. וי"ל דהרהורי זנות הוא בפנויה והרהורי יצה"ר בשאר תאוות מאכלות אסורות וגאוה וכעס וכיוצא והרהורי אשת איש שהוא חמורה והקל הקל תחילה. א"נ הרהורי זנות בכללות ולעבור עבירות אבל עדיין לא הרהר בפרט. הרהורי יצה"ר שסוברים שהם מוכרחים ביצה"ר שבקרבם כי אין מציל וע"ד שפירשו ראשונים על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע שפירושו שחטאנו כי אנו מוכרחים מצד יצה"ר והוא שקר דהבחירה ביד האדם לטוב או למוטב. הרהורי אשת איש בפרטות ביודעה ומכירה:

פרק כא

הלכה א

שינה של שחרית וכו'. הרב בנין יהושע פי' בשם מדרש שמואל רמז לשוב בבחרותו שינה של שחרית הזהיר לאדם שיתעורר בשחרית שהוא זמן ילדותו וכו' ויין של צהרים הוא זמן העמידה ושיחת הילדים הוא זמן הירידה שאין תשוקת הזקן כי אם לשוח וכל הבל פיו עולה לרקיע ועושה רושם למעלה אם טוב וכו' וז"ש הפסוק לא יחל דברו לא יעשה דברו חולין אלא דברי קדושה לפי שכל היוצא מפיו בעה"ז יעשה רושם למעלה עכ"ד. ופירוש זה של פ' לא יחל דברו כתבו הרב מהרח"ו ז"ל ששמע מהרב שמעון טורנו ז"ל:

עד שתעבור זמן ק"ש וכו'. ובזהר הקדוש פ' בלק אמר דמי שאינו קורא ק"ש בעונתה חייב נדוי ולכן יש להזהר מאד מאד בק"ש:

מוסר. רעדה אחזתני איך הותרה הרצועה מחל"ה ונוע"ה להתפלל ביחיד וגם אחר זמן ק"ש בלי אונס. דהרי אמרו שחייב נדוי ובמדרש כונן אמרו שחייב נדוי על ביטול קדיש וקדושה ורז"ל פ"ק דברכות ובזהר הקדוש הפליאו במעלת תפלה בצבור והדברים ק"ו להתמיד בזה בשאט בנפש ה' יחזירנו בתשובה שלימה ויאיר עינינו להנצל מיצה"ר כי"ר:

שנאמר הדלת תסוב על צירה:

רמז ודרך צחות צירה הוא אותיות היצר ואם תוסיף ד' על צורה יהיה ש"ט רובו של שטן זהו עצל על מטתו. וזהו הדלת תסוב על צירה ר"ל תתחבר ד' צירה ויעלה ש"ט:

פירוש. ואיזה אותו עת לעתיד לבא שנא' אני ה' בעתה אחישנה. ראיתי כתוב משם רבינו האר"י זצ"ל דמשנ' הש"ל עבר גבול אחישנה ונכנס גבול בעתה עכ"ד. וא"ש דנקט עת דדריש ושריך בעת יאכלו דהן בעון עבר גבול אחישנה ואין זה כפותח פיו ח"ו דהוא לשון סתום ואינו מבורר:

שכל זמן שאדם יושב בתוך ביתו ושונה ומשיח עם בניו ובני ביתו נמצא בטל מן התורה. נקט נמצא שרצונו הוא ללמוד ומשיח עם בניו ונמשך והוא לא ידע ואח"כ נמצא דרך מציאה ביטול תורה שלא מדעתו:

הזה מפיך והגית. ס"ת גימטריא משיח בן דוד כי בזכות התורה יבא המשיח כמ"ש רז"ל על פ' גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם וכן אמרו בזהר חדש דגאולה זו תהיה במהרה בימינו בזכות משה רבינו עליו השלום והוא תבע יקרא דאורייתא ור"ת הזה מפיך והגית גימטריא ב"ן עם הכולל הרומז לשכינה. כלומר שצריך להשתדל מאד ולעסוק בתורה כי על ידי זה יבא המשיח ותצא השכינה מהגלות. וזו רעה חולה דמלבד העונש על ביטול תורה הפעם ילוה שגורם אורך הגלות לשכינה כביכול וכדי בזיון וקצף. ומרובה מדה טובה למי שאונס עצמו ומשתדל לעסוק בתורה ברוך הוא קובע לו שכר נוסף דעוסק בתורה לשמה ומכוין לעשות נחת רוח לשכינה ולמהר הגאולה:

סוד. לא ימוש ספר התורה ספר רומז למלכות התורה ז"א שתמיד יכוין ליחדם על ידי ת"ת והגית בו יומם ולילה לחבר מדת יום ומדת לילה תמיד וליחדם.

תוספות:

שאם ישן עד שתעבור זמן ק"ש נמצא בטל מן התורה. וא"ת הול"ל שתעבור זמן ק"ש נמצא בטל מן ק"ש ומאי קאמר בטל מן התורה. וי"ל דבטל מן ק"ש לא אצטריך למימר. אך אשמועינן דבטל מן התורה כי אמרו רז"ל דקרא ק"ש קיים מצות והגית בו יומם ולילה כמ"ש במנחות דף צ"ט וזה ביטל ק"ש בזמנה ואפי' אם קרא אחר זמנה לא יש לו סגולה דקיים והגית בו יומם ולילה דמאחר דבקריאה זו ביטל מצוה לא תהיה סגולה לקיים והגית הגם דקורא בתורה מיהא ורבותא אשמועינן ועדיין יש לצדד ודוק כי קצרתי:

ומאי פורענותן לעתיד לבא וכו'. פירוש הגם דכתיב כי מרעים יכרתון הוא בא ללמדנו דיש להם פורענות לעתיד לבא וז"ש ומה פורענותן לעת"ל מלבד כי מרעים יכרתון ומשני כי הנה היום בא בוער כתנור וכו' וזה פשוט ומפורש בדברי הברייתא ומה היא פורענותן לעת"ל. והרב אהבת חסד תמה ותירץ והוא פשוט והרי הוא כמבוא"ר בדברי הברייתא כדאמרן אלא הרב ז"ל הוסיף תוספת ביאור. והרב ז"ל תמה עמ"ש הרב חידושי אגדות וכעת איננו פה עמנו ס' חידושי אגדות עש"ב. ויראה המעיין שהעיקר לתרץ קושיא

מהרש"א יכחידנו תחת לשונו דהול"ל בקצרה הגם שגיהנם כלה יש גיהנם חדש אתא שמשא בוער כתנור ודוק:

הלכה ב

מיושבי קרנות בשוק. פי' לסחורה כ"כ הרב אהבת חסד אלא שיש תוספת וט"ס בדבריו:

פרק כב

הלכה א

כל שמעשיו מרובין מחכמתו וכו' שנאמר נעשה ונשמע:

סוד. הנה קיום המצות הם בנפש והיינו דכתיב נפש כי תחטא ואשמה הנפש ההיא ונכרתה הנפש. אשר חטא על הנפש וכיוצא. והכל לתקן העשיה בחינת נפש. והתלמו' ברוח והוא בעולם היצירה ששם בחינת הרוח:

וכמו שביאר כל זה רבינו האר"י זצ"ל והוא מפורש ורמוז בזהר חדש אם כן בתחילה צריך לתקן העשי' על ידי מעשה המצו'. ואח"ך לתקן היצירה בלימוד. וז"ש לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה כי המעשה הוא בעשיה ומתקן הנפש. ואיך יתקן הרוח ביצירה ועדיין לא תקן בעשיה. וז"ש כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת כי על ידי רוב מעשיו תקן העשיה. ועלה האיש ההוא מהעשיה ליצירה. שכבר תקן נפשו ומתקן הרוח והיצירה. והעשיה צריכה תקון יותר ולפיכך צריך מעשים מרובים. ואחר זה שתקן העשיה הנה מה טוב הלימוד ולכן חכמתו מתקיימת שהיא ביצירה וכבר העשיה מתוקנת מה ששייך לבחינת נפשו. והיינו דאמור ישראל נעשה ונשמע נעשה ונתקן העשיה. ונשמע לתקן הרוח. ומייתי ראיה שפיר תנא דבריתא דאמר כל שמעשיו מרובים שנאמר נעשה ונשמע שזה כיונו ישראל כדאמרן:

פירוש. חכם וירא חטא וכו' אומן וכלי אומנותו בידו. פי' דהיראה מונעו מלחטוא ומתוך יראה יבא ללמוד וזהו אומן וכלי אומנותו בידו שע"י הכלים יכול לעשות האומנות ללמוד וחכמתו היא מתקיימת. ואם אין לו יראה מתגבר היצה"ר עליו ואינו מניחו ללמוד ואין חכמתו מתקיימת והיינו דכתיב ראשית חכמה יראת ה'. והיינו דקאמרי חביריו לאיוב אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל ואמרו פ"ק דבתרא דבקש איוב לפטור כל העולם כלו מן הדין דאנוסים ביצה"ר והשיבו לו חביריו אף אתה וכו' ברא יצה"ר ברא לו תורה תבלין. ויש להעיר דעדיין יש מקום פטו"ר דאיברא דהתורה מבטלת יצה"ר אמנם היצה"ר אינו מניחו ללמוד וא"כ הוא אנוס דהיצה"ר אין לו ביטול. ותו הנשים דפטורות מת"ת א"כ הם פטורות מן הדין. ויראה דכבר הש"ס רמז התירוץ לזה בהביאו מ"ש אף

אתה תפר יראה פירוש דאם הי"ל יראת ה' אינו חוטא ולומד ואז התורה מבטלת יצה"ר והן נסתר גם טענת שהיצה"ר אינו מניחו ללמוד וגם הנשים ביראת ה' אינם חוטאות ומשו"ה חיבות בדין וז"ש אשה יראת ה' היא תתהלל וכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו:

תוספות:

כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו' שנא' ראשית חכמה יראת ה'. וא"ת אמאי לא נקט כלישנא דקרא דמייתי והול"ל כל שיראת חטא קודמת לחכמה חכמה מתקיימת. ותירץ הרב הגדול מהר"י זאבי ז"ל דהכא מיירי להוציא לאור חלקו שקבל מה"ס ולז"א קודמת לחכמתו דייקא וכבר בדרושי' הארכתי אני עני בזה:

אדם שאין בו מעשים ולמד תורה למה הוא דומה לאילן וכו' ועוקרתו וכו'. וא"ת לרב יוסף דאמר פ' היה נוטל תורה בין בעדנא דעסיק בה בין בעדנא דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא זה שלמד תורה הגם דאין בו מעשים אמאי תורה שבו לא הגין עליו ולא ידמה לאילן שעוקרתו הרוח. וי"ל דבילקוט כ"י על פ' המועדים ע"ד פסיקתא רבתי קאמר כסברת רב יוסף בלשון שנו רבותינו ומסיים ודואג ואחיתופל לא עסקי לשמה. וא"כ הכא מיירי באדם שלומד על מנת שלא לקיים וז"ש אדם שאין בו מעשים וזה ודאי תורה שלא לשמה הוא לומד וסופו ליאבד והרוח בא ועוקרתו והכי אמרינן ביבמות דף ק"ט האומר אין לו אלא תורה אפי' תורה אין לו:

והא דאמרינן כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת ואם חכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת לכאורה יקשה דהרי אמרו מי שתורתו אומנותו הוא פטור אפילו מתפלה וי"ל דכבר אמרו בירושלמי והביאוהו התוספות פ"ק דמ"ק דלמצות זמניות כשופר וסוכה וכיוצא היו מפסיקין ר' שמעון בן יוחאי וחביריו הגם שהיה תורתם אומנותם. ואכתי ק' דחכמתם מרובה ממעשיהם י"ל דלהכי נקט חכמתו מרובה ממעשיו ולא נקט לימודו מרובה ממעשיו לרמוז דתורתו אומנותו שאני ולא מיירי בהא. וטעמא דתורתו אומנותו הוא תורה לשמה במדרגה עליונה והוי כמקריב כל הקרבנות וכמקיים המצות כשלומד דינים שלהם ובפרט אם לומד ברזי התורה שבונה עולמות בכוונותיו ויחודיו ומברר ניצוצי הקדושה מאד מאד ולומד כל סיום בתפילין וקם בחצות ליחד הדודי' ומתפלל על כל ישראל בכלל ופרט ואם כן פודה ומעשים כחדא שריין ודין הניין:

הלכה ג

לא חכמה מביא דברים. שאם היה קורא ראשונה הרבה בפלפול עצום לא יאמר היום עיינתי הרבה ואני עייף ויגע הן עתה אדברה וירוח לי לא תהא כזאת כי סייג לחכמה

שתיקה אלא חכמה מביאה לידי מעשה כמו שעשו הנך אמוראי דהוו יגעים בתורה. וזמנין דיתבי אפתחא לקום מקמי סבי. ומ"ש ודברים אינם מביאים לחכמה. הוא על דרך שאמרו פ' ערבי פסחים דמקמי דפתח בשמעתא הוה אמר בדיחותא וקבדחי רבנן ואח"ך פתח בשמעתא. ולימדנו תנא דבריתא דידן דאין לדבר דברים בטלים קודם הלימוד וז"ש לא דברי' מביא חכמה דמאי דאמרו פ' פסחים דרבה הוה אמר מילי דבדיחותא היינו דברי אגדה המשמחים את הלב כמ"ש הרב פני יהושע ח"א בהקדמתו ע"ש:

פרק כג

הלכה א

בן זומא אומר איזו חכם וכו' איזהו עלוב וכו'. סמך איזהו עלוב לחלוקת איזהו חכם ללמד יצא דהחכמה תלויה בענוה כי לא תורה אלא בעבור הענוה כמ"ש בתחומא ומשו"ה נתנה על הר סיני נמוך מכל ההרים ועל משה רבינו ע"ה עניו מכל וכביכול אדון הכל ירד על הר סיני:

איזהו עשיר שבעשירים זה השמח בחלקו. יש לדקדק דהול"ל עשיר שבעשירים זה השמח במה שיש לו. וגם להבין מ"ש עשיר שבעשירים ואפשר דהכונה דלא סגי דשמח במה שיש לו אלא שנראה בעיניו דזה שיש לו הוא חלקו וכבר זכה בחלקו ועליו אין להוסיף והוא שמח בו. ולז"א עשיר שבעשירים דעשיר לבד מיקרי מה שמסתפק בהכרחי. ונוסף עוד ששמח ונרא' בעיניו כי זהו חלקו. ואפשר לומר איזהו עשיר השמח בחלקו:

דרש. במה שסופר על מלך אחד שאמר למשנהו אמור נא לי כמה סך מעות מקרקעי ומטלטלי יש לך ויאמר אליו אדוני המלך יש לי שלשים אלף כפולות ויחר אף המלך כי הי"ל עושר ונכסים מאד מאד והמשנה תכף אמר לו אל יחר אפך בעבדך כי אדוני שאל מה יש לי ועל זה השבתי אמת כי כתוב אפנקסי כי שלשים אלף כפולות נתתי לצדקה ואלו הם שלי אבל מרבית העושר שיש ברשותי לא ידעתי למי הוא. ואתיא כמו שאמר ?עונבז פ"ק דבתרא וז"ש איזהו עשיר שבעשירים כי עשירים יש אבל לא ירד אחריהם כבודם והניחו יתרם ליורשיהם ונמצא דלפי האמת הם עניים ואיזהו עשיר שיקרא עשיר שבעשירים והשיב השמח בחלקו שהוא ודאי שלו שהרבה צדקה וגמ"ח והוא שלו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל ממנו לעולם הבא אשריך וטוב לך:

מוסר מי שאין עיניו טרוטות וחננו ה' עושר יבקש רחמים שה' ברחמיו יסיר מסוה העורון על פניו ויסתכל יפה כי אחר מותו הוא עני ביותר והוא שהשתדל מאד בעה"ז

להיות עשיר איך לא ירבה בצדקה לפי עושרו כי כל הנעשה דמי"ם בצדקה וגמילות חסדים ולהחזיק ביד לומדי התורה ולסייע שיהיה ישוב בא"י זהו העושר האמיתי שאינו שולט שום בריה בו והוא עושר שמור לבעליו לג"ע וזהו קרן קיימת לעוה"ב ואין עבירה מכבה צדקה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל. היש פתיות ושטות מלגיו יותר מזה להניח כל עושרו בעה"ז ולהיות עני מאוס לעה"ב ובודאי כי טוב להניח עושר לבניו וכבר אמרו רז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. אבל לא יעלה על הדעת שבניו יהיו עשירים והוא עני מדולדל לעה"ב וכמה יצטער מאד אחרי מותו על אשר לא עשה צדקה כראוי. ועוד שאם רוצה שבניו יהיו עשירים צריך שירבה בצדקה ואם לאו יאבד כל העושר כמ"ש בבתו של נקדימון שהיתה מלקטת שעורים וא"ל ריב"ז ממון של אביך היכן הוא וא"ל לא כדין מתלין מלח ממון חסר ויספיק זה למי שיש לו לב. ה' ברחמיו יצילנו מיצה"ר ויזכנו לשוב בתשובה שלימה לעשות רצונו כרצונו כיר"א:

איזהו גבור שבגבורים זה הכובש את יצרו. אפשר במה ששמענו מפי סופרי"ם ומפי ספרים כי חיל אחד ושרי הצבא נצחו מלחמה גדולה וחזקה להפליא ובאו העיר בשמחה רבה עמד זקן אחד ויאמר להם יהי רצון דכשם שנצחתם המלחמה הקטנה כה תנצחו המלחמה הגדולה ויאמרו לו שרי הצבא היש מלחמה גדולה מזו אשר נצחנו יתקטן עוד זאת בעיניך והשיב הזקן המלחמה הגדולה היא מלחמת האדם עם היצר הרע וכל לגבי דידה קטנה מיקריא והנה הגבורים הם הנוצחים מלחמות אויביהם בני אדם כמותם וזה גבור שבגבורים ונחשב גבור יותר מהם והוא הכובש את יצרו שהוא נצח המלחמה הגדולה:

א"נ שמלחמת היצר יש מדרגות כי הגבורים נוצחים היצר לבלתי שמוע לו. וזה גבור שבגבורים שהוא כובש את יצרו לא מיבעיא שאינו שומע בקולו אלא כובשו לעבד לעשותו טוב ולזה נקרא גבור שבגבורים:

וקאמר יצרו סתם דיצר הרע נקרא יצר סתם לפי ששלט בגוף תיכף הוא לבדו עד י"ג שנה וכן כתיב יצר לב האדם רע מנעוריו ועוד שהחומר וד' יסודות ארציים מסייעין אותו:

רמז. כובש את יצרו גימטריא אש"ה שעשאו כמו אשה הכפופה תחת בעלה. א"נ יצרו גי' האיש כי על ידי התורה שהיא אש כדכתיב אש דת למו כובשו ומתקנו. א"נ יש לרמוז דהכובש יצרו חשוב לפניו כקרבנות עד"ש אריב"ל כל הזובח יצרו כאלו כבדו וכו' ובא הרמז כי יצרו גימט' אשה כלומר שאם זכה וכבשו הוא אשה ריח ניחח:

פירוש. וי"א מלאכי השרת שהמלאך נקר' עומד והצדיקים נקראים הולכים שתמיד הם מרויחים ובזה פירש הגאון מהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא ז"ל משז"ל כל מי שמניח בן

כמותו לא נאמרה בו מיתה לפי שמדריך את בנו בתורה ובמצות ואחר שמת כל לימוד ומצוה שעושה בנו יש לו חלק ונמצא שהוא מרויח אף במותו ונקרא מהלך ולא מת וזש"ה ונתתי לך מהלכים בין העומדים שהם המלאכים כמש"ה שרפים עומדים זהת"ד בקצר אמין. ובזה אפשר לי ההדיוט לרמוז פ' מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו פי' מתהלך בתומו אף שתם ונשלם שמת הצדיק נקרא מתהלך שבכל תורה ומצות שעושים יש לו חלק ונקרא מתהלך א"כ אשרי בניו אחריו דכשהוא מתהלך בא האות שהם צדיקים ואשריהם:

וי"א למי שעושה שונא אוהבו. פירוש זהו גבור הכובש יצרו. ומפרש דזהו גבורה שהשתדל שיהיה השונא שהוא היצה"ר אוהבו שעשה היצה"ר טוב:

תוספות:

בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם. וא"ת לדעת הרמב"ם כפי סברת הרב ש"ך ז"ל דאסור ללמוד מרב שאינו הגון ולא מפליג בין גדול לקטן א"כ היכי קאמר הלמד מכל אדם והא אסור ללמוד מרב שאינו הגון. י"ל דאם אינו הגון ומה גם הת"ח שגגות נעשות להם כזדונות כמ"ש פ"ב דמציעא והנה צור"ף עון חילול ה' החמור מאד א"כ אינו בכלל אדם כמ"ש פ"ק דחולין. וכבר כתבתי במ"א על דברי הרב ש"ך דאשכחן דהרמב"ם סמך על זה דר"מ דגדול שרי ועבד עובדא בנפשיה ובספר המורה כתב בראשו ולבך תשית לדעתי דהוי קרא דדריש ר' מאיר אמנם לא כתב בחיבו' דגדול שרי כי כל אחד יחשוב שהוא גדול וכיוצא כתב חד מרבוואתא קמאי בטעם הרמב"ם שהשמיט מ"ש דגדול שרי לקרות לאור הנר בשבת זה ת"ד בקצור:

הלכה ב

לעגלה שכיבשוה כשהיא קטנה. וכיון שבקטנותה נשאה בעול אח"כ אוהבת לדוש שהורגלה בו וכן לומד תורה בילדותו גם כי יזקין לא יסור ממנה שההרגל נעשה טבע. כפרה סוררה שהיא מורדת ואינה נושאה בעול:

לשה בחמין ואז מתחמצת העיסה היא העולה אך בצונן העיסה נדמת כאבן ואינה עולה וכן התורה כשלומד בילדותו עלה יעלה יום יום וזקני תורה דעתן מתישבת עליהם:

רבי נהוראי אומר הוי גולה וכו'. ראיתי להרב בנין יהושע שכתב וז"ל בעירובין דף י"ג תנא לא ר"מ שמו אלא ר' נהוראי ולמה נקרא וכו' וקצת צ"ע סוף קדושין וסנהדרין פ' חלק דף צ"ט ע"א דאיתא ר' מאיר אומר וכו' ר' נהוראי אומר וכו' נמצא לכאורה מוכח שר' נהוראי לאו ר' מאיר הוא עכ"ל. ונעלם ממנו דרבינו חננאל הביאו ס' יוחסין דף ז"ך והרב תורת חיים כתבו דר' מאיר לאו היינו רבי נהוראי ובש"ס שם בעירובין צ"ל תנא

לא ר"מ שמו אלא ר' מיישא שמו כצ"ל ואיידי דנקט לא ר"מ שמו. נקט לא ר' נהוראי שמו אלא רבי נחמיא שמו ולא קאי על ר' מאיר ע"ש והוא דבר מוכרח דלא קאי על רבי מאיר דנהוראי שמו ולמה נקרא שמו וכו' דהרי שמו העיקרי נהורא עמיה שרי ואמאי הוכרחו לקרותו שם אחר לומר שמאיר עיני חכמים. ועיין מ"ש בפני דוד ריש פ' חקת. ובפתח עינים בעירובין:

הלכה ד

הלומד תורה בילדותו דומה לבחור שנשא בתולה וכו'. כי התורה אשת חיל והלומד בה נקרא בעל תורה ולכן דומה לבחור או זקן שנשא בתולה וכו':

רמז. לבחור שנשא וכו'. יש לרמוז אם נוש"א בעול התורה יזכה ויהיה נוש"א מלשון נשואין ונקרא בעל תורה ובזה ינצל מן שונ"א הוא יצה"ר וכמו שאמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ומתכפרין עונותיו כי הקב"ה נוש"א עונותיו דהתורה מכפרת כמשז"ל:

פרק כד

הלכה א

אלישע בן אבויה אומר אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה וכו'. כתב הרב בנין יהושע וז"ל מע"ט עניו סבלן ואהבת לרעך כמוך וכדומה עכ"ל. ולא שמיע לי דא"כ הו"ל לומר מדות טובות. והפשוט הוא מצות מעשיות צדקה גמילות חסדים שמירת שבת זהיר בק"ש ותפלה וכיוצא. והמדות טובות נכללות בעשין ובלאוין ובמצות והלכת בדרכיו:

לאדם שבונה אבנים וכו' אפי' באים מים הרבה וכו'. הם מים הזדונים על דרך שאמרו בסוטה דף כ"א מים רבים לא יוכלו וכו' אין עבירה מכבה תורה:

דרש. אפשר במה שפירשתי בעניותי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה דהמצות בנפש בעשיה ות"ת ברוח ביצירה. ותחילה צריך לתקן העשיה בחי' נפש ואח"כ היצירה בחי' רוח וז"ש לאדם שבונה אבנים בחי' העשיה שהיא כנגד מ' בחי' נפש ונקראת אבן ורמז למעשה המצות בחי' עשיה. ובונה לבנים רמז לת"ת ליבון הלכה שמתקן הרוח בחי' יצירה ע"ג האבנים בנין עשיה ומתקיים משא"כ לבנים רמז לת"ת וע"ג הלבנים אבנים בחי' העשיה אינו מתקיים. והמשל האחר לסיד שטוח על גבי לבנים הוא רמוז לגוף ע"ד המפרשי' בדין עפרא ועבדיה לבנתא והסיד שטוח משל לתורה ע"ג מע"ט שמתקיים ואם הסיד אינו שטוח כראוי אלא ניטוח פי' טחו ע"ג לבנים ואינו שטוח כראוי אלא טוח ודלא כהרב בנין יהושע אלא הוא מלשון ואחרי הטוח. טחי תפל אז אינו מתקיים.

והמשל הג' לכוס כי תורה שבע"פ היא במ' והיא נקרא' כוס גימטריא אלהים וצריך שיהיה לו מושב ממ"ט. והמשל האחרון לרוכב על הסוס רמז שיגביר השכל על החומר ויתגבר ויטול רסן לכבוש תאוות גופניות ויהיה לו מדות נאות ומע"ט ובפרט שיהיה עניו גי' סי"ס ויטול רסן גי' ש"י כי בזה יזכה לש"י עולמות. ונקט ד' משלים כנגד ד' חלקי לימוד מקרא משנה הלכות והגדות שבכל זמן וכל לימוד צריך רוב מעשים טובים ומדות טובות. ואלישע אמר מימרות אלו להכניע את יצרו ולהוסיף במ"ט דמזליה חזי. ומ"מ הי"ל זכות במימרות אלו והי"ל אחרית טוב על ידי ר' יוחנן שזכה לג"ע כמ"ש פ' אין דורשין:

והנה אפשר לומר בקיצור מאד בארבעה משלים אלו דנקט דהמשל האחד אבנים ואחר כך לבנים כלפי מי שמקדים מ"ט קודם שילמוד. והב' לסיד שטוח היינו שהתחיל בתורה ומעשים טובים כא' ומרבה במ"ט. והשלישי שמתחיל בתורה שהוא הכוס ע"ד לעשות מושב יפה. והרביעי שמתחיל בענוה ומתגבר ולוקח רסן ש"י ודו"ק:

הלכה ד

הלומד תורה בילדותו דברי תורה נבלעים בדמיו ויוצאין מפיו מפורשין והלומד תורה בזקנותו וכו'. כלומר דהלומד באמצע ימיו בין ילדות לזקנה יהיו נבלעין אך לא כמו הילדות. וא"ת והאיכא ר' עקיבא ודכוותיה דלמדו בני מ' שנה. ואפשר דהכא מיירי בסתם בני אדם ושאני ר' עקיבא וכיוצא בו דמסרו עצמם מאד לזכות לתורה ובהא לא מיירי:

תוספות:

כל המעשה חבירו לעשות מצות מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה הוא עצמו כצ"ל. וא"ת הא אמרינן פ"ק דבתרא אמר ר"א גדול המעשה יותר מהעושה והכא קאמר כאלו עשאה וכו'. והרב אהבת חסד כתב דל"ו דהש"ס מיירי כשמעשה לרבי' והכא מיירי כשמעשה לאיש אחד ע"ש. ואינו מחוור מכמה אנפי והרב רמז שם חי' אגדות למהרש"א ז"ל. וכבר כתבתי לעיל כי אין עמדי ס' ח"א. ובאמת לק"מ דהנה הטור כתב דהמעשה שכרו כנותן והקשו המפרשים דבגמ' אמרו יותר מן העושה והטור אמר שכרו כנותן ותירצו דבגמ' אייריי שהוא נותן קצת והטור מיירי כשהוא אינו נותן כלום. ובהכי מתרצתא הבריתא שלנו. ואפשר לומר דמעיקרא מברייתא זו נפקא ליה להטור חילוק זה לעשות שלום בין הש"ס ובין ברייתא שלנו ודוק כי קצרתי:

הלכה ז

הוי זהיר בצפור הזה וכו'. כן אמרו במנחות דף צ"ט. ומזה דקדקתי על מ"ש הרב דברי אמת כמ"ש בשם הגדולים ח"א החדש בקונטריס חסדי אבות וראשי אבות דף קכ"ב ע"א

ע"ש באורך. וכבר כתבתי שם שהרב אהבת חסד ז"ל במחזה אברהם לא רמז סוגיות מנחות הנזכר:

פרק כה

הלכה א

שדעתו נוחה מפני חכמתו. כלומר שח"ו אינו מתגאה שהוא חכם רק שיש לו נחת רוח בחכמתו שהוא מכיר ויודע בעצמו שהוא חכם ומבין מדעתו. ויש לו נחת רוח שיכול לחדש בתורה בפרד"ס וללון בעמקה של הלכה ובזה יעשה רצון קונו:

סימן יפה לו שהוא חכם ואינו מתגאה:

בשעת פטירתו של רבן יוחנן בן זכאי וכו'. כן אמרו בש"ס בבלי בברכות דף כ"ח ואני בענייי כתבתי קצת על מאמר זה בקונטריס דברים אחדים דרוש א' בס"ד:

עמוד הגבוה נר עולם פטיש החזק. הגירסא בש"ס עמוד הימני ולפי גירסת הש"ס פירש הרב מעשה רקח ז"ל פירושו הבאתיו בפתח עינים וגם אני עני פירשתי בדברים אחדים כפי נסחת הש"ס ע"ש:

לפייסו בדברים דלשחדו בממון. בדין בעה"ב קאמר אבל בעה"ז יכול לפייס בדברים בדברי וידוי ותחנונים בלב נשבר ולהגדיל ולהרבות צדקה והוי כמו שחד הגם דלא דמי כלל לשחד דהצדקה מצוה גדולה ומחיה נפשות ומצוה זו מכרע' זכיותיו בדין ומכפרת עונותיו כמשז"ל וניצול כמש"ה וצדקה תציל ממות וגם הודוי והתשובה מצות עשה:

תוספות:

ואיני יודע אם יכריעוני לגהנם או אם יכניסוני לגן עדן. נסחת בריתא דילן לא אתיא כמו שפירשו המפ' בלשון הש"ס בברכות דף כ"ח ואיני יודע באיזה דרך מוליכין אותי דר"ל דכבר ידע שהולך לג"ע רק שיש שני דרכים אחד שהולך ביושר תכף לגן עדן והשני שהולך לג"ע דרך גהנם וכו' אבל לשון הברית' דילן דקתני אם יכריעוני לגהנם משמע כפשטו אף שבדוחק יש לפרש פירוש הנזכר. ואחרי כתבי ראיתי להרב בנין יהושע שהקשה על הרב מהר"י פינטו ז"ל שפירש פי' הנזכר מלשון הבריתא שלנו דקתני יכריעוני כמו שכתבתי:

הלכה ג

דרש. פנים יסורין של צדיקים בעה"ז ושלותן של רשעים בעה"ז. אפ' להסמיך כאן דרך אסמכתא ב' טעמים שכתבנו במ"א משם המפרשים שמעט מצות של הרשעים פורע להם בעה"ז משום שכל חשקם בעה"ז וע"פ מדתם משלם להם שכר מצות שעשו בעה"ז

והצדיקים שחפצם בעה"ב לכן מעט חטאות פורע להם בעה"ז ועוד תי' דטעם שהקב"ה פורע שכר צדיקים לעת"ל דאומן קונה בשבח כלי כשהסמנים שלו ויראת ה' בידם וקונים המצות בשבח היראה וליכא בל תלין אבל הרשע שהוא בלי יראה יש בל תלין ופורע בעה"ז. וז"ש פנים יסורין של צדיקים בעה"ז על איזה חטא כי הם רוצים בעה"ב וזה טעם שלות רשעים בעה"ז שהם רוצים בעה"ז ויש לה שלוה שכר מצותם. ואחור מתן שכר צדיקים לעת"ל. והטעם דאומן קונה בשבח כלי וגבי הרשעים ליכא ט' זה לכן פורע מצותם בעה"ז:

והיה דמו שותת. נראה דצ"ל והיה מכה בבשרך עד שדמו שותת כמ"ש בש"ס ודלא כהרב אהבת חסד ז"ל:

לחלוץ תפילין שלו. פי' ואלו מגלחין איבעיא לן מנודה מהו בתפילין וסלקא בתי"קו. ואין ראיה מהכא דכתב הראב"ד ז"ל דיכולין להקל על המנודה ולומר חוץ מדבר פי' ובודאי כיון דידעו קדושת ר' אלעזר לכן אמרו בתחילה שיוכל להניח תפילין והריטב"א כתב דנפשטה הבעיא כאן. וכבר כתבתי אני עני בזה בספר הקטן מחזיק ברכה א"ח סי' ל"א בס"ד. אחרי כתבי ראיתי להרב אהבת חסד הביא קושיא זו משם ת"י והוא הקשה כעין קושיא זו. ונעלמו מהרב ז"ל דברי הראב"ד ודברי הריטב"א שרמזתי:

הלכה ד

ששכר מצוה. פי' רע"ם שהשמחה וההנאה שיש לו בעשיית המצוה נחשב לו למצוה אחרת ובזה פירש הרב מהר"ר חנון נבון ז"ל וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים בשביל המצוה וישישו בעבור השמחה. ובזה פירש מהרי"ך ז"ל גדול הנהנה מיגיעו וכו' ובזה פירשתי אני עני מ"ש רב ששת חדאי נפשאי חדאי נפשאי וכו' שהכונה חדאי נפשאי במאי דחדאי נפשאי ובדרושים הארכתי בס"ד:

הפסק מאיליך. פי' הרב בנין יהושע תפסוק צדקה ע"ש וכן יש לפרש תפסוק עליך לימנות בין עושי מצות ולומדי תורה:

פרק כו

הלכה א

סייג לכבוד שחוק. כי כשאדם גדול מכוין לש"ש שיראו ההמון ממנו ויקבלו תוכחתו יזהר שלא לשחוק כי כשהוא שו"חק נזדלזל בפני ההמון וכל ישעו שייראו ממנו כדי שיקיימו עבודת ה':

דרש. אפשר כמ"ש אסור לשחוק בעה"ז דכתיב אז ימלא שחוק פינו וזה רמז לכבוד שהיא השכינה דבעוה"ר היא בגלות. הסייג הוא שחוק שלא ישחק לכבוד השכינה:
פירוש. סייג לחכמה שתיקה. למעט אף מדברים הצריכים ע"ד שאמרה ברוריא בעירובין דף נ"ג לר"י הגלילי שאמר לה באיזו דרך נלך ללוד דהיל"ל באיזו ללוד:
סייג לענוה יראת חטא. דכשיש לו יראת חטא מכיר בחסרונו ובגודל חיובו לעבוד ה' וקיצורו ויבוש ויכלם ויהיה עניו ושפל רוח:
סוד ראיתי בדרושי הרב עיר וקדיש ה' הנשי"א בעל מצת שמורים ז"ל שפי' פ' לא יעשה כן במקומינו לתת הצעירה לפני הבכירה כי פרצוף לאה למעלה מפרצוף רחל וכמו שפי' רבינו האר"י זצ"ל עקב ענוה לאה יראת ה רחל ואנחנו ישראל מתקנים מלמטה למעלה וז"ש יעקב הלא ברחל וכו' ולמה רימ"תני והגבהת אותי ליקח לאה העליונה קודם רחל והשיב לבן לא יעשה כן במקומנו סט"א לתת הצעירה וכו' כי הסט"א מלמעלה למטה זהת"ד. וז"ש סייג לענוה שהיא לאה יראת חטא שהיא רחל שבתחילה יזכה להיות נשפע מרחל יראת חטא ואחר כך ענוה שהיא לאה. ומ"ש בברייתא דר' פנחס ענוה מביאה לידי יראה בקנין המדות לפי הפשט איירי ועוד יש ליישב דיש כמה בחינות ואכמ"ל. ובתקוני הזהר דף ה' ע"ב אמרו וז"ל וענוה קטירא בדחילו הה"ד עקב ענוה יראת ה' ומאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוש דאיהי שכינתא עילאה דיראת ה' עקב לגבה ודא דרגא דמשה ענו מאד ובגין דאיהי יראה עקב לגבה אוקמוה מארי מתניתין יראה מלה זוטרתי לגבי משה ודבריו מבוארים עפ"י דברי הרב האר"י ז"ל הנזכר ודו"ק:

הלכה ב

שמא תמעול בשבועות דחמיר טפי דכתיב לא ינקה והא דאמרי' נדרים סייג לפרישות תירץ ר"ת דההיא בנודר לקיים המצוה:
שמא תבא לאכול מן הקופה כצ"ל. וכ"כ הרב בנין יהושע משם המפרש ומה שפי' הרב אהבת חסד נוסחא דקמן שמא תבא לאכול מן הקנים הם דברים דחוקים ורחוקים:
תוספות:
אל תאכל לחם עם כהן ע"ה. בספ"ב דנדרים אמרי' אל תהי רגיל אצל כהן ע"ה שסופך להאכילך טבלים והק' ה' בנין יהושע משם חד מרבנן דהא רבא אמר פ"ק דשבת דף י"ג רוב ע"ה מעשרין ול"ח שיאכיל אותו טבל ותי' דהכא ברגיל קאמר אבל באקראי והוא באח' אזיל בתר רובא ונכון:
אל תצא לח"ל שמא תעבוד ע"ז שכן דוד וכו'. יש להעיר דחלוקה זו לא דמיא לאינך דשאר חלוקות הם שלא יעשה זה שמא יבא להלכד בדבר אחר חמור כמו אל תאכל

לחם עם כהן ע"ה שמא תמעול בקדשים אל תפרוץ בנדרים שמא תמעול בשבועות וכן אינך דהזהיר דלא יעשה דבר זה דאח"כ יבא לידי עון חמור. אבל הכא יציאת ח"כ היא עצמה כעע"ז וכמו שהביא ראיה מדוד הע"ה שאמר כי גרשוני היום וכו' ופירש דמעלה עליו כאלו עע"ז ולא דמיא לאינך. ותו מאי קאמר אל תצא לח"ל שמא תעבוד ע"ז שכן דוד וכו' שמא ס"ד והרי דוד ע"ה דמייתי ראיה מיניה קאמר דהוי כאלו עע"ז. ואפשר לומר דנקט האי לישנא אגב אינך ואה"נ דלא דמי וסמך במה דמייתי ראיה מדוד הע"ה. אבל אין נראה לומר דגם הכא יש לחוש דמלבד ישיבת ח"ל עוד אפשר לבא לעע"ז ממש חדא דמייתי ראיה מדוד הע"ה ודוד הע"ה לא קאמר אלא על ישיבת ח"ל עצמה. ותו דנראה דליכא חששא זו ח"ו דשלמים וכן רבים בח"ל והם עבדי ה' בקדושה ובטהרה. ואין לומר דהקפידא דוקא למי שיוצא מהארץ לח"ל על דרך שכ' מהריט"ץ ז"ל בתשובה דגם זה מצינו כמה גדולי' דיצאו מהארץ לח"ל וקיימי בקדושתייהו. ותו דא"כ הקפידא הוא שמא יעבוד ע"ז אח"כ אבל ישיבת ח"ל עצמה אין בה חטא. וזה אינו דישיבת ח"ל עצמה הוי כאלו עע"ז וכמ"ש דוד הע"ה. והגם דלקמן בפרקין תני דישראל שבח"ל עע"ז שאוכלים במשתה הגוי מ"מ אין ראה דהיינו דקאמר בבריתא זו שלנו שמא תעבוד ע"ז. לכן היותר נראה הוא כדאמרן דלא דאיק בלישנא ואגב אינך נקטה. והנה הרב עיר וקדיש מהר"א גאלאנטי ז"ל פירש דישיבת ח"ל הוי כעע"ז דבא ברשות השר מהע' שרים המושל על האומה והמקום ההוא. והוא בטהרה דניצוצי השכינה בתוכו עכ"ד. וכפי מ"ש רבינו מהר"ם קורדוביר"ו ז"ל בטעם י"ט ב' של גליות יומתק הענין יותר והדברים עתיקים:

הלכה ג

הוא היה אומר אין ע"ה חסיד. בשבת דף ל"א אמרו ר' סימון ור' אלעזר הוי יתבי חליף ואזיל ר' יעקב בר אחא אמר חד לחבריה ניקום מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא א"ל אידך ניקום מקמיה דבר אוריין הוא א"ל אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את דגבר בר אוריין הוא:

והרב מהרימ"ט ז"ל בתשובותיו בח"א סי' ק' כתב על מאמר זה וז"ל וא"ת ואי דחיל חטאין ולא בר אוריין מאי רבותיה הרי אמרו אם ראית ת"ח נוקם ונוטר כנחש חוגרהו על מתניך ואם ע"ה חסיד את תדור בשכונתו ואני רגיל לפרשה הכי אמינא לך דחיל חטאין דלא ע"ה חסיד ואת אמרת לי בר אוריין דבכלל דחיל חטאין בר אוריין ובכלל בר אוריין לא הוי דחיל חטאין עכ"ד וקרוב לזה כתב מהרש"א ז"ל. וק"ק דהתנן פ"ב דחבות אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד ופירשו רש"י ז"ל ורבינו עובדיה ז"ל דע"ה ירא חטא אפשר להיות ומתניתין גופא הכי מוכחא וא"כ היכי קאמרי מהרימ"ט ומהרש"א ז"ל

דבאומרו דחיל חטאין ודאי דהוי בר אוריין דהרי אפי' ע"ה יכול להיות ירא חטא ויותר יקשה על הרב מהרש"א ז"ל שכת בוז"ל וגברא דהוי דחיל חטאין ולא הוי בר אוריין ודאי דלא משכחת כמ"ש אין בור ירא חטא עכ"ל ויש להרגיש דח"ו הרב מביא ראיה כנגדו דמשנתנו לא מעיט אלא בור אבל ע"ה מצי למיהוי דחיל חטאין כמ"ש בהדיא רש"י ז"ל ורבינו עובדיה ז"ל:

ואעיקרא דדינא בלאו דברי מהרימ"ט ומהרש"א ז"ל דברי הש"ס קשים דמוכח בהדי' דכשהוא דחיל חטאין ודאי הוא בר אוריין וכשהוא בר אוריין אפשר דאינו דחיל חטאין וכן פירש"י ז"ל מיעטת בשבחו והרי ע"ה יכול להיות ירא חטא ולא מעיט אלא שאינו חסיד:

ונראה לישב כי דמסתמא כי השב"ח השבי"ח ר' אלעזר לר' יעקב בר אחא דהוי דחיל חטאין אינו כסתם ירא שמים אלא כאותה ששנינו פ"ב דאבות ר"ש בן נתנאל ירא חטא ופירש רבינו עובדיה ז"ל ירא חטא מחמיר על עצמו ואוסר עליו דברים המותרים מיראתו שמא יבא לידי חטא דאל"כ מאי רבותיה אף ע"ה אפשר להיות ירא חטא עכ"ל. ומסתמא כי משתבח ר' יעקב בר אחא בהא הוא דמשתבח ולזכות למעלה זו ליכא ספיקא דאצטריך למיהוי בר אוריין ואפשר דגם מהרימ"ט ז"ל כך היתה כונתו הגם דמ"ש אמינא לך דחיל חטאין דלא ע"ה חסיד אינו מורה זה וכן מהרש"א שכת בלא משכחת דחיל חטאין דאינו בר אוריין כמ"ש אין בור ירא חטא דבריו קשים כאמור:

ואם נפשך לומר הרי בש"ס קאמר תסתיים דר' אלעזר אמר דחיל חטאין מדא"ר אלעזר אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים דכתיב מה ה"א שואל מעמך כי אם ליראה וכו' וא"כ מיירי ביראת ה' פשוטה ומנא ליה להוכיח דרבי אלעזר אמר דחיל חטאין הלא לפי האמור דחיל חטאין פירושו כרשב"ן ירא חטא. דע דעל כרחך אודי לי מיהת דע"ה ירא חטא הוא מדרגה תחתונה מהיראה. ויש כמה מדרגות ביראה ומסתמא משה רבינו ע"ה שאמר מה ה"א שואל מעמך כי אם ליראה אינו למדרגת יראה של ע"ה דהגם דע"ה יכול להיות בסוג ירא חטא מ"מ יש הפרש בין היראה של ע"ה ליראת חכם גדול כמה מדרגות ועל היראה הזו כיוון משה רבינו ע"ה באומרו מה ה' אלהיך שואל מעמך. א"נ הוא כיוון ליראה לכל אחד כפי שכלו ומהותו. ומסתמא כי אמר על ר' יעקב שר' אחא דחיל חטאין אינו במדרגת יראת ע"ה הס כי לא להזכיר. ותו דעל זה לא הוה אמר ניקום מקמיה. ובודאי דכיוון למדרגה עליונה של יראה דאי אפשר להשיגה אלא בהיותו בר אוריין ודוק. ובתקונין דף ה' ע"ב בלאו אורייתא לית דחילו כד"א אין בור ירא חטא וכו' עיין כל הלשון ודוק:

הלכה ד

משום ג' לאוין וכו' ומשום ואהבת לרעך כצ"ל. וכ"כ הרב אהבת חסד. ועמ"ש הרב בנין יהושע ע"ש:

ר' שמעון בן אלעזר אומר ישראל שבח"ל עע"ז בטהרה וכו' שעשה משתה לבנו וכו'. וא"ת הא ממ"ש דוד הע"ה כי גרשוני וכו' לאמר לך עבוד וכו' מוכח דישיבת ח"ל עצמה הוי כעע"ז וא"צ מטעם המשתה שעושה הגוי לבנו וכמ"ש לעיל. וי"ל דהא פשיטא וכמעט מפורש בכתוב ורבותא אשמועינן מלבד הישיבה עצמה. א"נ סבר דההיא במניח ארץ ישראל ויוצא לח"ל וכענין דוד הע"ה. וכמ"ש לעיל בברייתא אבל מי שהוא בח"ל שאבותיו באו שם לרצונם או בעל כרחם וזה נולד שם וגדל שם ס"ד דלא שייך ביה לתא דע"ז. קמ"ל דאכתי איכא משום גוי שעשה משתה וכו'. וא"ת לפי מ"ש רבינו הרמ"ק ז"ל ותלמידו הרב מהר"פ גאלנטי ז"ל והזכרנו קצת דבריהם לעיל עע"ז הם משום ישיבה בח"ל עצמה ממצוקותיהם בש"א להם. וי"ל דרז"ל בתלמוד ומדרשים היו מסתירים הסוד מאד ומשו"ה נקטי הדבר שהוא פשוט ומפורסם דוקא כנודע:

והמבזה את המועדות. פירש רש"י ורבינו עובדיא שעושה מלאכה בחול המועד או נוהג בהם מנהג חול באכילה ושתיה. והוא דבר פלא שבשביל שאינו אוכל בחה"מ יותר מבחול אין לו חלק לעה"ב. והטעם שהוא נראה מזלזל בתורה ואינו מאמין בקדושת הימים והוא פוגם בזה כמה פגמים ועל זה ידוו כל הדווים וכבר כתבתי אני עני בזה בקונטרוס שמחת הרגל בס"ד:

הלכה ה

שאינם עולים על גופו. פי' שמזיקים לו ויותר נראה לגרוס שאינם נוחים על גופו:

הוא היה אומר האוכל אוכלים שאינם על גופו וכו'. כתב הרב אהבת חסד דהוא היה אומר אלמטה קאי דמזכיר ר' יהודה בר אלעאי ובתוספותיו פירש דאזיל לטעמיה ברכות דף ע' דסבר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו והכי קאמר לרבנן לדידי אין לברך אבל לדידכו וכו' ע"ש באורך. ולדעתי הקצרה אין דבריו מחוורין לפרש הוא היה אומר על התנא שרוצה אח"ך להזכיר בענין אחר. ולא דמי למ"ש התוס' פ' אלו מציאות גבי וכמה א"ר יצחק כמבואר. גם פירושו לא שמיע לי:

פרק כז

הלכה א

כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד. פי' כי התורה כלה שמותיו של הקב"ה וא"ש כי מכבדי על כבוד התורה שהוא כבודו יתברך ובזהר הקדוש פ' בשלח גבי ויבא עמלק הקשה דכתיב ברפידי' על שרפו ידיהן מן התורה והרי עדיין לא ניתנה תורה ותירץ דהתורה היא הקב"ה ע"ש:

זה פרעה מלך מצרים שנהג כבוד לפני מי שאמר והיה עולם וכו'. כי מהמכות וממכת בכורות בפרט רעדה אחזתו ולכן אמר לנהוג כבוד להקב"ה ועיין להרב אהבת חסד שהביא פירש"י פ' חלק ובתוספותיו האריך בזה:

הלכה ג

אין הלכה זו נראת אין לו חלק לעה"ב כצ"ל. וכדאמרינן בסנהדרין דף צ"ט כי דבר ה' בזה אפי' אומר אין דקדוק זה מן השמים ע"ש:

אל תרחק עצמך ממדה שאין לה קצבה וכו'. הראשוני' פירשו ארוכה מארץ מדה שהכונה בדרך משל בגד א' יש לו ט"ו אמות וכל אמה בת ששה טפחים. ובתורה יש כמה מדות כמו אמות ושיעור המדה שאנו מודדין התורה על דרך שנודע שיעור אמה ששה טפחים כן המדה שנמדוד התורה כל מדה היא ארוכה מארץ אך לא ידענו כמה מדות יש בה על דרך שאנו אומרים בגד זה יש בו כך וכך אמות עכ"ד. וכפי זה מ"ש ממדה שאין לה קצבה כולל נמי שאינך יודע כמה מדות יש:

הלכה ד

וכבוד חבירך כמורא רבך. כתב הרב אהבת חסד בגליון וז"ל ע"פ דעת הפוס' הביאו בשו"ת דרכי נועם דכבוד יכול למחול משא"כ במורא וכו' ע"ש ושו"ת דרכי נועם אין עמדי אך כן כתב בס' אמרי נועם ונדחו דבריו כמ"ש אני הדל בברכי יוסף י"ד סי' ר"ם אות י"ג ועיין בשיורי ברכה שם ואכמ"ל:

אדני משה כלאם אפשר דנתקיים בצד מה דבאו בגלגול תרי אלמי דיתבי קמיה רבי פ"ק דחגיגה כמ"ש הרמ"ע ז"ל ותיבת כלאם היא כאלם:

מפני שבראשונה היו אומרים דגן ביהודה וכו'. זה הלשון קשה מאד והרב בנין יהושע כתב דזה מנבואת אלדד ומידד. והרב אהבת חסד משכן עצמו לפרש ע"פ הקדמות שרומז להשגות נבואה וכיוצא. ובאמת לא ריוו צמאונינו. ומפני חמר הנושא עלה על לבי לומר כי מצינו דגם בדומם וצומח הקפידה תורה שלא לבזותם ולנהוג בהם כבוד כמ"ש במכילתא ס"פ יתרו אשר לא תגלה ערותך עליו דהקפיד הכתוב על בזיון אבנים

ומהר"י ן' מיגאש ז"ל כתב שהרי"ף ז"ל נהנה ממרחץ אחד ונמכר ולא רצה לדון בו לפי שנהנה ממנו כמ"ש בשיטה מקובצת קמא על דף צ"ב ע"ש באורך ואמרו בתנחומא פ' בהר דמי שאינו אוכל מהתורמוס שבשלחן עליו נאמר אל תגזול דל ואמרו רז"ל דאסור לנהוג בזיון באוכלים והשתא דקאמר בריתא שלנו דיהי כבוד תלמידו חביב וכו' רמז שאפי' בדומם וצומח צריך לנהוג כבוד ומפני שאמרו דגן ביהודה ותבן בגליל וכו' וזלזלו בדגן שבגליל להחשיבו כתבן ואשר בעבר הירדן הלא הוא כמו"ץ לכך לקו וחזרו לו' אין דגן וכו'. א"נ כונתם על דרך הלצה כמ"ש בעירובין דף נ"ה בני יהודה דדייקי בלישנא נתקיימה תורתן בידם בני גליל דלא דייקי בלישנא לא נתקימה תורתן בידן וע"ז היו או' דגן ביהודה פי' תורתן שלימה ותבן בגליל דלא דייקי. ועבר הירדן אין בה קדושת א"י כמ"ש במדבר רבה פ"ז ולכך אמרו מוץ ותבן על לימודם דאין אוירה מחכים ולפי שזלזלו בהם הפך מאזהרת כבוד תלמיד וחבר לקו וחזרו לומר דנתדלדלה התורה בכל אין דגן ביהודה וכו' ותרד פלאים ודוק:

תוספות:

ומנין שכבוד חבירו יהא חביב עליו כרבו שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אחיו הקטון ממנו היה אלא עשאו רבו. מקשים דמאי ראיה מייתי מדקאמר אהרן בי אדוני. שאני התם דאהרן ומרים סברו דנבואת משה היא שוה כנבואתם כמו שאמרו הלא גם בנו דבר. וה' הוכיחם דנבואת משה גדולה מהן ואין יחס ביניהם לבינו. ובו בפרק דנתבייש אהרן על שהשוה עצמו לו לכך אמר בי אדוני. ומה יוכיח הוכח מהכא לעלמא לחבר פשוט דעלמא דיכבדני כרבו ובפתח עינים הבאתי הקושיא ולא תרצתי:

והן עתה נראה לתרץ דיסוד הענין אשר אהרן ומרים יחדיו ירנ"נו מרננין אחריו על שפירש מאשתו זה נודע. אך מ"ש הלא גם בנו ומה שהוכיחם ה' והודיעם כי מעלת משה רבינו ע"ה ונבואתו תרב גדולתו ועשה את עולת"ו לעילא מכל זה דבר נעלה כי הקב"ה קרא לאהרן ומרים והפרידם ממשה רבינו ע"ה ודיבר להם ביחוד שלא בפני משה כמבואר כתוב. וא"כ לא אפשר לומר דמ"ש לו בי אדוני היינו עתה כי מעלתו גבוהה דאהרן לא היה מגלה מה שסתם הקב"ה ומוכרח דמ"ש בי אדוני בא ללמד דצריך לכבד לחבירו פשוט כרחו. ואם נפשך לומר לעולם אין ללמוד מהכא לעלמא. ואהרן דן בדעתו הרחבה דגם מש המחנך עליונו המופלא ידע מה שדיברו הלא גם בפר ומה שהודיעם ה' אלא דמשום דרך ארץ דיבר ה' להם לבד. אם כן יפה אומר לו בי אדוני. ואם נאמר דזה דנוגע אליו לא ידע לא מה שאמרו ולא מה שהודיעם סוף סוף רצה לומר בי אדוני להורות דגם הוא ידע כי הוא גדול בנבואה יותר ממנו ולא שייך לומר דמגלה מה שחתם

הקב"ה דבאמירת בי אדוני לבד לא נפתח הסתום ולא נתגלה מאי דסתים הקב"ה. גם אני אשיב דמאחר דיש פנים לכאן ולכאן על מי סמך הכתוב דנעשה כל פלפול זה ולא נלמוד לעלמא. ומדהתורי כתבה דאהרן אמר בי אדוני פשוט וסתום ויש מקום לומר דיכבד לחבירו כרבו. ודאי כן הוא אמת זה על מי סמך דלא נאמר כך. וילפינן שפיר לעלמא. וכיוצא בזה היה אומר הרב המופלא ח"ק כמהר"ח ן' עטר ז"ל בכמה סוגיות ובסגנון זה היה מתרץ כמה קושיות. ואחר זמן נזכרתי דענין זה יסודתו בהררי קדש ושרשו פתוח אלי מים ים התלמוד דהכי דריש כמה דרשות מתיבה א' דהי מנייהו מפקת כמבואר בריש ערכין ושם דף ט"ו ובשאר דוכתי דהי מנייהו מפקת ודוק היטב:

פרק כח

הלכה א

אין לך אהבה כאהבה של תורה דכתיב אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו ועל ידי תלמוד תורה יש יחוד למעלה וכן אהבה גימטריא אח"ד:

סוד אין לך חכמה כחכמה של ארץ ישראל. כבר כתבתי בעניותי כי תורה שבע"פ רומזת למלכות הרומזת לה' אחרונה שבשם ותורה שבכתב רומזת לז"א שרומזת לוי"ו ואפשר שזה טעם כי בתורה שבכתב יש ה' ספרים הרומז ה' למלכות ליחד קבה"ו ולעתיד שיתגלו הז' ספרים דס' במדבר כולל ג' ספרים מראש הספר עד ויהי. בנסוע ספר אחד. ופ' ויהי בנסוע ספר בפני עצמו שהוא ספר גדול מאד ולא זכינו עתה אלא לב' פסוקים. ואחר ויהי בנסוע ס' אחר עד הסוף וא"כ הם ז' ספרים וז' רומז למלכות שהיא שביעית והיא שבת ליחדה עם ו' תורה שבכתב. והמשניות הם רומזים לה' מלכות שהיא תורה שבע"פ ליחדה עם דודה ו' ולכן היו שש מאות סדרי משנה קודם הלל ושמאי לרמוז לוי"ו הרומז לז"א שבו חג"ת נה"י כל א' כלולה מעשר ועשר מעשר שש מאות ליחד קב"ה ושכינתי' ואפשר שהוא סוד תרי"ג מצות ת"ר נגד ז"א כדאמרן ועוד ו' ז' ליחד זו"ן וגימט' אחד יחוד גמור. ואח"ך באו הלל ושמאי וקצרום ועשו שיתא סדרי משנה בכונה זו תורה שבע"פ שהיא המשנה סוד ה' עם ו' ששה סדרים לרמוז לז"א ליחד קבה"ו וכבר כתבתי כן במ"א דבתחילה היו ת"ר והלל ושמאי קצרום כי כן כתב במחזור ויטרי כ"י וכן הוא בס' הקנה וזה כונת ס' כריתות ובמטו ממרן ז"ל בכללי הגמרא והרב יבין שמועה ז"ל שלא כתבו כן. ורבינו הקדוש קצר השיתא סדרי שסדרו שמאי והלל ע"ה והוסיף ובירר וסילת המשנה שלפנינו. ורבינו הקדוש שהיה בחינת יעקב אע"ה שהוא תפארת הרומז

לאות וי"ו הרומז לז"א סידר ובירר תורה שבע"פ הרומזת לה' לקשט הכלה וליחדה עם דודה בחינת יעקב אע"ה והוא הוא:

הדרן למאי דאתאן עלה כי חכמה רומז לאבא וידוע דבאבא יסד ברתא וארץ ישראל היא רומזת למ' ותורה שבע"פ רומזת למ' א"כ דין הוא דללמוד תורה שבע"פ הרומזת למ' בא"י הרומזת למ' ודאי תועלת גדול להתחכם בחכמה דבאבא יסד ברתא אם כן א"ש מ"ש אין חכמה כחכמת ארץ ישראל ודוק כי קצרתי וא"ש ההי"ב:

דרש ורמז. אפשר לדרוש ולרמוז פ' ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת ארץ ישראל אשר אבניה ת"ח ברזל דאוירה מחכים והם תקיפי ארעא דישראל. וע"י עסק התורה והשראת שכינה בזכות אמהות ברז"ל בלהה רחל זלפה לאה ומהרריה אבות העולם כמשז"ל שנמשלו להרים בזה יוכנע ויכרת כח נחש וארבע מאות סט"א גונדא דחימה וז"ש תחצוב נחשת נחש ת' בכח עסק התורה לשמה בארץ ישראל:

אין לך יופי כיופיה של ירושלים. והיינו רבותא דאמר פ"ק דתעניות דחכמה מפוארה בכלי מכוער כמו היין שמתקיים בכלי חרס ופריך והאיכא שפירי דגמירי ומשני אי הוו סנו הוו גמירי טפי. וא"כ זהו שבח ירושלם דהבריות יפים וגם הם חכמים והוא פלא. וכן פירש הרב הגדול בעל פר"ח ז"ל במ"ש בקידושין פ"ב עשרה קבין של חכמה ירדו לעולם ט' נטלה ארץ ישראל וכו' ט' של יופי נטלה ירושלם הביאו הרב מופת הדור בישראל גדול שמו מהרח"א ז"ל בישרש יעקב יע"ש וז"ש ר' יוחנן דהוה יתיב בש"ט ואמר כי היכי דליהוו בני שפירי וגמירי כוותי דהני בי תרי לא שכיחי וז"ש אם יפיפית מבני אדם דסיבת יפיך היה מבני אדם כמו ר"י דיתיב בש"ט אז הוצק חן תורה נמי וז"ש וישראל אהב את יוסף וכו' כי בן זקונים זיו איקונין ומה שלמד משם ועבר וכו' ושתים זו לא שכיחי:

הלכה ב

תוספות:

הדר בה משובח הימנו. וא"ת מאי קאמר כיון דאמר חכם הדר בארץ ישראל ויצא חוצה לארץ פגם אמאי אצטריך לומר הדר בה משובח הימנו צריכא למימר כיון דהיוצא פגם ודאי הדר בה משובח הימנו וי"ל דהוה ס"ד כיון דשניהם היו דרים בארץ ישראל ונתחכמו באוירה של א"י אם אחד יצא לח"ל אין נגרע מחכמתו שכבר קנה ומאי דקתני שאם יצא לח"ל פגם הייתי סובר שפגם בחשיבות שהיה בארץ ישראל מקודשת ויצא החוצה. אבל לענין החכמה לא איבד כלום. לז"א הדר בה משובח הימנו גם לענין החכמה דהגם דשניהם היו בא"י ונתחכמו באוירה מ"מ הדר בה מתמיד לשאוב מאויר

הקדוש. ואמטו להכי חזר לומר ואעפ"י שפגם משובח וכו' להורות דהכל במהות החכמה מיירי ולא מיירי במעלת ומצות ישיבת ארץ ישראל ודוק:

הלכה ג

כל המשים שלום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד. אפשר דכיון דהוא משים שלום בתוך ביתו גורם יחוד קבה"ו מדה כנגד מדה דשלום הוא רומז לבחי' יסוד ויהיה יחוד לבית היא השכינה ואז מתברכין העולמות ועת רצון היא והשפיע בצחצחות לכל ישראל:

רשב"ג אומר כל המשים שלום בתוך ביתו וכו' כתב הרב אהבת חסד דאמר רשב"ג זה משום דבית אביו נכשלו כדאמרינן בגיטין דף ז' דרבי חנינא בן גמליאל הטיל אימה יתירה בתוך ביתו ובקשו להאכילו אבר מן החי וכו' ע"ש. וכעת בלא מתא תותב"אי ואני חסר ספרים אפי' הנצרכים אמנם התוספות כתבו בע"ז דף ל"ב דרחב"ג אחי רשב"ג ועיין בנדה דף ח' ברש"י ותוס' וק"ק על הרב אהבת חסד דהול"ל שהוא דיכול להיות ש' בביתו ושתהיה אימתו עליהם שהוא מתנהג לפני' עמהם בגדולה שלא לשחוק עמהם וכמש"ל פ' כ"ו שחוק סייג לכבוד וכיוצא אבל הוא משים שלום בתוך ביתו עיין בדברי הרב הנזכר ובמה שכתבנו בעניותנו ודו"ק:

כל העושה דברי תורה עיקר ודרך ארץ טפל עושים אותו עיקר וכו'. וא"ת הרי כתבו תוס' ישנים בסוף יומא והגמי"י בשם ר"ת דמאי דתנן יפה ת"ת עם דרך ארץ דרך ארץ עיקר ע"ש והרי בברייתא שלנו מפורש דת"ת צריך לעשות עיקר. י"ל כמו שפירשנו בחסדי אבות דמיירי בשעה שהוא עוסק בדרך ארץ שיהרהר בתורה שאז הדרך ארץ עיקר ע"ש ודוק:

הלכה ד

ר"ג אומר בד' דברים מלכות יון אוכלת וכו'. אפשר שסמך זה למ"ש המטיל קנאה ותחרות בתוך ביתו גורם לקנאה ותחרות בישראל כלומר שגורם שהמלכות תתחזק לרעו"ת ביעקב בד' דברים אלו על ידי שיש קנאה ותחרות בישראל רחמנא ליצלן:

רמז. אפשר שד' דברים אלו שגוזרת המלכות כנגד ד' אותיות שלום שביטלו ישראל ופגמו ע"י המחלוקת להחזיק ידי הגוים ופגמו בגוף נר"ן שלהם ופגמו ח"ו למעלה:

הלכה ה

פירוש. דברי תורה קשים לקנותם ככלי מלת וכו'. כי על ידי קנין תורה הוא מכניע היצה"ר והוא מתגבר שלא יזכה לקנותם. ונוח לאבדם וכו' שהיצה"ר מסייע. וכן לקנות

שטות ותפלות. נח לקנותם כי זה כל חפצו של יצה"ר והוא לו ריוח גדול והוא כלי זיין שלו ולכן קשה לאבדן:

הלכה ז

יהא סתרך עליך גלוי. פי' מה שחטאת בסתר והמחשבות רעות יהיה עליך גלוי כי בוחן לבות וכליות אלהים וידע תעלומות יהא בעיניך גלוי להכנע ולחזור בתשובה:

הלכה ט

כל המרבה לאכול מרבה להוציא והוא מפסיד הזמן היקר כמ"ש הרב עיר וקדיש בס' החרדים ע"ש:

דרש. וכל המרבה מעשים טובים משים שלום בגופו. אפשר במ"ש הרב החסיד מהר"ל ז"ל בס' דעת חכמה דעל ידי המצות נבראים מלאכים קדושים ואלו דוחים את המלאכי חבלה הסובבים אותו מבחוץ וז"ש וכל המרבה מעשים משים שלום בגופו כי המלאכים קדושים דוחים הסט"א ויהיה שלום בגופו ושקט ושאנן:

שלש מדות בת"ח אבן גזית וכו'. צריך לדעת מאי אתא לאשמועינן דמי שיש לו מדרש אם שואלים אותו מדרש אומר וכו'. ותו אמאי אצטריך לדמותם זה לאבן גזית וזה לאבן פנה וכו'. ואפשר דהוה ס"ד דמי שאינו יודע מדרש הלכות ואגדות אינו נחשב לכלום דאם יודע מדרש לבד הרי חסר"ו של אדם בהלכות ואגדות ואם יודע מדרש והלכות הרי הוא חסר תוספתו' ואגדות וכו' לזה בא ללמד דיש להחשיב לכל אחד במה שיודע דאפשר דלזה בא בגלגול זה ושאר חלקי הלמוד כבר תקן. ולזה המשילם לאבן גזית ופנה ופיספס דכל אבן יש לה חשיבותה ובהיות כי ג' מדות האלה הם בתורה שבע"פ והם בשכינה הנקראת אבן להכי נקט המשל באבנים:

הלכה י

פירוש. ילך בנתים ויזהר בעצמו וכו'. בחץ לשון הזהב דאמר ילך בינתים והגם שיכין עצמו ויסכים בדעתו ללכת באמצע עוד יזהר בעצמו שלא יכוה וכו' כי צריך תמיד לעמוד על המשמר וליזהר שלא יטה בבלי דעת:

פרק כט

הלכה א

מפני שהמוכיחך מביאך לחיי העוה"ב. כי כמה תועליות יש בתוכחת. א' שישוב מחטאתו. ב' שיכנע ויבטל גאותו בראות חטאתיו ומדות רעות שבו שגורמים כמה איסורים. ג' שיתן אל לבו אם בשר ודם כמוהו שמוכיחו מתבייש ונכנע עאכ"ו כמה מאות

ק"ו בב"ד של מעלה מה יהיה. ד' שישתדל להבא לתקן דרכיו ומדותיו ולעשות מצות וצדקות ותלמוד תורה. ה' כי במה שיתבייש בתוכחה זו יתכפרו עונותיו. הו' שבראות בניו ותלמידיו ואוהביו מן המצר כי צר לו בחטאו יקחו מוסר ויתרחקו מן החטא. הז' שעושה נחת רוח לשכינה כי העונות ח"ו מכבידין גדפוי דשכינתא ובשובו מקל ועושה נחת רוח לשכינה:

מוסר. המוכיח הוא מזכי לחייבא דשכרו גדול מאד ורבינו האר"י ז"ל היה מזהיר בחלום לרבינו מהרח"ו ז"ל שידרוש תמיד תוכחות לעם כמ"ש בס' חזיונות ויזהר המוכיח שלא יהיה פגם בו או בבניו ויהיו כל מעשיו לש"ש ובזה יכנסו דבריו באזניהם ואם יוכיחם ינצל מהעונש כמ"ש ואתה כי הזהרתו את נפשך הצלת:

בכל מקום שאדם הולך לבו הולך וכו' נקט הני כנגד פ' תהלים אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים וכו' ור"ת לא הלך בעצת הלב שהכל מצוה או עבירה תלוי בלב:

תוספות:

אהוב את המוכיחך ושנא את המשבחך. וא"ת תינח דיאהב המוכיחו אבל מי התיר לו לשנוא המשבחו ולעבור על לא תשנא ואהבת לרעך. וי"ל דמרגיש הוא דזה המשבחו עושה לו חנופה ומשבחו במה שאין בו. והוא יודע דיש בו איזה דבר שאינו טוב וכמו שמוכיחו האחר. והמשבחו יכחידנו תחת לשונו ואדרבא משבחו. ונמצא דאין יראה ה' על פניו ולזה אמר ולשנוא משבחך. א"נ לאו דוקא קאמר ולשנוא אלא שיתפרש ממנו ויעשה לו התראה שלא יוסיף לשבחו ואם עודנו מחזיק במדתו יתפרש ממנו:

הלכה ב

מוסרין לו שקדנין כנגדו. פירוש מלאכים שתדיר מתמידים וזהירים לשומרו מדה כנגד מדה שהוא שקדן בתורה:

הלכה ג

זה שלמד לעצמו ולא למד לאחרים. דס"ד אמינא כיון דחיובא רמיא ללמוד וללמד זה שלמד לעצמו דוקא לא יהיה לו שכר שלמד לעצמו ע"ד מ"ש ביבמות דף ק"ט האומר אין לו אלא תורה אף תורה אין לו קמ"ל דהכא לא אמר בפי' דאינו רוצה ללמד ולכך יש לו שכר על שלמד לעצמו. זה שלמד לאחרים ולא למד לעצמו. דהו"א כיון דמגמר לאחריני יהיה לו זכות גם כמו שלמד לעצמו כמ"ש שם ביבמות כיון דמגמר לאחריני וכו' קמ"ל דאינו זכות כמו שלמד:

זהו שלא למד לא לעצמו ולא לאחרים. דהו"א דכיון דהוא למדן וכבר למד יהיה לו שכר קמ"ל דדיניה דהוי כמו שלא למד ואין לו שכר לימוד. הנעור בלילה מתוך ד"ת סימן יפה לו. דמורה דנשמתו עלתה למרום והיה לומד. וכבר נודע מענין רבינו האר"י זצ"ל ומס' חזיונות לרבינו מהרח"ו זצ"ל. והגם דזה אפשר דלא עלתה נפשו אודי לי מיהא שהיתה נפשו עם נשמות טהורות כי נעור מתוך דברי תורה:

ואינו פותח פיו בד"ת ולא יצא לאויר האויר. כי בבטן היה לומד תורה כמ"ש בנדה דף ל' כ"ב הרב בנין יהושע:

ושלשה הן וכו' עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויה"כ תולין ויסורין ממרקין וכו'. וא"ת הא אמרינן פ"ב דקדושין א"ל הרי את מקודשת לי ע"ע שאני צדיק גמור ה"ז מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו והוא צדיק גמור. והרי אם עבר על כריתות ומיתות ב"ד לא מהניא תשובה ויה"כ עד אשר יבואו יסורין. ומי לא עסיקינן דזה המקדש עבר על כריתות ומיתת ב"ד דאין מועלת תשובה ויה"כ עד שיבואו יסורין. וי"ל דמוכח בירושלמי דגם על כריתות ומב"ד כשהרהר תשובה והכיר בחטאו והצדיק עליו את הדין התחילה הכפרה לא הוי עד היסורין אבל מ"מ כבר היא מתחלת הכפרה בחר"ט אנוש ובקבלתו לפני ה' כי לא ישוב עוד לכסלה וכן כתב הרב פר"ח ז"ל במים חיים בהגהות הרמב"ם ז"ל ה' תשובה וא"כ מעת אשר הרהר בתשובה הרי זה צדיק גמור אלא שהכפרה לא נגמרה עד היסורין:

הלכה ד

שכן מצינו בבלעם הרשע וכו'. דייק לומר שכן מצינו שאינו מבואר בכתוב בהדיא אמנם כד דייקת שפיר היה לשם ממון דממ"ש אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב למדנו שנפשו רחבה כמו שפירש"י ז"ל ומינה שכבדו לשם ממון:

הלכה ה

שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם. (בדרושים הארכנו בס"ד) ודייק דהול"ל כי היום הזה אלא ר"ל דבר מבחוץ עם היום הזה והיא התשובה:

הלכה ז

כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש* לא טעם טעם של יראת חטא. פי' שההגדות והמדרשים מלאים תוכחות מוסר ומשלים שמביאים לאדם ליראת חטא ואדרבא הת"ח העוסקים בהלכות זמנין שגבה לבם שסוברים שהם חכמים וח"ו יבואו לכלל גאוה והיצה"ר רודף אותם שעסקו יותר בת"ח כמ"ש בסוף סוכה ולכן צריך שילמדו מוסר להתעורר ליראת ה' ולהכנעה ואז תורתם רצויה. ושמעתי מרב גדול אשכנזי ז"ל שקבל

שהגאון מהרש"ל ז"ל ציוה למוכיח א' שיבא אצלו בכל יום ויוכיחנו כמוכיח להדיוט והגאון ז"ל היה נכנע לפניו אשריו ואשרי קהל עדתו שככה לו רב חסיד זצ"ל זי"ע ולכן טוב ללמוד קצת מוסר בכל יום וכמ"ש אני עני במ"א בס"ד:

וברוך ה' שזיכני להוסיף בלימוד חק לישראל בכל יום מעט מוסר שיצא מפי קדושי עליונין בספריהם הקדושים להועיל לי השפל ולכיוצא בי ועמ"ש אני הדל שם בחק לישראל עם יוסף לחק בסוף ס' שמות בס"ד:

פרק ל

הלכה א

כל המבטל דברי תורה מעושר וכו'. אמרו בתנא דבי אליהו כל החרבנות וכל הצרות הבאות לכלל ישראל או לפרטי הכל בעון ביטול תורה שנאמר בפשע יעקב כל זאת עכ"ד:

רמז אפשר דע"י ת"ת מיחד קבה"ו וח"ו בבטול גורם פירוד ח"ו וז"ש בפשע יעקב והפשע הוא כל זאת כל יסוד זאת מ' שפוגם בהם ועל ידי ת"ת שהיא כל שהיא כוללת ונקראת זאת מיחדם לא תחסר כ"ל ב"ה ועוד יש לרמוז כל רמז לתורה שבכתב כל יסוד ומספר ן' רמז לחג"ת נ"ה. זאת מ' תורה שבע"פ ואמר סופו לבטלה מעוני דהגם דעברו רוב שנותיו בעושר סופו לבטלה מעוני. ועוד אפשר דהכל הולך אחר החיתום דאם עברו צרות לאדם וסוף ימיו היו בטובה ומת בשנים שהיה בטובה נחשב כאלו כל ימיו היו טובים וכמו שפירשו הראשונים ויחי יעקב י"ז שנה שהיו חיים טובים בעושר וכבוד והשקט ועי"ז ויהי שני חייו קמ"ז דנחשב כאלו כל שניו טובים. וכן מי שהיו ימיו בהשקט ועושר וסוף ימיו קדמוהו ימי עוני ומת נחשב כאלו כל ימיו היה עני וחיי צער וז"ש סופו לבטלה מעוני דסוף ימיו יהיו מעוני ומחוסר כל ובזה נראה כי כל ימיו היו בצער ועוני כי הכל הולך אחר החיתום:

דרש. וטעם לדבר שהקפי' ה' על ביטול תורה וכל הצרות לכלל ופרט ישראל הן בעון בטול תורה כמ"ש בתנא דבי אליהו הנזכר. וכתיב על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וגם נבין מה שהתירו לעסוק בתורה שלא לשמה דמתוך שלא לשמה בא לשמה וגם הגאולה שתהיה במהרה בימינו היא בזכות התורה כמש"ה גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. ואפשר לישב הכל במ"ש פ"ק דבתרא בקש איוב לפטור כל העולם מן הדין אמר רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות בראת ג"ע וכו' בראת יצה"ר וכו' ופירש"י שכונת איוב לפטור כל העולם דאנוסים הם ביד יצרם והשיבו לו חביריו אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל אמר הקדוש ברוך הוא בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין ואם

כן אינם אנוסים דעל ידי התורה יכולים לינצל מיצה"ר. והיינו דעון ביטול תורה חמור מאד כי ע"י ביטול תורה גבר אויב והיצה"ר מחטיאו ועבירה גוררת עבירה אבל אם היו עוסקים בתורה מבטלים יצה"ר ומקיימים מצותיו ויש שכר ועונש כי אינם אנוסים דע"י התורה ניצולים מיצה"ר. ואפשר זכ"ה יצר סמוך תצור שלום שלום כי בך בטוח. הכונה יצר סמוך היצה"ר סמוך לבן אדם סמוך ואינו נראה ועם כל זה אין כאן טענת אונס. כי התקון הוא תצור שלום שהתורה נקראת שלום. ואדרבא יהיה שלום בין יצה"ר ליצה"ט וזהו שלום.כי בך בטוח דגם היצה"ר רוצה שתשלימנו כמו שפירש הרב המופלא ח"ק כמהר"ח ן' עטר ז"ל מש"ה ואליך תשוקתו ואתה וכו' ר"ל שתשוקתו שאתה תמשל בו ועי"ז יהיה היצה"ר טוב:

ולפי שעדיין יש לבע"ד לחלוק דאיברא דהתורה מצלת מיצה"ר אגוני מגנא ואצולי מצלא אך היצה"ר עביד כל טצדקי שלא ילמוד האדם ומביא לו כמה טרדות וענינים שלא יוכל ללמוד וא"כ הדרא טענת איוב דאנוסים הם בני אדם ביד יצה"ר מאי אמרת התורה תבלין הרי היצה"ר בריש כל מרעין לא יניח ללמוד. ולזה התחכמו רז"ל והתירו לעסוק בתורה שלא לשמה כי כאשר יראה דהיצה"ר אינו מניחו ללמוד אז מותר ללמוד שלא לשמה כי בזה האדם יאמר שרוצה ללמוד כדי שיכבדוהו ויקראוהו רבי ויקח ממון על זה ואז היצה"ר מניחו לעסוק בתורה שלא לשמה והתורה שלא לשמה אינה מבטלת יצה"ר. וסגולת התורה דמתוך שלא לשמה בא לשמה ואז אגוני מגנא ואצולי מצלא והכניע יצה"ר ועובד עבודת הקדש. והגאולה שיגאלנו ה' במהרה בימינו היא בזכות התורה וז"ש גם כי יתנו בגוים אפי' שהם בח"ל ויש איזה שמץ חלק לשרים מ"מ ע"י התורה עתה שהיא תשובה כמשז"ל דהתורה מכשרתו להיות צדיק ישר ונאמן א"כ אקבצם לכל ניצוצי הקדושה ועי"ז אקבץ לישראל ובא לציון גואל. איכו השתא זה שהשפיע לו הקב"ה עושר ונכסים והוא מבטל תורה ובזה אינו יכול לינצל מיצה"ר ועושה כמה חטאות דין הוא שיענש וניטלה תפארתו ואבד העושר ההוא וסופו לבטלה מעוני. כל קבל דנא מקיים התורה מעוני ובזה ניצול מיצה"ר סופו לקיימה מעושר וניצול מהיצה"ר וטוב לו בעושר וכבוד:

תנחומי אבלים ובקור חולים וגמילות חסדים מביאין טובה לעולם כי הוא עמוד אחד לקיום העולם כדתנן על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים ולכן העוסק בג"ח מביא טובה לעולם. והקדים לפרט תנחומי אבלים ובקור חולים כי בזה נכנע היצה"ר בתנחומי אבלים דיזכור יום המיתה וביקור חולים כי עין בעין יראה שהאדם מעותד לכמה חולאים ושזה יכנע לבו וינצל מהיצה"ר וכמ"ש בתוספות:

תוספות:

כל המבטל ד"ת מעושר וכו'. פירשו המפרשים דמריבוי ממון צריך לתת לבו על נכסיו ואין לו פנאי לעסוק בתורה עכ"ד:

וא"ת למה נענש כי ה' נתן לו עושר והעושר הוא שפע הבא לו ואין לזלזל בו כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל בטעם דצדיקים חסים על ממונם דהוא שפע קדוש ואין לזזל בו. וי"ל דלא יזלזל בעושר אך לא ירבה בסחורה ועוד הי"ל לאנוס עצמו ולהרויח זמן שיפחות משינה ואכילה כדי לעסוק בתורה לקבוע עתים ביום ובלילה א"נ שיהי' לו בן בית לפקח על נכסיו כמו שהי הלר' אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף ספינות בים ואלף עיירות ביבשה והיה נוטל שק של קמח ועוסק בתורה והכי אמרינן ר' אלעזר בן חרסום מחייב לעשירים:

תנחומי אבלים וביקור חולים וגמילות חסדים וכו'. וא"ת לתני גמילות חסדים לחוד ובכלל הוו תנחומי אבלים ובקור חולים דהוו גמילות חסדים נמי וי"ל דאגב ארחיה השמיענו דתנחומי אבלים קודמים לכל כדכתיב טו בלכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו ולהכי פירט והקדים תנחומי אבלים דאית בה תרתי גמילות חסדים ולהכניע עצמו. ואחריה בקור חולים שגם היא בראותו החולים יכנע והיא ג"ח. ואחריהם תנא גמילות חסדים לחתן וכלה וצדקה וכיוצא:

הלכה ב

דרש. כל העובר עבירה בספק מעה"כ כאלו עשאה בודאי כיצד אדם חוטא וכו'. ידוע כי הרמב"ם סובר דספיקא דאורייתא לחומרא הוא מדבריהם דכל ספיקא רחמנא שריא אבל הרשב"א סובר דספיקא דאורייתא לחומרא הוא מדאורייתא שהתורה עצמה החמירה לעשות ספק כודאי ולדעת הרשב"א א"ש ענין אשם תלוי שהצריך הכתוב קרבן. ולדעת הרשב"א אפשר להסמיך זה בברייתא דידן וז"ש העובר עבירה בספק מעה"כ כאלו עשאה בודאי מעלה עליו הכתוב דייקא דמדאורייתא ס' כודאי הא כיצד אדם חוטא וכו' כלומר מענין אשם תלוי משם תדע דספיקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא. ולדעת הרמב"ם בקטנותי יישבתי זה בקושיא אחרת דמקשים על הר"מ דאמאי פסק בענין אשם תלוי כמ"ד דבעינן איתחזק איסורא ולפי שמעתא דבכורות לא הו"ל למפסק הכי ואני הדל אמרתי דהרמב"ם לפי דעתו דסבר דספיקא דאורייתא לחומרא מדבריהם דכך הכריע מסוגיות הש"ס לפ"ז מוכרח לומר דאשם תלוי איתחזק איסורא ולא הוי כשאר ספק ואח"ז מצאתיו באיזה ספר. וכתב מור"ם ז"ל בהגהה א"ח סי' תר"ג בשם רבינו יונה

ז"ל ספק עבירה צריך יותר תשובה מודאי עבירה כי כשעשה עבירה ודאי נכנע ומתחרט ולא כן כשהוא ספק ולכן קרבן אשם תלוי ביוקר יותר מחטאת:
העושה עבירה בשוגג וכו' ק"ו **למדת הטוב המרובה**. שאם עשה מצוה בשוגג ובלי דעת הנה שכרו אתו ובצדקה אמרו בספרי שאם נפל לו סלע ומצאה עני בא בשכרו:

הלכה ד

אעפ"י שאמרו אמת לפניו לא האמין להם שנאמר ויפג לבו כי לא האמין להם. פירוש דהול"ל ולא האמין להם ומאי קאמר כי לא האמין להם דכי הוא נתינת טעם אמנם בזה ניחא דענשו של בדאי דאף על פי שאמר אמת אין שומעין ולכן אף שאמרו לו דיוסף חי ויפג לבו ונתן טעם כי לא האמין להם דייקא שכזבו לו בתחילה וא"ש תיבת כי ותיבת להם:
דרש. ורמז ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים. אפשר דרוח הקדש נצנצ' בהם אמרו לו דברי חכמה וז"ש ויגידו אין הגדה אלא חכמה כמ"ש בזהר הקדוש. לאמר אין לאמר אלא ג"ע כמשז"ל ר"ל ע"י שניצול מג"ע דאשת פוטיפר. עוד יוסף חי צדיק ושמר היסוד שהוא בחינתו ועי"ז זכה למלכות ושלט בערות הארץ היא מצרים וז"ש וכי הוא מושל על ידי ששמר היסוד שנקרא שלום לכך זכה להיות מושל אותיות שלום בכל ארץ מצרים ערות הארץ. ורוה"ק נצנצה בם עו"ד גיממ' פ' כמנין יסוד יהיה מלך פ' שנה כמו שהיה שמלך בן ל' וחיה ק"י שנים ועם כל זה דדברי אמת ניכרים ותוכם רצוף חכמה ודעת ויפג לבו:
ורז"ל אמרו על פסוק וירא את העגלות אשר שלח יוסף דיוסף מסר להם סימן שהיה עסוק כשפירש ממנו בפ' עגלה ערופה ואז האמין ותחי רוח יעקב ששרתה עליו רוה"ק. וגאוני קמאי ז"ל בכ"י רמזו וירא את העגלות גימט' ראה בהלכות לעגלה ערופה ורבינו יב"ק פירש בפ' עגלה היינו עגלות צב כשפירש יוסף מיעקב נטע יעקב ארזים ושאל לו יוסף מה אלה וא"ל עתידין בני לעשות משכן במדבר בארזים אלו ויביאו אותם בעגלות לכך שלח לו עגלות לסימן משש עגלות צב שנושאות קרשי המשכן. בס' רבינו אפרים ז"ל על התורה מגאוני קמאי ז"ל. ובברייתא שלנו קתני ויש אומרים רוה"ק שנסתלקה שרתה עליו כלומר ובזה האמין כי בא האות ששרתה עליו רוה"ק שנסתלקה זה כמה שנים. ועוד כי ברוח הקדש עצמה ראה שהוא אמת. ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי. נתנבא רב שיוציאו ר"ב ניצוצות מרפ"ח עו"ד שימלוך פ' שנה. יוסף בני מתיחס אליו תפארת יסוד גוף וברית חד. ועוד הוא גלגול אדם הראשון ויוסף נפש אדה"ר חי צדיק

ששמר ותקן היסוד. אלכה וארא נו. כי לשעבר ראה דמות דיוקנו ועתה במעשה אלכה וארא נו. בטרם אמות מוסב על ויאמר ישראל. כי נשמת יעקב לא נסתלקה ויחי יעקב:

פרק לא

הלכה א

האוכל משלו דומה לתנוק המתגדל על שדי אמו. פירש הרב בנין יהושע כי הוא הגורם שהדם נעכר ונעשה חלב וא"כ בצד מה החלב הוא שלו שבסיבתו בא עש"ב:

ואצ"ל משל אחרים. אמנם בירושלמי פ"ק דערלה זמורה או יחור שהבריכה באילן אחר כשהיא יונקת מן הזקנה הופכת עליה שלא יעמדו נגד עלין של אב ואם לאו הופכת פני העלין שלה כלפי עלי הזקנה וסימן לדבר מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה וכתב הרב בנין יהושע משם רבו שז"ש הכתוב הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו עכ"ד. ואני עני אוסיף קצת במ"ש מר"ן ז"ל בס' מגיד משרים שחקר למה נברא האדם והוא בספק סכנה כי מן העולם ועד העולם בארבעה מצינו שמתו בעטיו של נחש. ואם יזכה ויהיה צדיק זוכה ורואה פני שכינה והלא קודם יצירתו הנפש היתה ניזונת מזיו השכינה ואמאי נברא שאחר כל העמל והטורח אם יזכה ישוב לאור באור החיים כקודם יצירה ותירץ מר"ן ז"ל עם הירושלמי הנזכר דמאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה וא"כ קודם שנברא בן פניו למטה דאכיל דלאו דיליה ועל זה יצר את האדם שאם יזכה יהיה נזין בשכרו ולא בהיל לאסתכולי עכ"ד מר"ן ז"ל והמגיד אמר לו יישר ע"ש:

דרש. ובהקדמה זו ואחרות נפרש הפ' הנמשכים. אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו שהיא התורה בפי ואמר בכל עת כמש"ה דדיה ירווך בכל עת ואמרו במדרש מה התנוק הזה בכל שעה הוא יונק כן הת"ח צריך ללמוד בכל עת וז"ש אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי ואפ' במה שפי' בספר חוזה דוד כל הנשמה תהלל יה על כל נשימה חייב להלל כמשז"ל ואיך יתכן לז"א אשרי האיש וגו' כי אם בתורת ה' חפצו ובזה חשוב כנותן הודאה על כל נשימה זהת"ד וז"ש אברכה את ה' בכל עת ואיך יתכן לז"א תמיד תהלתו בפי שהיא התורה וחשוב כאלו אברך בכל עת. א"נ אברכה את ה' בכל יסוד עת מ' ליחדם ולהמשיך עסמ"ב כמספר אברכה וה' אותיות. וזה על ידי עסק התורה תמיד תהלתו בפי ועי"ז יש יחוד בר"כה וקדו"שה. בה' תתהלל נפשי על קיום המצות שהנפש נצטוית עליהן ואני מקיימם ישמעו ענוים שלומדים תורה לשמה לבנות פרצוף לאה הנקראת ענוה וז"ש ישמעו ענוים. וישמחו בקיום המצות. איכו השתא גדלו לה' אתי להמשיך מוחין דגדלות וז"ש אתי א"ת יו"ד את שהיא מ' להמשיך לה מיו"ד דבאבא

יסד ברתא ונרוממה שמ"ו היא מ' שמו ש"ם ו' בסוד גדלות. דרשתי את ה' ועננני וגו' ועל ידי זה שאני והענוים לומדי תורה ומקיימי מצות הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו כמו שהיה עד שלא נבראנו דמאן דאכיל דלאו דיליה וכו' אבל עתה הביטו אליו ונהרו:

הלכה ב

פירוש בעשרה מאמרות נברא העולם ט' ויאמר ובראשית נמי מאמר הוא ואני עני בס' פני דוד כתבתי דתיבת בראשית קרי בה בארשת י' כלומר בעשרה מאמרות נברא העולם ואתה ראיתי להרב בנין יהושע שהביא משם רבינו אפרים הובא בס' מדרש שמואל כי יש באותיות בראשית בארשת ע"ש עלץ לבי שכיונתי במקצת:

תוספות:

מלמד שדם בניו ובנותיו וכו'. וא"ת דבפ"ק דמגילה אמרינן אשר כילתני מבא בדמים דם נבל ודם נדה ואמאי לא דרשו דמו ודם זרעיותיו כי היכי דדרשו הכא דכתיב קול דמי אחיך. תירץ עטרת ראשי אבא מארי ז"ל דהכא כתיב קול דמי דמים המעורבין ולכן דרשו דמו ודם זרעיותיו. והתם אי כונת דוד המלך עליו השלום כן היל"ל אשר כליתני מבא בדמיו והיינו דמו ודם זרעיותיו המעורבים ומדאמר מבא בדמים דרשו דם נבל ודם נדה עכ"ד. ומצאתי להרב מהר"ר לוי ן' חביב ז"ל בתשובותיו סימן קכ"ו דהקשה זה ותירץ ע"ש ובמ"א כתבתי אני עני בזה:

הלכה ג

ויצר באדם כל מה שברא בעולמו וכו'. ולזה נקרא האדם עולם קטן וכתבו ז"ל להודיע לאדם שהוא עיקר הבריאה ובשבילו ברא הכל ואם ח"ו פוגם באבר א' מאבריו הוא פוגם בחלק העולם הנרמז באבר ההוא וכן לענין הטובה אם זכה אף הוא ראה והתקין כל אבריו מעלה עליו כאלו קיים העולם:

מים סרוחים בעולם מים סרוחים באדם וכו'. אמרו במדרש שבזמן שאדם מריח ריח רע אלמלא מי החוטם סרוחים שמעמידים אותו מיד מת וכן נתנו טעם למי עינים שהם מלוחים ולמי אזנים שמנים ומי הפה שהם מתוקים. יתדות בעולם יתדות באדם זה אצבעותיו של אדם. בפתח עינים פ"ק דכתובות הבאתי משז"ל דעד נח לא היה חילוק אצבעות ע"ש וריהטא דבריתא שלנו לא משמע כן ויש לישב:

סתדראות בעולם סתדראות באדם זה זרעותיו של אדם. כתב הרב בנין יהושע וז"ל כתב המפרש פי' בערוך הוא תורן בלשון משנה פעמים מעמידין אותו ופעמים נופל כך זרועותיו של אדם פעמים מגביהם אדם למעלה כתורן ואני לא מצאתי כן בערוך לכן נ"ל עפ"י פי' הערוך ערך סתר בחולין דף ס' חדא מסתוריתא פי' מעזלה ע"כ כך זרועותיו

טווין ומעזלא עכ"ל. ודברי הערוך הנה בערך אסתדירא ולא הזכיר בריתא דילן גם בערוך אשר לפני כתוב בערך סתר ופי' מסתוריתא מחלה ואפשר שט"ס הוא ולפי ענינו שם בגמ' דחולין הוא חדר צנוע כאשר יראה הרואה ומ"מ פי' הרב הנזכר בבריתא שלנו מענין מעזלא לא נהירא מכמה אנפי. ואחר זמן רב ראיתי בערוך דפוס אחר ושם כתוב מעזלא ועיין בהגהה במוסף הערוך. גם הערוך לא הזכיר בריתא זו והוא תולדת המפרש הנז' שפירש שהוא תורן:

מלך בעולם מלך באדם ראשו. ונזכר בשמו הוא הראש. ובמעשיו הוא הדעת ושכל טוב המנהיג לכל. ובמקומו ירום ונשאו ואע"ג דהכל תלוי בלב ושלמה המלך ע"ה אמר דהחכמה בלב כמשז"ל מ"מ הלב רואה ואינו נראה:

יועצים בעולם יועצים באדם כליותיו. וכמ"ש כליות יועצות ודברי חכמים בנחת סו"ד שתו ולכן הכליות אינן נראות:

מים חיים באדם מי רגליו. וכבר נודע כמה רפואות יש בהם והרמב"ם ז"ל בחכמתו היה מכיר בהם כל חלקי החולי לסוגיהם ולמיניהם אי אשתנ"י לגריעות' או אשתנ"י למעליותא:

מלאך המות בעולם מלאך המות באדם זה עקביו של אדם. וזש"ה ואתה תשופנו עקב. וכתיב והיה עקב תשמעון וכו'. וזש"ה עון עקבי תרי מבית ומחוץ. ולשבח נאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי ודוק כי קצרת. ומה טוב ומה נעים מ"ש הרב עיר וקדיש הרב מהו' אברהם הלוי ברוכים ז"ל* דמי שהוא עניו אין ס"מ שולט בו ועליכן מזמור לא גבה לבי יסד דהע"ה במזמור קל"א גימט' ס"מ עכ"ד. וזה רמז דמלאך המות הרמוז בעקב כמ"ש בבריתא דידן. אם יהיה עקב פיו עניו כמש"ה עקב ענוה לא ישלוט בו מלאך המות הרמוז בעקב וזה ממפלאות תמים דעים דהעקב שרומז למלאך המות שם רמוז אופן הצלתו שיהיה עקב עניו וניצול. וז"ש והיה עקב אם תזכה לענוה הרמוז בתיבת עקב זה יועיל תשמעון את המשפטים האלה כי אין פי' שולט בו ושמר ה"א לך וכו':

פרק לב

הלכה א

כל זמן שהיה מתושלח חי בעולם וכו'. ראיתי לרבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בפי' עה"ת כ"י שכתב כי נגעי בני אדם שהולידה פ' מאדה"ר פרו ורבו מאד ולא היתה בריה יכולה לצאת מפחדם ונתערבו עם מלאך המות וכל מי שפוגעים הורגים אותו. ומתושלח הצדיק התענה ג' תעניות ובקש רחמים מהקב"ה על זה ונתן הקב"ה רשות אל מתושלח הצדיק

וכתב שם המפורש על חרבו והרג מהן מאה ותשעים אלפי רבבות וכו' ואותו החרב נגנז עמו כשמת מתושלח מת ושלח לשון חרב זהת"ד בקצור*:

רמז. מתושלח חי תתקס"ט שנה. ואפשר לרמוז כי ליליי"ת מחל"ת עם ב' כוללים לכח דכורא ועם ט' אותיותיהם גימטריא תתקס"ט ויען כי מתושלח הצדיק הפליא לעשות להרוג ולהכרית הקליפות לכן חי תתקס"ט שנים כמספר שמות הנזכר להורות כי הוא הכניעם:

פירוש. וכשמת מתושלח עוד נתלה להם ז' ימים. מדכתיב הימים בהא הדעת דריש מר דריש לשבעת הימים ימי אבלו של מתושלח דהספד הצדיק מעכב הפורענות ומר דריש לשבעת הימים שנתן להם זמן קטן אחר זמן גדול. וראיתי להרב אהבת חסד שכתב וז"ל במדרש רבא הרכיב התרי טעמי לחדא וכתב מלמד שתלה להם הקב"ה ימי אבלו של מתושלח כדי שיחזרו בתשובה וכתב שם הרב מתנות כהונה באבות דר' נתן גריס ד"א ולא ידעתי למה לא אמר בסנהדרין דהוא שגור יותר בפומייהו דרבנן נמי גרסי ד"א ואף דרש"י בחומש הביא האי דרש' מן המקרא דלימים עוד ז' היינו לפי האמת דכתיב ויהי לז' הימים עכ"ל. ואני בעניי אומר דמר ניהו דנחית להכי הו"ל לומר דעל המדרש צודק להביא מאבות דר"ן טפי מהש"ס דהמדרש חיברו ר' אושעיא רבא תלמיד רבינו הקדוש ור' נתן חבירו של רבינו הקדוש וא"כ על המדרש יצדק לומר דבאבות דר"ן אמרו ר"א ובודאי דר' נתן דחבריה דרביה הוה אמנם בש"ס דסנהדרין היא מימרא דרב ור' אושעיא לא ידע לה. ומ"ש על רש"י תיובתא ופירוקא לא חזינא ויש לצדד ולהאריך והיום קצרה:

תוספות:

בשביל צדיקים וחסידים שהיו בהם. וא"ת דאמרו בתנחומא פרשת ראה אמרו רבותינו הרבה כשרים היו בהן כגון נח ונמחו עם הדור והכא קאמר שלא הביא המבול מקודם בשביל צדיקים וחסידים שהיו בהן ואלו בתנחומא קאמר שנמחו עם הדור. ועוד קשה אם היו כשרים כגון נח מ"ט נמחו. וע"ק ממשז"ל שלא בקש אברהם אבינו ע"ה בסדום אלא על עשרת שבדור המבול היו שמנה נח ובניו ונשיהם ולא הצילו הדור וממאמר תנחומא הנזכר למדנו שהיו הרבה כשרים והשתא יקשה דממ"ש הרבה כשרים מוכח דהיו יותר מעשרה עם נח ובניו ונשיהם ואמאי לא ניצול כל הדור בעבור העשרה כמו שאמר הקב"ה לא אשחית בעבור העשרה:

ונראה לישב הכל דאיברא דהיו הרבה כשרים אבל לא הוכיחום ונתחייבו מיתה כמו שהיה בימי יחזקאל. והגם דאם היו מוכיחים לא היו מקבלים כבר אמרת מדת הדין אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי כמ"ש בשבת פ' במה בהמה דמהצדיקים קמורים התחיל

המשחית. ומ"ש בבריתא שלנו בשביל צדיקים וחסידים שהיו בהן הכא מיירי כגון חנוך ומתושלח שהיו צדיקים וחסידים והיו מוכיחים אותם וכן נח היה מוכיחם וניצול. ונמצא דלפי האמת לא היו עשרה בדור המבול שהכשירים הללו שהיו כמו נח לא הוכיחום ונתחייבו ובזה הכל מתוקן:

הלכה ב

אבל נחתם גזר דינם שניהם שוים בעבירה. כתב הרב בנין יהושע כדאיתא פ' חלק דף צ"א משל לחגר וסומא אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה לגוף. ואני בעניי פירשתי מאמר זה בפלוגתא דר' שמעון ור' יהודה בשבת אם זה אינו יכול וזה אינו יכול חייב כמ"ש באורך בקונטריס כסא דוד דף מ"ט בס"ד ע"ש באורך. ועל דברי הרב בנין יהושע הנזכר יש להשיב:

הלכה ג

נוטל מהם יצר הרע וכו'. הוא על דרך מ"ש הבא ליטהר מסייעין אותו וכו':

פרק לג

הלכה א

ולא היה א' מהם שיהלך בדרכי הקב"ה וכו'. לאו דוקא דהאיכא שם ועבר. ואעיקרא היה נח חי עד שהיה לאברהם נ"ח שנה וכמ"ש אברהם בן נ"ח כשמת נח. א"נ דשם ועבר קבלו מנח. ונח קבל ממתושלח ודממיה אבל אברהם במחוז לו היו כלם עע"ז והוא מעצמו נתעורר. וכונת לא הי' אחד מהם שיהלך בדרכי הקב"ה היינו מעצמו בלי מלמד. ומ"ש הרב בנין יהושע וז"ל בדרכי הקב"ה ר"ל בכל דרכי הקב"ה כדמסיים וכי תורה א' וכו' עכ"ל. לא שמיע לי דהגם שאברהם אע"ה זכה לזה. אין לומר שנח ושם ועבר לא הלכו בדרכי הקב"ה ח"ו דהיו יראי ה' ומקיימים ז' מצות שנצטוו וגם נח למד תורה כמשז"ל ושם ועבר קבלו ממנו. ומ"ש נראה נכון. א"נ בפשיטות מ"ש ולא היה א' מהם שיהלך בדרכי הקב"ה במחוז שלו קאמר דאע"ג דנח ובניו היו בעולם היו רחוקים הרבה: **היה מוציא מנה משלו ונותן לו עשר נסיונות כצ"ל**. והשאר נמחק דדוקא לעיל באברהם אבינו שייך שקודם לכל היה מוציא מנה כמ"ש צדקה ומשפט ואותו המנה היה נותן להם במתנה שיחלקו ביניהם וכ"כ הרב בנין יהושע ע"ש והרב רגל ישרה רצה להגי' בין באברהם אבינו ע"ה בין בדוד המלך ע"ה ואין דבריו מחוורין והעיקר כמ"ש הרב בנין יהושע וכמו שכתבתי ודוק:

דרש. בזה פירשו הראשונים מש"ה עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעשקי. הכונה עשיתי משפט וצדק שבתחילה אני דן אותם וזהו עשיתי משפט ואח"ך צדק שאני פורע משלי. ויש לחוש שיעשו קנוניא שני בני אדם ובאים לפני למשפט זה תובע וזה נתבע וכשיתחייב אחד אני נותן משלי להתובע ואח"ך יחלקו ביניהם וזהו בל תניחני לעשקי שתצילני מהם שלא יעשו קנוניא עכ"ד. והגם דהוא מכוין לעשות צדקה ואלהים חשב"ה למצוה רבה מ"מ היה ירא שעל ידו חוטאים לעשות קנוניא ולגזול והגם כי בזה יש תקון שימחול להם. מ"מ עדיין איכא למיחש שהשונאים ידעו בזה וילעיגו ונמצא ח"ו שנותן יד לפושעים ועבירה שעושים גוררת עבירה ומי יודע עם נגררת עבירה בינם למקום ולכן היה מתפלל בל תניחני לעושקי:

רמז. דורשי רשומות אמרו בל תניחני לעשק"י. לעשקי ר"ת לעשות עמי שנים קנוניא יחד. והביאו הרב בנין יהושע. וכפי מ"ש אפשר לומר שר"ת לעשקי לגרום עבירה שיעשו קנוניא יחד:

סוד. עשיתי משפט וצדק. כיונתי להכין ולתקן יחוד קבה"ו וזהו עשיתי מלשון ויעשה כמשפט ת"ת צדק מ' אחת שאלתי בל תניחני לעשקי הם הסט"א שהם עלמא דפרודא וכל ישעם לעשוק ולגנוב נ' הקדושה ואתה תשמרני מהם. ואפשר לרמוז בזה פ' חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו. הכונה חסד ואמת כמו אברהם אע"ה ודוד הע"ה שהיו עושים משפט וצדקה מבררים הדין ורב חסד שהיו פורעים לתובע וז"ש חסד ואמת נפגשו כאשר חסד ואמת נפגשו כמו שהיו עושים אברהם אע"ה ודוד הע"ה אז יש יחוד קבה"ו וזהו צדק מ' ושלום יסוד נשקו יושפע מאימא וזה רמז נו"ן נשקו. והנשאר עם ד' אותיות גימט' קדוש דנשפע מאבא שהוא קודש ובזה יש יחוד ובמ"ש בזהר הקדוש אחותי בת אבי וכו' וא"ש ההי"ב:

תוספות:

שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וכו' תורה אחת אין כתיב כאן אלא תורות הרבה מנין לו את אלו אלא מלמד שזימן לו הקדוש ברוך הוא שני כליות כשני חכמים כצ"ל כי הנסחא אחרת הלשון אינו מתוקן. והדבר ברור שאאע"ה כליותיו נובעות חכמה כשני חכמים והיה יודע כל התורה אבל לא נצטוה על קיום המצות והכי מוכחא בריתא שלנו. וק"ק על הרב קרבן העדה פירוש ירושלמי בסוף קדושין שהקושה לו דתנן התם מצינו שעשה אברהם אבינו ע"ה את כל התורה וביומא ריש פ' אמר להם הממונה אמרו אמר רב קיים אברהם אע"ה את כל התורה ומאי אתא לאשמועי' ותירץ דבמתני' תנן שעשה אברהם אבינו ע"ה את כל התורה והיינו שעשה מדעתו ורב אמר קיים משמע דנצטוה

על כך וקיימו זהת"ד הרשומים אצלי ואין ספרו מצוי אצלי כעת. ואין דברי הרב ז"ל בזה מחוורין חדא דלית לן למי' דאיכא פלוגתא בין רב למשנתנו והגם דאמרינן רב תנא ופליג יש מן הראשונים שכתבו דלא אמרינן הכי אלא מדוחק אע"ג דמהתוס' פ"ק דכתובו' נראה להפך. ותו שכתב הרז"ה ז"ל בקמא דרב אינו חולק על סתם משנה דהוא הוה במנייני' דרבי כשסתמו המשניות והסכים עמהם. ומ"מ היה נראה שכונת הרב לומר דרב חש שנפרש במשנה שעשה מדעתו וביא"ר עליה שקיים ואם זה כונתו ק' דאמאי רב עשה מימרא בפני עצמה הי"ל לפרש משנתנו. ותו דליכא למ"ד שאברהם אע"ה נצטוה יותר מהמילה וז' מצות אלא הוא מעצמו סבר וקביל. ומאי דק"ל על רב דמאי אתא לאשמועינן מצאתי בתוספות ר"י הזקן לקדושין כ"י שכתב דזה אינו משנה בקדושין אלא היא בריתא ורב לא שמיע ליה הבריתא:

שוב ראיתי מ"ש הרב אהבת חסד והשיג על היפ"ת והמעיין יראה דאין דבריו מוכרחים ומ"ש מסוגית עכו"ם ומה שתרגם דשעבידו לאוריתא אין ראיה כלל דאברהם אבינו ע"ה בלי ציווי היה עושה ומלמד לגרים תורה ומצות. ומ"מ מזמן ההוא נמנים שני אלפים תורה דכבר היה מי שמלמד תורה וכל זה פשוט בעיני:

בזמן שבעלי דינין באים לפני דוד המלך ע"ה וכו'. ראיתי להרב אהבת חסד שישנו בנותן טעם שהיה עושה משפט וצדקה שלא יוכל לדון דמלך לא דן וכו' ע"כ דבריו. ולי ההדיוט אינן מחוורין כי וודאי זה חסידות גדול שהיה עושה ועמ"ש אני עני ביעיר אזן בחלק הכללים מערכת אלף אות קי"? ומשם באר"ה (וכעת איני במקום ספרים):

הלכה ב

פירוש וכל כך למה וכו'. כלומר מאחר דהקדוש ברוך הוא יודע תעלומות וכבר לפניו יתברך גלוי שעומד בכלם אמאי אצטריך לנסותו ומשני להודיע לכל לצדקתו ושראוי לשכר הרבה וכן אמרו בזהר הקדוש בסגנון אחר:

אברהם אבינו. הרב בנין יהושע הביא מאי דדייק הרב תי"ט ז"ל אמאי הכא אמר אברהם אבינו. ועמ"ש אני הדל בשם הגדולים ח"א בהדפסה שניה דף קכ"ב ע"א ושם הביא הרב בנין יהושע פ' מתהלך בתומו צדיק ופירוש המפ' ועמ"ש אני עני בפסוק זה לעיל פ' כ"ג:

שנאמר לך אכול בשמחה לחמך וכו'. אמרו רז"ל בילקוט דאחר העקידה היה מתירא אברהם שמא לא נתקבל קרבנו יפה יצאת בת קול ואמרה לך אכול וכו':

דרש ורמז. ואפשר במשז"ל כי אברהם אע"ה נתנסה בעשר נסיונות לכפר על תרח אביו ואכתי פשו הרבה עונות ובא תרח בגלגול איוב וסבלם בעצמו וניצול אברהם אע"ה. ולכן אחר העקידה דשלימו הי' נסיונות יצאת ב"ק ואמרה לך אכול בשמחה ר"ת לאב

כלומר שאר העונות לאב לאביך עצמו מוטל לסבלם שיבא בגלגול איוב וכן ר"ת לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך בגימטריא גלגול איוב עם הכולל כי כבר רצה האלהים וכו' ורבת שבעה נפשך:

וכנגדן עשה הקב"ה עשרה נסים לבניו וכו'. גם בקי"ס נתכפר להם בזכות אברהם כדלקמן ואפשר לרמוז ושתה בלב טוב יינך ר"ת יינך הוא עשרה עשרה נסים כפרות ר"ל מלבד אשר נתכפר תרח בעבורך בעשר נסיונות עוד יועילו לבניך לכפר להם ולעשות נקמה באויביהם וכל זה בעבור עשרה נסיונות ונתקיים העולם שנברא בעשרה מאמרות בזכותך. ורז"ל אמרו והביאו רש"י ז"ל פרשה תשא על פ' זכור לאברהם וכו' אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר וכו' אם לשריפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן וכו' ע"ש, ויש להרגיש דהא שנינו בברייתא שלנו דבשביל עשר נסיונות הביא עשר מכות על המצריים ועשרה על הים ועשרה נסים לבניו במצרים ועשרה על הים ומאי קאמר דלא קבל שכרו וי"ל דאם הקב"ה ברחמיו רצה לעשות טובות אלו. לפי גודל צדקות ה' מיקרי דעדיין לא קבל שכרו הוא עצמו ואם ה' ברחמיו עשה הוא עצמו לא הפסיד. והנה שאלוני דאמר רעיא מהימנא והאר"י ז"ל דאברהם באור כשדים ויצחק בעקידה ויעקב בגלות כיפרו על אדה"ר על ע"ז ש"ד ג"ע. והשבתי דאברהם אע"ה קבל ד' מיתות שריפה באור כשדים סקילה שהשליכוהו מרחוק לאור כמשז"ל הרג שבקש ה' שיהרג הוא עצמו ויצחק כמ"ש בילקוט האזינו וקבל חנק כשהלך לעקידה נעשה נחל שוטף וכמעט נחנק כמשז"ל יצחק העקידה וכהו עיניו חשוב כמת. יעקב גלות. כשרדף אחריו אליפז היה כמעט נחנק בנהר כמשז"ל וכמה צרות א"כ סגי ומסגי לכפר על אדה"ר והניחו יתרם לעוללים:

פרק לד

הלכה א

במדבר שעשו את העגל. אפשר לומר דרך.

דרש שרמז העגל בתיבת במדבר להליץ קצת על ישראל כמו שאמר בזהר הקדוש דקליפת המדבר היתה קשה אימתני ותקיפא ובהיות ישראל במדבר שברו והכניעו תוקף הקליפה ומ"מ נתגברה עליהם שהחטיאם ונשארו במדבר ולכן משה רבינו ע"ה להליץ בעדם רמז העגל בתיבת במדבר. ומ"ש וישת אל המדבר פניו היינו לומר ראו שקליפת המדבר

החטיא' ועשו העגל א"נ משה רבינו שרמז העגל בתיבת במדבר אפשר רמז שניצולו בזכות אברהם גימ' במדבר שהעקידה וקרבן האיל הגינו וז"ש והנה איל אחר נאחז בסבך. איל כפשוטו אחר גימ' יצחק עם הכולל נאחז בסב"ך אותיות הקודמות לאותיות עגל:

פירוש המרו על הים והמרו בתוך הים שנאמר וימרו על ים בים סוף. דייק דהול"ל וימרו על ים סוף ומדכתיב על ים בים סוף למדנו שהמרו על הים והמרו בתוך הים:

ולבן זו מחלוקתו של קרח. כתבו המפרשים ואוסיף קצת דתחילת המחלקת שאל טלית שכולה תכלת אם צריכה לבן ולזה סמך פ' קרח לפ' ציצית וכונתו כי טלית שכולה תכלת ודאי אינה צריכה לבן גם ישראל כלם קדושים אינם צריכים לאהרן ונמצא דבריש כל מרעין היה על הלבן שבציצית ומשו"ה דריש ולבן זו מחלקת קרח:

ודי זהב אמר אהרן וכו'. נהירנא שכתב הרב עיר וקדיש רבינו מהרח"ו ז"ל בדרשותיו כ"י שגרמו שנסרכה הקליפה בי"ד מדרגות וזהו ודי זהב:

תוספות:

עשרה שמות של שבח וכו' אל"ף דל"ת יו"ד ה"א י"ה אלהים וכו'. מכאן דקדקתי עמ"ש מרן הכ"מ פ"ו דיסודי התורה דלדעת הראב"ד שם יה שאינו נמחק היינו כשרוצה לכתוב שם הויה אבל שם יה נמחק ע"ש. והוא תימא דהרי הכא מזכיר שם י"ה לחוד בתוך שמות הקדושים וכן מוכח בהדיא מהירו' פ"? דמגילה ובבלי פ' ע"פ ע"ש:

הלכה ב

עשרה שמות של שבח וכו'. ולזה נברא העולם בעשרה מאמרות וכנגדן אמר דוד הע"ה עשרה הלולים. הרב בנין יהושע בשם מפרש. שנאמר ופקדו שרי צבאות. ובשבועות דף ל"ה קאמר והוצאתי את צבאותי ורבינו חננאל והרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל פסקו דצבאות אינו נמחק. וכן בזהר הקדוש אומר סוד גדול בשם צבאות:

אמר ר' יוסי חלקנו על צבאות וכו'. הרמב"ן והרשב"א פסקו כר' יוסי הפך הרי"ף ור"ח ועמ"ש בעניותי בענין זה בקונטרוס רוח חיים דרוש י"א בס"ד:

הלכה ד

שני סמניות אמורות בתורה בפ' קטנה ויהי בנסוע וכו'. ב' סימנין הם שני נונין להפסיק בין פורענות לפורענות:

רמז. אפשר לרמוז כי שני פעמים נון מלא גימט' ריב לבטל קליפת ריב ולהגן עליהם ועמ"ש אני הדל בקונטרוס מדבר קדמות ובקונט' דבש לפי מערכת נו"ן בס"ד. ועיין מ"ש הרב אהבת חסד בתוספותיו עמ"ש בשבת דף קי"ו לא מן השם הוא זה ויש להשיב הרבה על דבריו כאשר יראה המעיין:

פירוש יכרסמנה חזיר מיער שבזמן שאין ישראל וכו'. גורי האר"י ז"ל כתבו דחזיר בחי' עשו וגרים באים מהם והארכתי אני עני בלקוטי בזה בס"ד. ולפי דרשת רז"ל בברייתא שלנו הע' תלויה דבזמן שעושין רצונו של מקום קרינן חזיר מיאור:

רמז. מיאור גימטריא נזר לרמוז דבזמן שעושים רצונו של מקום נזר אלהים על ראשנו להצילנו:

פירוש. עשר נקודות וכו'. עיין מה שכתבתי בהגהת מסכת סופרים פרק הששי בס"ד:

הלכה ה

רשב"א אומר נשיקה זו של אמת. פירש הרב נחלת יעקב דנקוד לומר שלא בא לנשקו בתחילה אלא לנשכו ושאר נשיקות של עשו ליעקב אינן אמת זהת"ד. ויש להשיב דכיון דבא למעט שאר נשיקות א"כ לזה נקוד דדוקא נשיקה זו אמת. ותו ליכא רמז דבתחילה היה' רוצה לנשכו ומה שמיעט שאר נשיקות עשו הכונה שהכתוב רומז דנשקו פעמים אחרות ולא היו אמת אלא זו. ומדברי הרב רגל ישרה נראה דמיעט כל נשיקה הנכתב במקום אחר בכל מקום ואם זה כונתו לא נהירא דודאי נשיקה הכתובה כגון וישק יעקב לרחל וגבי אהרן וכיוצא הם אמת ויש לצדד:

אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת וכו'. הרב בנין יהושע כתב ויאמר לי ר"ל משה רבינו וכן משמע מפסקי תוס' וכו' ע"ש. ולי ההדיוט נראה דבנוסחת בריתא שלנו אין לפרש ויאמר לי משה רבינו. אך יש שתי גירסאות בנוסחא דקמן ובמדבר רבה פ"ג הגירסא אם יבא אליהו ויאמר. אך בפסקי תוספות מנחות ואמרי נועם ופירוש התוס' על התורה גרסי' אם יבא משה ויאמר ועמ"ש הרב רגל ישרה:

ודע דמשמע מדברי הרב פנים מאירות בחיבורו על התורה זה שמו כתנות אור דמ"ש אם יבא ויאמר מפני מה כתבת היינו על נקודות הנסתרות והנגלות לנו ולבנינו עד עולם דוקא. אך מהתוס' ודעמיהו משמע דעל כל הנקודות קאמר עזרא וכ"כ הרב אהבת חסד:

י"א הוא וכו'. בירושלמי פ"ד דתעניות אמרו ג' ספרי' מצאו בעזרה ס' מעוני וס' זעטוטי וס' היא באחד מצאו כתוב תשע היא ובשני' כתוב אחד עשר היא וכו' ותמה הרב יפה מראה ז"ל דלא יתכן שיטעה הסופר בין תשע לאחת עשרה. ועוד כי לא מצינו בס' התורה אחת עשרה היא ולא תשע היא ועוד לא הו"ל למימר ס' היא אלא ס' אחד עשר וכו' ונראה דהיינו קרא ויקם בלילה הוא ומשום דכתיב בההוא קרא אחד עשר ילדיו נקט לסימנא אחד עשר הוא וכו' עכ"ל. ועם האדון הסליחה דאין הכונה על פסוק אחד דכתיב בתורה אחד עשר היא רק דתיבת היא כתובה בתורה אחד עשר פעמים בפסוקים שונים כמבואר בברייתא שלנו דמייתי כל הפסוקים כמבואר באר היטב. והיה העלמ"ה מהרב

ז"ל ברייתא שלימה שלנו. וראיתי בס' עיר בנימין ח"ב כי הש"ג ישי"ג על הרב הנזכר מכח המסרה. וגם הוא לא זכר מהברייתא שלנו דמכרזת ואומרת קשט אמרי אמת דלא כמו שהבין הרב יפה מראה הנז' כמדובר:

הלכה ח

עשרה שמות נקרא נביא וכו'. הרב אהבת חסד בגליון הקשה ממה שכתב הרמב"ם במורה עמ"ש פ"ז דיסודי התורה והכ"מ תירץ עכ"ד. וספר המורה אין עמדי אך ראיתי להרב לח"מ שהקשה מדברי המורה לדברי מרן בכסף משנה ועמ"ש אני עני בפתח עינים בשבת על דף צ"ב בס"ד:

סוד. עשרה שמות נקראת שמחה. אפשר דמ' נקראת שמחה ובאבא יסד ברתא וזה רמז בשמחה אותיות מחשבה שרומז לאבא. וכנגד עשר ספירות דמ' נקראת שמחה עשרה שמות ובראש ששון ושמחה רמז יסוד מ'. ואגב נאמר רמז בפ' ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה ונקדים מ"ש רבינו האר"י ז"ל דכשיש יחוד מכריזין מלמעלה מי רוצה לראות בשמחת המלך ובורחת הסט"א לנוק' דת"ר וז"ש ששון ושמחה ישיגו דאפי' דהכונה יחוד יסוד ומ' ישיגו למעלה זו שיהיה ע"י ואז ונסו יגון ואנחה סט"א דכורא ונוק' לנוק' דת"ר וא"ש ההי"ב. ועמ"ש אני עני בקונט' פני דוד בפ' השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה ע"ש ודוק:

פרק לה

הלכה א

סוד. עשרה נסים בבית המקדש ועשרה נסים בירושלי' אפשר כנגד י"ס דמ' חיצוניות ופנימיות:

פירוש. לא נזוק אדם בירושלים. מנחש ועקרב שאפילו אם נשך לא נזוק:

ולא נכשל אדם בירושלם. פי' הרב בנין יהושע לא נכשל בעבירה וכו' ולדבריו ר"ל שלא עבר עבירה בשוגג אבל במזיד הבחירה היא ביד אדם. ומ"מ יותר נראה כפשוטו דלא נכשל הוא ע"ד אם תרוץ לא תכשל שאינו נתקל בעץ ואבן ולא נופל:

ולא נפגע. שלא הוזק משדים ולא נטרפה דעתו:

לא היתה מפולת בירושלם. פירש מהריט"ץ ז"ל בכ"י ברעש והרב בנין יהושע משם המפרש פירש שלא נפלו חומות דאבן שתיה שהיא בבית המקדש אגוני מגנא:

תוספות:

עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש. הרב אהבת חסד בגיליון מייתי פלוגתא

אם נסים אלו היו אפי' כשאין עושין רצונו של מקום וכתב דהתוספות ישנים ביומא והריטב"א בחי' פליגי בזה (ואין הס' בידי כעת אגב ארחא"נ):

הלכה ב

ואין מגדלין בה אווזין ותרנגולים. פירש הרמ"ע ז"ל בתשובה סי' פ"ה דה"ד במקום שאינו משתמר אבל מותר לגדל במקום המשתמר:

אין מוכרין בתים אלא ען הקרקעות ולמעלה. הוא הבנין דקרקע עצמו לא יוכל למכור דהא לא נתחלק לשבטים ואינו שלו. כ"כ הרב אהבת חסד ונכון:

ואין מגדלין בה אווזים ותרנגולים. הרב בנין יהושע הביא תשובת תרמ"ע ז"ל סי' פ"ה דלא שנו אלא במקום שאינו משתמר וכו' וכן אין מגדלין בהמה דקה ה"ד בשלוח הרגל אבל במכניס לה מזונות במקום שמור לא ע"ש. ויקשה על זה מ"ש בתמורה דף ט"ו ובקמא דף פ' בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח שחרית והביאו עז וקשרו לו בכרעי מטתו וכו' נכנסו חביריו לבקרו כיון שראו העז וכו' ואנו נכנס וכו' וכפי הרמ"ע ז"ל מה כל החרדה הזו והרי היה קשור ואם נפשך לומר יש להשיב. ואין שו"ת הרמ"ע ז"ח אצלי. ומ"מ בלא"ה הענין קשה ובדוחק יש לישב כאשר כתבתי אני עני בפתח עינים שם:

הלכה ג

זכה בנימין וכו'. שלא השתחוה לעשו ולא היה במכירת יוסף והוא מד' שמתו בעטיו של נחש:

שנאמר ובין כתפיו שכן. ס"ת נון שלא היה שולט בו עין הרע ונון הוא דג דאין עין הרע שולטת בדגים. ובזה יש רמז למה שכתבו ז"ל דאמירת אחד עשר פ' שמתחילין ומסיימין בנון הם סגולה לענין הרע דנון הוא דג שאין עה"ר שולט בדגים. וסימנא מילתא מאי דאמר שמואל בנדרים דף נ"ד נון סמך עין נונא סמא לעינא ע"ש ודרך רמז והלציי אפשר לרמוז נון סמך עין פה צדיק דאמרו רז"ל דלעה"ר לימא אנא מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא עינא בישא וכתבנו בעניותנו דמ"ד הכי אינו משקר דכל ישראל נקראו על שם יוסף שכלכלם והחיים והקל מעליהם השעבוד ונקרע י"ס בשבילו וכן כתיב בני יעקב ויוסף ומיהו צריך לאומרו בפה אנא מזרעא דיוסף. וזה רמז נונא דגים שאין עה"ר שולט בהם ויש סגולה לזה וזהו סמא לעינא מציל מעין הרע כשיאמר בפה שהוא בחינת צדיק יוסף ואז ינצל מעה"ר:

רמז. וזש"ה על דברי כו"ש בן ימיני והוא שאול שנאמר ובין כתפיו שכן ר"ת כו"ש ובכח זה הי"ל לאבד עמלק ולא עשה ובמ"א כתבתי בעניותי דאפשר דאחר ענין עמלק להיות

שאין השם שלם כ"י וח"ו פגם באותיות ו"ה לכך נחסר משאול י"א ונשאר ממספר שאול כו"ש דוק והארך:

פירוש. אמר יהושע באותה שעה יודע אני כצ"ל כן הוא בילקוט וכ"כ ה' בנין יהושע והמגיה בס' אהבת חסד נעלם ממנו זה:

מה היה חלקו של יהודה וכו'. הרב אהבת חסד בגיליון על זה הביא דברי מר"ן בכ"מ פ"ב דבית הבחירה דפסק הרמב"ם כר' יוסי דמזבח של משה היה גבות עשרה אמות דר' יהודה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי והקשה דלא ראה מ"ש מהר"י קולון שרש קס"ה דהני כללי ליתנהו בקדשים וטהרות והרמב"ם על כרחך מוכח דסבר כסברת מהר"י קילון ז"ל כדמוכח ריש פ"ג דכלים בתי"ט וכו' ע"ש. וכבר אני עני כתבתי דהרמב"ם וסמ"ג ורבינו עובדיא ז"ל סברי דלא כמהר"י קולון. דכללי ההלכות איתנהו בקדשים וטהרות נמי וכבר כתבתי אני הדל בזה במקומות שונים ועיין בפתח עינים ריש פ"ג דכלים וביעיר אזן בכללים מערכת ה"א אות י"ג ע"ש:

הלכה ד

וממה הם מתפרנסים בניו של יתרו מן היצירה כצ"ל. והיינו כדכתיב המה היוצרים ופירשו המפרשים אומני כלי חרס ואתיא כי הא דתנן אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ופירשנו בעניותנו שלא תהיה מלאכה כצורף זהב וכסף ומשבצות וכיוצא שיש במלאכות אלו ודומיהם רבנות ובעל כרחך תתודע לרשות כי יצא שמך לפני מלכים או עם שרים ולכן בני יתרו בחרו במלאכה שלא יהיה בה כבוד חרש את חרשי כדי שיהיו פנויים לעסוק בתורה. והרב אהבת חסד ז"ל פירש דעסקי בהלכות יצירה ומברי להו כמ"ש בסנהדרין דף ס"ז ובכל יום מעין הבריאה בראו עכ"ל ואינו נראה מכמה טעמי והעיקר כמו שפי' המפרשים דהיה מלאכתם בכלי חרס:

הלכה ה

מעולם לא ראו קורות ביתי שער ראשי. ובירושלמי דרש כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה שאם האשה צנועה ראויה לצאת ממנו כה"ג הלבוש משבצות זהב. רש"י ז"ל:

דרש. אפשר ליתן טעם במ"ש בזהר הקדוש כי השער רומז לדין ושער"א דגופא לא ניתן להגלות כלל והחמיר מאד בזה כמו שתראה ח"ג סוף דף קכ"ה וריש דף קכ"ו ע"ש באריכות. וזאת האשה היתה מחמרת על עצמה דקורות ביתה לא ראו שערה ואמרה האשה מעולם לא ראו והוא צניעות תדיריי ומעולם לא ראו וכו' הוא דבר גדול א"כ היא היתה מכוונת להסתיר הדין תמיד אפילו מקורות הבית ומדה כנגד מדה זכתה שיצאו

ממנה כהנים גדולים שכל כהן הוא בחסד בסוד אתה כהן לעולם וכ"ש הכהן הגדול מאחיו גבר חסדו כן יתן לידידו ויסך אלוה בעדו וזאת האשה שהסתירה הדין ממנה יצא הכהן הגדול במדת הגדולה והחסד ולפי רוב זהירותה וכונתה זכתה לז' בנים וכלם שמשו בכהונה גדולה כמ"ש ביומא דף מ"ז ושם נאמר דכשאמרה לחכמים שלא ראו קורות ביתי קלעי שערי השיבו חכמים הרבה נשים עשו כן ולא הועילו. אמנם אפשר דזאת האשה עשתה כן בכונה שלימה מאד ולזה זכתה והיינו דקאמרי לה רבנן הרבה נשים עשו כן דלענין מעשה כמוך כמוהן וזהו עשו כן. ברם כונתך לשם שמים להסתיר הדין ולהגביר הרחמים דוקא בלי שום פניה וכונה גופנית היא העולה ואת עלית. וכשם שכיונת להגביר הרחמים תדיר יצא ממך כה"ג להרבות הרחמים ויכפר על ישראל:

ובזה פירשו רבני אשכנז ז"ל מאמר רז"ל בסנהדרין דף ק"ט דאשתו של און בן פלת הצילתו לבעלה ואמרו שם אשקיתיה חמרא וארויתיה יתבא על בבא וסתרא למזייה כל דחזיא הדר וכו' כי בחכמה עשתה זאת כי כלם היו רוצים להיות כהנים גדולים. ולהציל לבעלה מה עשתה גדולה עבירה לשמה דגילתא קליעות שערה בפרסום גדול על הפתח בפני רבים כלומר אם כל עצמיכם להיות כהנים גדולים נטולה אני להיות לי בן כה"ג דכשם דהזהירה שלא לגלות שערה אפילו לקורות ביתה יצאו ממנה כה"ג כן אני האשה הנצבת ועמדו שערותיה אלו הן הגולי"ן פתח השע"ר ודאי אינה זוכה לבן כה"ג וגם גלוי שער מזיק לבעלה כמ"ש בזהר שם וא"כ בעלי אינו ראוי לכהונה ועי"ז חליף שעתא וניצול:

ומתעכל במיעיהם כדרך שהמזון מתעכל. שלא הי"ל צער כדרך שותה סם לרפואה וכיוצא:

מעולם לא נפגע אדם בירושלים ולא נזוק אדם ולא נכשל במקדש לעולם. כתב הרב בנין יהושע מעולם לא נפגע אדם ל"ג ליה וכו' ולא נכשל במה שאין ראוי במקדש כדינו וכו' אבל המפרש כתב דמעלה יתירה היתה במקדש אף כשהוא חרב במקומו לא נזוק שום אדם במקום המקדש עכ"ל. ונשתקע הדבר ולא נאמר כי ח"ו ליכנס לשם אפי' בחרבונה כי כלם טמאי מתים ושאר טומאות והנכנס לשם אפי' בזה"ז בחרבן חייב כרת וכו' עכ"ל. ועמו הסליחה דבימי התנאים ואמוראים היה להם אפר פרה והיו נטהרין מטומאת מת כמ"ש פ"ק דנדה דף ו' חבריא מדכן בגלילא וכמ"ש הרב משנה למלך פ"ג מה' אבל והביא שכן כתבו רש"י ורבינו שמשון והרא"ש ע"ש וא"כ רבותא אשמועינן לתנאי' ולאמוראים שהיו יכולי' ליכנס וי שלקיים דברי המפרש ז"ל:

לא הפילה אשה מריח בשר קדש מעולם. כתב הרב בנין יהושע ז"ל רש"י לא הפילה מתאות בשר קדש א"נ מאברי מערכה שאלו הריחה ובאת לטעום אין שומעין לה להאכילה בשר קדש וכתב המפרש ותימה מ"ש מיה"כ דאיסור כרת ותנן פ' יה"כ עוברה שהריחה מאכילין אותה עכ"ל ובגמרא איתא שם בפירוש שמאכילין אותה בשר קדש ול"נ לקיים דברי רש"י כי זה לשון רש"י ז"ל הביאו בעץ חיים שאם היתה מריחה אין נותנין לה ואעפ"כ לא הפילה עכ"ל ונחסר רק וא"ו וצ"ל ואין נותנין לה וכונת רש"י שאם היתה מריחה ויזדמן שלא היו נותנין לה מפני טרדה או שהיתה האשה בושה לתבוע אפ"ה היה הנס שלא הפילה מהריח אבל אם תבעה מודה רש"י כדין המשנה והבריתא עכ"ל. והנה על המפרש קשה אמאי לא הקשה על רש"י דהדין איפכא שמאכילין אותה בשר קדש כמבואר בגמרא וזו קושיא חזקה טפי מקושיתו. ומ"ש הרב בנין יהושע מלבד שעשה הגהה. כמדומה לי שלשון רש"י הוא כמו שהביא הרב תי"ט ושם אין מקום לפירושו (ועתה אין פירש"י שהובא במד"ש ועץ חיים בידי) ותו יש להעיר עליו דהוא שבא לידי מדה זו ופתח דברי המפרש הם מאי שנא מיום הכפורים אמאי לא נתקשה מ"ש דביה"כ לוחשין ובבשר קדש אין לוחשין:

והנה הרב הגדול מהר"ם ן' חביב ז"ל בשיטתו הנקרא תוספות יום הכפורים עמד על דברי רש"י ז"ל שהוא הפך הש"ס ותירץ דבאברים שעל גבי המערכה הכהנים סמכי אניסא ובגמרא דיומא איירי בבשר קדש חלק הכהנים מחטאת ואשם ואפי' לרבא דסבר בפסחים דף ס"ד דלא סמכינן הכא מודה זהו תורף דבריו ע"ש באורך. ולהערה האחרת אמאי אין לוחשים לה בבשר קדש כתבתי בספרי זוטא ברכי יוסף א"ח סי' תרי"ז ועמ"ש בקונטריס יוסף תהלות מזמור נ"ח ע"ש:

הלכה ו

לא נמצא פסול בעומר ושתי הלחם ולחם הפנים. כתב הרב בנין יהושע וז"ל צריך טעם על הסדר בכל הש"ס עומר ושתי הלחם קודם ללחם הפנים הלא לחם הפנים היה בכל שבת והעומר ושתי הלחם פעם אחת בשנה ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם וי"ל דעומר ושתי הלחם היה להם מעלה וקדושה יתירה על לחם הפנים שהיו צריכים להיות דוקא מארץ ישראל וכו' ועפ"ז יהיה קצת הוכחה שמקודש עדיף שאף על פי דבזבחים דף צ' איבעיא דלא אפשיטא תדיר ומקודש איזה מהם קודם ופסק הרמב"ם פ"ט דתמידין שיעשה כמו שירצה ומתירוצי לקושיא זו מקצת ראיה להקדים מקודש אם לא שיש לחלי באשר שהם שתי קדושות עומר ושתי הלחם עכ"ל. ויש להעיר עליו דרבינו עובדיא פסק דתדי' קודם והו"ל לזוכרו ותו אפי' כפי תרוצו אינו ענין לשנות עומר ושתי הלחם

ולחם הפנים בשינון בעלמא לבעיית הש"ס להקריב איזה מהם קודם או לברך על היין או על היום. ואפשר דלשונתם איזה שירצה יקדים והקדים מקודש אבל למעשה שנא ושנא. ותו אעיקרא קושיתו אינה קושיא דשאני עומר ושתי הלחם דטעונין קרבן בשבילם משא"כ לחם הפנים דאינו טעון קרבן ומש"ה אקדמינהו לעומר ולשתי הלחם דבא קרבן בשבילם ובזה נפל היסוד ודוק היטב:

הלכה ז

ולא נצחה הרוח וכו'. **מוסר**. כתב הרב מדרש שמואל ז"ל הודיענו כי הנה הרוח הוא דבר חזק מפרק הרים ומשבר סלעים והעשן הוא חלש שבחלשים ואין בו ממש ועם כל זה לא נצחה הרוח את עמוד העשן מפני שהיה קדש א"כ האדם שיקדש עצמו בתורה ובמצות אף אם יהיה היותר חלש יאמר גבור אני ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו ואין גבור שיוכל לעמוד כנגדו ושם האריך הרב ז"ל שמכל נס נלמוד מוסר השכל ולז"א עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש עש"ב. ויומתק זה במה שפירשנו בעניותנו רמז על פסוק ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכן תעשו בעצמכם כל כלי המקדש ואז ושכנתי בתוכם שהם המקדש עצמו כמו שכתבתי באורך בקונט' צפורן שמיר ובפני דוד ע"ש כל כלי בפרטות והשתא ניחא טפי כי הן האדם הוא רמז המקדש ומעשרה נסים שבה"מ ילמוד מוסר כי הוא רמז המקדש עצמו ודוק כי קצרתי:

הלכה ח

עומדים צפופים ומשתחוים רווחים. הרב אהבת חסד בתוספותיו מייתי פלוגתא דאביי ורבא בפסחים דף ס"ד אי סמכינן אניסא ומשום קושית מהרש"א ז"ל בסוגיא הארי' לפרש סוגי' דשמעתתא באופן אחר דלא כפירוש רש"י עיין בדבריו באורך. והמעיין יראה שיש להשי' על דבריו וכבר אני עני כתבתי קצת על דבריו בספרי זוטא פתח עינים שם בפסחים בקצור ועוד יש להאריך:

פרק לו

הלכה א

וזה יקרא בשם יעקב אלו בנים קטנים וכו'. נהירנא שהרב זרע ברך ח"ג הביא מאמר רז"ל יעקב בנים קטנים ישראל בנים גדולים. ונתחבט מהיכא ילפי דיעקב בנים קטנים ואמר הרב ז"ל שמצא רמז כי בתיבת יעקב בסוף ר"ת בנים קטנים ע"ש. ואני עני כתבתי

בדרושים דרז"ל דרשו כן דכתיב או מי יקום יעקב כי קטן הוא ולזה סמכו לדרוש יעקב בנים קטנים:

וזה יכתוב ידו לה' אלו רשעים. שפירשו מדרכיהם חזרו בהם ועשו תשובה:

דרש. יש לדקדק אמאי האריך כל כך הול"ל וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה ותו מהיכא יליף מדכתיב וזה יכתוב ידו לה' שכונתו על בעלי תשובה. ואפשר במ"ש רז"ל ע"פ וביד כל אדם יחתום שכל איש בלילה כשעולה נשמתו הוא חותמת כל העבירות שעשה ביום ואמרו רז"ל בסוף יומא גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות בשב מאהבה וזה רמז וזה יכתוב ידו כלומר האיש שכתב ידו החטאים עתה לה' חזר לה' וכל מה שכתב נעשו לה' כלומר שנעשו זכיות:

פירוש. ובשם ישראל יכנה אלו גרי אמת כמשז"ל על פ' ישובו יושבי בצלו אלו הגרים יחיו דגן שנעשו עיקר בישראל. ומיהו הם כמו כינוי שאינו עיקר השם כמו שכותבים בגט המכונה פ' שאינו עיקר השם גם הגרים נצטרפו עם ישראל ומכל מקום הם כמו כינוי:

סוד. יכנה גימטר' פה שהוא רמז לשכינה והם גרי צד"ק ובחי' תחת כנפי השכינה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל:

תוספות:

ואנשי סדום רעים וחטאים רעים זה עם זה וחטאים בג"ע וכו'. וא"ת דרע הוא שפוגם אות ברית כדכתיב ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' שהיה עושה כאונן ובזהר הקדוש כמה זמני מבואר דרע נקרא הפוגם בריתו וא"כ הו"ל לדרוש רעים בעריות וחטאים זה עם זה. ויש לומר דמשמע ליה שהכתוב מוסיף והולך ברשעתם. ולהכי דריש רעים זה עם זה שהוא עבירה גדולה אבל קלה היא לגבי ג"ע וחטאי' בג"ע שהיא עבירה יותר חמורה ואחר כך לה' חילול ה' מאד שהיו מתכונים לעבירות. ואם כן כל תאר אחד היה מוסיף על האמור ודוק. ובתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל פיר' בישן בממוניהון דין לדין וחייבין בגופיהון בגילוי ערייתא ואושדיות דם זכאי ופלחין פולחן נוכראה ומרדין לשמא דה' לחדא. וראיתי להרב אהבת חסד לעיל פי"ב בתוספותיו שם שכתב על התרגום הלז וז"ל והוא דלא כשיטת הגמרא בסנהדרין דף ק"ט וכו' ואף דיונתן תנא הוא ופליג מנ"ל לכל הני דרשות וכו' אלא נראה ברור דיונתן תרגם כפי שיטת אבות דר' נתן כי הכא וכו' עכ"ל. ויש להרגיש קצת במ"ש ואף דיונתן תנא הוא ופליג דמריהטא דלישנא מוכח דסבר דהתרגום הלז יונתן ב"ע תרגמו ואין הדבר כן כמו שהוכחתי בשם הגדולים ח"א מערכת תי"ו ושוב ראיתי שכתב כן הרב מהר"י חאגי"ז ז"ל. גם מ"ש תנא הוא ופליג עמו הסליחה דבדבר דרשה דלא נפיק לדינא אף האמוראים פליגי ולא זו בלבד האמוראים

אלא אף אחרונים וגם בדור הזה כל א' דורש בכתוב שלא כדרשות רז"ל דארוכה מארץ מדה ופנים מפנים שונים רבבות אלפי זהיר"י טפי:

הלכה ב

דרש. קרח ועדתו וכו' ר' יהושע אומר באין הן ועליהם הוא אומר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. אמרו רז"ל שאמרו בני קרח מי שיעלה את השערים הוא יעלה את אבא ואינו מובן מי תלה זה בזה. ולכאורה אפשר במשז"ל דחלקו כבוד בני קרח למשה רביע"ה נגד אביהם וסברו שהם ניצולו בעבור שיצא שמואל מהם וכשראו ברוה"ק שהשערים לא שלט בהם אויב שחלקו כבוד לארון א"כ ירבה שכרם שחלקו כבוד למשה וברא מזכה אבא וז"ש מי שיעלה השערים וכו' ושמעתי משם הרב הגדול מהו' אברהם רוזאניס זלה"ה הראשון שפירש דהכא גבי קרח כתיב ויאבדו מתוך הקהל ובזה יש שני פירושים במאי דכתיב ויאבדו אחד ויאבדו הוא אבידה לגמרי שאינה חוזרת. ופי' שני יש כאבידה המתבקשת וחוזרת ויש לנו ספק מהו הפירוש במ"ש בעדת קרח ויאבדו מתוך הקהל אם הוא אבידה לגמרי או כאבידה המתבקשת והנה כתיב טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחי' והאי אבד ישנו בחזרה כאבידה המתבקשת וז"ש מי שיעלה את השערים דאבד דכתיב בהו היינו כאבידה המתבקשת וז"ש מי שיעלה את השערים דאבד דכתיב בהו היינו כאבידה המתבקשת הוא יעלה את אבא דגם דכתיב ויאבדו חוזרים כמו השערים עכ"ד הרב ז"ל. ואכתי צריכין אנו למודעי' דמאחר דבאבידה יש שני פירושים או לגמרי או כאבידה המתבקשת. א"כ מאן מוכח דפי' ויאבדו דקרח יהיה פי' כמו אבד ושבר של השערים:

אמנם מצאתי באגדה מרז"ל וז"ל באת חנה ונתנבאה על קרח שנא' מוריד שאול ויעל ובכל זאת לא היו מאמינים שיעלו עד שנחרב בה"מ ונבלעו שערי בה"מ שנאמר טבעו בארץ שעריה ובאו אצל קרח ותפשם מיד האמינו ואמרו כשיעלו אלו השערים אנו נעלה עמהם עכ"ל. והנה יש לדקדק אמאי לא האמינו לנבואת חנה עד שנחרב בה"מ ומי תלה זה בזה אך בצירוף דברי הרב מהר"א רוזאניס ז"ל האמורים יבואו על נכון כל המאמרים כי הנה ישראל היו סוברים דהכתוב בתורה ויאבדו מתוך הקהל היא אבידה לגמרי ולזה לא היו מאמינים בנבואת חנה שהיא נגד נבואת משה רבינו ע"ה שכתב בתורה ויאבדו מתוך הקהל. עד שבאו השערים ליד קרח ותפשם. ואמאי עשה ה' ככה שבאו השערים ליד קרח אלא מוכח דרצה להורות כי ויאבדו מתוך הקהל כמו אבד ושבר בריחיה שהוא כמו אבידה המתבקשת ובזה נתאמתה נבואת חנה. וזה כונת מאמר הנז' שאמרו בני קרח מי שיעלה את השערים יעלה את אבא דזה שבאו לידו השערים הוא מופת חותך

לומר דגם ויאבדו הוא כשערים שיחזרו ובזה הכל מתוקן. וגם רמוז בפ' ויאבדו כלומר ויאבדו ולא תימא שהוא לגמרי אלא מתוך הקהל יחזרו ויעלו ויהיו מתוך הקהל. ורז"ל אמרו דבזכות שמואל הנביא ע"ה יחזרו ותתקיים נבואת אמו. וכתב הרב בנין יהושע כי קרח בא לזה מפני שראה שמואל יוצא ממנו כמו שאז"ל ולזה חנה התפללה עליו וגם אהניא ליה זכות שמואל הע"ה:

רמז. מוריד שאול ויעל. הוא צירוף ירדו ושמואל יעל אתווי דדין כאתווי דדין והיא נבואת חנה אמו מוריד שאול ויעל. ור"ת מוריד שאול ויעל גימטריא משה עם הכולל שגם משה כך היתה כונתו כמש"ל:

נאמר כאן שאול וכו'. לפי הפירושים שנאמרו לא היה צריך לג"ש. אמנם בענין דרוש ניתן רשות לאחרונים לומר אף שהראשונים אמרו דרך אחר כי כמה פנים לפנים. ברם מאי דנפיק מינה לענין דינא אפי' האמוראים לא מצו לאפלוגי על תנאי כידוע וכמו שכתבנו בסמוך:

ודע שהג"ש האמורות במדרשים אפשר דאינם ג"ש גמורות רק גלוי מלתא וכמדומה שכן ראיי שכתב רבינו מהר"ם אלשיך זלה"ה בדרשותיו אמנם מדברי ר"ת והרי"ף שהביא הרב אהבת חסד בתוספותיו בפ' זה ד"ה ר"י הגלילי לכאורה נראה להפך ושם פירש הרב הנז' מ"ש בשבת דף צ"ז גבי מקושש שאמר ריב"ב לר' עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן הדין אם כדברך התורה כסתו ואתה מגלה אותו ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק וכתב דהלשון ק' ופירש אם כדבריך דסברת דדור המדבר אין להם חלק לעה"ב וכו' ע"ש. ולדעתי הקצרה אינו מחוור והלשון פשוט ומבואר אם כדבריך דמקושש צלפחד וכו' ויגיד עליו רעו דאח"ך אמר כך על מ"ש ר' עקיבא דאהרן נצטרע והפירוש פשוט כמו שאמרנו ועל פירושו יש להשיב כמבואר למעיין:

הלכה ג

פירוש דור המדבר וכו'. הר' בנין יהושע הביא מאז"ל שעיכבם ה' מ' שנה כדי שהכנענים יבנו ויטעו מה שהחריבו וקצצו מקודם ובזה שמעתי משם הרב כנה"ג ז"ל פ' תעו במדבר וכו' והטעם כי עיר מושב לא מצאו שאם היו באים תכף כשיצאו ממצרים היה א"י חרבן שהכנענים החריבוה:

משיבין על דבריו וכו'. זה שייך לקמן אחר דברי רבי יוסי הגלילי שמקשין על דבריו מכח דכתיב שם. בנין יהושע וכן בספר רגל ישרה הגיה דלשון זה שייך לקמן ומה שכתוב בראש דוד דף קמ"א ע"א שם שם ט"ס וכצ"ל פלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע על דור המדבר ואמרו עוד משיבין על דבריו רשעים נאמר בהם כצ"ל ועיין שם מה שפירשתי

בזה בעניותי פ' ויתא ראשי עם ע"ש ועיין שם דף קי"ז ע"ג דרך רבני עה"ק ירושלם תו' על פ' במדבר הזה יתמו וכו' ע"ש:

הדרן למאי דאתאן עלה דתנה הש"ס שם בשבת דף צ"ו א"ר יהודה בן בתירא לר"ע בין כך ובין כך עתיד אתה ליתן את הדין וכו' ופריך אלא הא גמר ג"ש ומשני ג"ש לא גמור וכתבו התוס' וז"ל ג"ש לא גמיר וא"ת לגמר מר' עקיבא שהוא קבלה מרבו ואומר ר"ת שהיא בקבלה מנין ג"ש שבכל התורה וזו היתה יתירה על החשבון לפיכך לא קבלה עכ"ל והביאם מרן ז"ל בספר כללי הגמרא דף קי"ב ע"ב ומהש"ס דפריך אלא הא גמר ג"ש ומדברי התוספות מוכח דהג"ש שאמרו בהגדה ג"ש גמורה היא. ומ"מ עדיין אפשר דבמדרשי' אמרו בלשון ג"ש והוא גלוי מילתא ודרך אסמכתא. אבל בהגדה שהיא בבריתא בתלמוד מוכח מדברי הש"ס והתוספות שהיא ג"ש גמורה:

איברא דיש לדקדק על דברי ר"ת דמאחר דר' עקיבא גמר ג"ש מרביה אם ריב"ב בא לחשבון לג"ש ודא השתכחת יתיר מאי אית ליה עם רבי עקיבא והא לדידיה דגמיר ג"ש מרביה ג"ש כמאן דכתיבא דמיא ומאי עתיד ליתן את הדין דקאמר והתורה כסתו האיכא ג"ש לר' עקיבא. ואפשר לומר דריב"ב רצה לדעת אם ר' עקיבא ידע דג"ש זו מוסכמת או אם יש חולק בה ובא לז המשום שהוא קבל דבר שבמנין כמה ג"ש יש בתורה וזאת יותרת היא. ואם יאמר ר' עקיבא מוסכמת ילמוד ממנו ויחסר אחד ממנינו. ואם אינה מוסכמת יעמוד בשלו ולזה בחכמה יסד אר"ש לאמר לו עתיד ליתן את הדין וכו' ואם הוא ידע דג"ש דגמיר מוסכמת ואין חולק עליה. הוא יתמה עליו. מה הלשון אומרת עתיד ליתן וכו' התורה כיסתו וכו' והרי ג"ש כמאן דכתיבה דמיא. ואם ישתוק מורה דהגם דהוא יסבור לג"ש דקבלה מרביה מ"מ ידע כי יש חולק בדבר. וזה כונת הש"ס שתירץ ג"ש לא גמיר ריב"ב כלומר ולגלות אם היא ג"ש מוסכמת א"ל לר' עקיבא כך. אי נמי יש לומר בפשיטות דריב"ב קבל מנין הג"ש שבתורה וזו יתירה וריב"ב הי"ל כמה תנאים חביריו דגם הם קבלו מרבם מנין ג"ש שבתורה וזו יתירה וא"כ יש מחלקת בין התנאים וסבר ריב"ב דלא אמרינן ג"ש כמאן דכתיבא דמיא אלא בג"ש מוסכמת לכ"ע אבל בזו דאיכא פלוגתא חזר הדבר בסוג התורה כיסתו ובדברים אלו גלה דעתו שהוא ורבותיו וחביריו לית להו ג"ש זו ור' עקיבא הי"ל לחוש למאן דפליג ולא לגלות ע"ד ספיקא דאוריתא לחומרא. וריב"ב דייק ולא אמר דנענש רק דעתיד ליתן הדין דהמקטרג בעילה כל דהו יקטרג ויעמוד בדין אבל ודאי שיצא זכאי כי יטעון טעו"ן בענינו. ור' עקיבא כי שיח וכי שיג לו הוה מצי להשיבו כי מאריה אסכים על ידיה בין על זה בין על מאי דדריש באהרן ולפי רוב הענוה שתק ולא השיב לו:

והרב מהר"י פינטו ז"ל תריץ לסוגיא דשמעתא דמאי דקאמר ג"ש לא גמיר ר"ל ר' עקיבא ולא אמרה אלא דרך דרשא ואסמכתא ולאו דקבל מרבו ג"ש זו ובא האות שלא אמר נאמר כאן ונאמר להלן וכו' ע"ש. ויש להשיב על דברי הרב ז"ל דלשון ג"ש לא גמיר לא אתי שפיר והו"ל לשנויי למאי דהקשה אלא הא גמר ג"ש. לאו ג"ש היא אלא דרשה בעלמא. גם מאי דכייל דכשהוא ג"ש אומר בלשון נאמר כאן ונאמר להלן ואם לאו אינו ג"ש לא שמיע לי ודוק ועיין מאי דכתיבנא בעניותין בס' פתח עינים שם בשבת בס"ד:

הלכה ד

לא יומתו אבות על בנים. פי' בשביל בנים. בנין יהושע:

הלכה ה

דיין בעירו. פירש הרב בנין יהושע משם אביו דנקט דיין שדן יחידי ע"ש. ואפשר שאמר בעירו כלומר אפילו שאין גדול ממנו לא ידון יחידי ויש לו להעמיד אצלו תלמידיו וכיוצא:

חזן. יש מי שפירש שליח צבור ובקונ' שמחת הרגל של פסח בסופו כתבתי מוסר שכתבו ז"ל על השלוחי צבור ע"ש:

ז' אין להם חלק לעוה"ב אלו הן לבלר וכו'. וא"ת דבמתני' פ' חלק קתני ואלו שאין להם חלק האומר אין תחיית המתים וכו'. ואמאי לא קתני הני. ותו דהני הוי רבותא טפי. וי"ל דמאי דתנן הוא מילתא פסיקתא אם לא עשו תשובה והני לאו מילתא פסיקתא דמשכחת לה שלא חטאו כלל אלא דבבריתא שלנו קתני תני דשכיח דיחטאו ואם לא שבו אין להם חלק לעה"ב:

סופה יש מי שפירש דהוא סופר שטרות מזוייפים והרב בנין יהושע כתב סופר מלמד תנוקות כמ"ש לא ילמד רווק סופרים עכ"ל. ועמו הסליחה דהתם פי' סופרים תנוקות והתם תנן לא תלמד אשה סופרים ויש לישב:

שוב ראיתי להרב שאלת יעבץ ז"ל בח"ב סי' ס"ט דף מ"ב ע"ב שכתב על בריתא שלנו. ואעתיק קצת מדבריו בקיצור וז"ל ז' אין להם חלק לעה"ב פי' אם אינן זהירין במלאכתן ואומנותם ומינוים כראוי להם. לבלר. כותב סת"ם כמ"ש רי"ש לר"מ שאם תחסר אות א' נמצאת מחריב העולם. וסופר. כותב שטרות וגיטין שהרבה דברים תלוים בו אם מקלקל בהם נמצא מפסיד ממון שלא כדין או מרבה ממזרים. דיין לעירו כשמתפרנס מהם בדרכים מעוקלים ועוד אם באו לפניו לדון בני עיר אחרת לדון עם בני עירו מטה הדין לצד בני עירו. וקוסם ענין זה נתעורר מאד היינו דאחריבנהו לכמה קהלות ישראל. חזן וטבח. הם ודאי לאבן נגף ולצור מכשול לבית ישראל עכ"ל. בקצור נמרץ עיין בספרו

באורך והרב רגל ישרה האריך בכמה פירושים ויש להשיב על קצת דבריו כמו שיראה הרואה ואין להאריך:

הלכה ו

בלעם הדבר קשה דאכפל תנא למימר דבלעם אין לו חלק לעוה"ב ומה גם דבישראל עסיק וכבר כתבו ז"ל דאשמועינן משום דחסידי א"ה יש להם חלק עה"ב קמ"ל דבלעם ליתיה בכלל חסידי א"ה יש להם חלק עה"ב קמ"ל דבלעם ליתיה בכלל חסידי א"ה אמנם עדיין צ"י. ועלה על לב לומר דרמז מ"ש בירושלמי פ"ג דנדרים דבלעם עתיד לישב עם הצדיקים בג"ע ומוציאין אותו משם. ושוב ראיתי דהגם דבספר יפה מראה בירושלמי וביפ"מ גריס בלעם הוא ט"ס וצ"ל עשו וגם ב"יפ"מ הוא ט"ס וכך נראה קצת מדברי היפ"מ עצמו וכן הוא בדפוסי הירושלמי ובספר מלאכת הקדש פ' בלק הנדפס מחדש האריך בזה ולא הרגיש שצ"ל עשו'. אף ההוגה את השם באותיותיו וכו' עמ"ש אני הדל בקונטר' דבש לפי דף נ"ד ע"ש:

למלכותו השיבו ולא לחיי העוה"ב השיבו. נראה דלאו דוקא נקט חיי העוה"ב דהם דנים על עוה"ב. וגם ר' יהודה לא נחלק על ת"ק דאמר דאין לו חלק לעוה"ב אבל חיי העה"ב הוא מדרגה יותר עליונה מעוה"ב כנודע ולכאורה קשה דהא ריב"ל שלח לרבן גמליאל דמנשה הוא בבית שני בג"ע ממונה על בעלי תשובה כמ"ש גופא דעובדא בכלבו סי' ק"ב וא"כ איך חלקו על ר' יהודה. ואפשר לומר דמחלקת ר' יהודה וחכמים היה קודם ענין ריב"ל ועל הרוב דאחר פטירת רבינו הקדוש האריך ימים ריב"ל שהרי אמרו פ' הנושא דלוי אבי ר' יהושע אחרי פטירת רבי יתיב אבראי עם ר' חנינא בר חמא. ואה"נ דאחר שהלך ריב"ל לג"ע ושלח לו משה לר"ג כל עניני ג"ע נודע דמנשה הוא בג"ע:

פרק לז

הלכה א

תוספות:

למעלה מן הרקיע ברא ככבים שמאירים לעולם. וא"ת דהכא משמע דהככבים חשיבי טפי מן הרקיע והא אמרינן פרק אלו עוברין לא מצא בת ת"ח ישא בת גבאי צדקה לא מצא ישא בת מלמדי תנוקות ואמרינן והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע אלו גבאי צדקה ומצדיקי הרבים כככבים אלו מלמדי תנוקות משמע דזהר הרקיע עדיף מן הככבים וי"ל דלענין חשיבות הרקיע עדיף מן הכהבים וכבר כתב הר"ן שם בחידושיו דבחכמת התכונה נודע דהככבי' מקבלי' מאור השמש והם גופים עבים מקבלים. והרקיע גוף דק

ובהיר מאד אינו מקבל אורה מהשמש. וא"כ הרקיע חשוב מהכוכבים חשיבי טפי כיון שמאירים לעולם וכן מוכח מהני דקתני בסמוך וק"ל:

הלכה ב

אוכלין ושותין כבהמה מכאן תוכחות **מוסר** למי שהולך אחר אכילה ושתיה וכל עסקו בסעיפי שלחן ערוך ושקיל וטרי בערך השלחן התקש"ר מעדנו"ת במאכלות אשורו"ת ושתי"ה היתה נקראת כי כל זה במה שדומה לבהמה. ובחלק שדומה למלאכי השרת דיש לו בינה הרחק מאד להתבונן בתורה וביראת ה' אוי לה לאותה בושה והא דלא חשיב שמחים כבהמה ויהיה האדם דומה לבהמה הולך על ארבע הני תלתא דחשיב וא"ת רב"ע אדם כי ימות יש מי שתירץ דחשיב בריאת אדם קודם שחטא ונקנסה עליו מיתה. ויש לגמגם בזה חדא כי הן בעון משנברא עד שחטא היו קצת שעות לבד. ותו דיש מרז"ל דסברי דאפי' אם לא חטא היה האדם מת רק שהיה באופן אחר וכמ"ש בפירוש בזהר חדש ולכן נראה יותר נכון כמ"ש בשם הרא"ש ז"ל דרוח אדם עולה למעלה ורוח הבהמה יורדת למטה לכך לא שייך לומר בבני אדם שמתים כבהמה:

פירוש. ומספרין בלה"ק כמלאכי השרת. כי יש בהם הכנה לזה והן בעון כאשר ידבר איש אל רעהו כה יאמר בערתי הקדש:

שלשה כמלאכי השרת יש בהן בינה וכו'. וא"ת אמאי לא חשיב כח הדברי שזה יצירה מיוחד' באדם כמו שהאריך הרב מהרימ"ט ז"ל בדרשותיו וכן הרב בינה לעתים. ותו חשיב מספרים בלשון הקדש כמלאכי השרת וזה אינו כי אם ליחידים והמון ישראל הן רבים עתה עם הארץ לא ידעו ולא יבינו מה הלשון אומרת. וי"ל דחדא מתרצת חבירתה כי יתרון הכולל ומותר האדם מן הבהמה הוא כח הדברי אשר ניתן לאדם כמלאכי השרת ובכלל מ"ש מספרין בלשון הקדש הוא כח הדברי כי זה קו"ל האדם וחדא מגו חדא שמענו ולהמון ישראל דלא ידעו לה"ק. האיכא כח הדברי לשון מדברת כאשר יפר"ש השוח"ה הנבדל בו מן הבהמה ודומה בצד מה למלאכי רום הם המדברים. ויען מלאכי עליון דבר ידברו לשון הקדש אמטו להכי נקט מספרים בלשון הקדש כמלאכים ולא נקט כח הדברי לבד דרצה לדמות למלאכי השרת ודוק והמפרשים פירשו דנקט מספרים בלשון הקדש בתחילת הבריאה שהיו הכל מדברים בלה"ק עד הפלגה:

הלכה ג

יש להם כנפים וכו'. כי יש להם ג' יסודות בלי חלק העפר. ואם יהיה הוא דבר מועט מאד ולזה נקראי' רוחות ויכולים להשתנות לכל דמות שירצו. ומ"ש הגאון מהר"ר יהונתן ז"ל בספר יערות דבש ח"ב דף פ"ח ע"ב לדעתי הקצרה אין דברי הרב ז"ל מחווירין וכמו

שכתבתי אני עני בלקוטי בס"ד. ומיהו לא ניתן רשות לשנות קולם והיינו דאמרינן שידבר עם אשתו קודם שלא תתחלף בשידה מוכח דאין לה רשות לשנות הקול:

ויש להם כנפים. ה' אהבת חסד הקשה על הרב תאוה לעינים שכתב דהגם דחשיב שטים וכו' קה"ל דיש להם כנפים במנין כדכתיב וד' כנפים וכו' דההוא בחיות אבל שאר המלאכים אין להם כ"כ כנפים זהת"ד. ופשוט דהרב ת"ל לדוגמא נקטה וכונתו שיש להם מנין כנפים יהיו מה שיהיו:

הלכה ד

פרוש שכמי. פירש"י מעשה שכם שמלו עצמן שלא לש"ש. אף זה מעשיו להנאתו שיכבדוהו בני אדם ולא לש"ש. אף זה מעשיו להנאתו שיכבדוהו בני אדם ולא לש"ש. ונקטיה ברישׁ' דהוי כמעשה שכם דמפורסם היה דהוי שלא לשם שמים ולא זו אלא אף שאר פרושים שאינו מפורסם כשכמי וכל א' באופן אחר והם מפורשים בסוטה דף כ"ב בגמרא ופירש"י ז"ל ע"ש. והרב בנין יהושע כתב משם מהרש"א דכל הני היינו דמראי' עצמן פרושים ואינן פרושים אבל הפרוש האמתי העושה כן הרי זה משובח בכל הני ענינים דנקט עד כאן דבריו. ולי ההדיוט נראה דאינו משובח דחייב להסתיר מעשיו ולעשות המצאות שלא ירגישו בחסידותו ואם עושה ענינים אלו הגם דהוא לש"ש אין זה מן המובחר דקרי בחיל ראו שאני חסיד וכמעט גנות הוא לו ועוד שנותן יד לפושעים שילעיגו עליו ויחשדוהו שהוא צבוע וכיוצא וכבר אמרו פ' אלו מציאות דעבידי רבנן דמשנו במסכתא ומצינו גדולה מזו בס"פ המדיר דריב"ל אפי' בג"ע אמר שנראה הקשת בימיו ולא היא אלא דלא אחזוקי טיבותא ע"ש. ושמעתי שהחכם השלם החסיד המזכה את הרבים כמהור"ר יעקב כולי ז"ל היה בהפסקה של ג' ימים וביום ג' אחר חצות קראו אדם בביתו לצורך ונתן לו קאהב"י ושתה כדי שלא לומר שהיה בתענית ובודאי שהיה יכול לפסוק ע"פ הדין וכבר האריכו בזה בספרי המוסר ואכמ"ל:

ח' פרושים וכו'. הרב בנין יהושע כתב דז' גרסינן דהפרק בז' קאי עכ"ד. ואיני יודע אמאי לא הגיה בסמוך דנסחתינו ח' דברים רובן קשה והול"ל ז' גרסי' ואפיק תשמיש דכלול בד"א:

הלכה ה

רובן קשה ומיעוטן יפה. פי' טוב לאדם להיות לו מעט מאלה ויפה לו. אבל הרוב מכל א' מאלו הוא למשא והדבר קשה:

הלכה י

רמז סוד. ז' מדות דרש הלל הזקן לפני בני בתירא. וכבר ידוע כי ר' ישמעאל דרש י"ג מדות. ור' יוסי הגלילי דרש ל"ב מדות ואע"ג דיש במדות ר' ישמעאל מדות הלל הזקן. מכל מקום אפשר לרמוז כי ז' י"ג ל"ב. הם במספר ב"ן כי המדות האלה הם להבין תורה שבע"פ המתיחסת למ' שהיא שם בן. והל"ל גימט' אדני דרש ז' מדות כנגד מ' מדה שביעית. ור' ישמעאל דרש י"ג ג' אחד ליחדה עם דודה ובדיק בשמו לשון וישמע שאול שיתחברו החסדים לגרום זיווג ישמ"ע א"ל. ור' יוסי הגלילי דרש ל"ב כנגד ל"ב נתיבות דבאבא יסד ברתא ושמו יוסי גי' אלהים שהיא מ' ודוק כי קצרתי. גם מדות עם הכולל גימט' תנ"א כמספר ג' מילויי אהיה בהסיר ד' אותיות השרש וכבר רבינו האר"י זצ"ל כתב דברי חכמים בנח"ת נשמעים נח"ת כמספר ג' מילויי אהיה גימט' תנה וג' כוללים גי' חתן וזהו דברי חכמים בנח"ת נשמעים עד כאן אמרי קדוש לפי הרשום בזכרוני ויש לצרף לזה שהתורה נתנה לנו מבריאה כמ"ש ברעיא מהימנא ורבינו האר"י ז"ל בפירוש ושם אהיה בבינה ואימא מקננא בכרסיא. ואפשר כי אותיות ריש חמשה חומשי תורה גימטריא אהי"ה שרומז לבריאה גם אנכי ה' אלהיך אשר הוא תחילת עשרת הדברות תחילת דיבר ה' לישראל אנכי גי' כסא לרמוז שהתורה נתנה לנו מהבריאה הנקרא' כסא אשר הוא אימא כידוע וא"ש ההי"ב. ובלקוטי גאוני קמאי בספר רבינו אפרים עה"ת כ"י כתוב שתיבות כל פסוק שבסוף כל חומש הם ס"ז גימטריא בינה וכתב זה לפי דרכו ע"ש. ולנו בעניותנו אפשר על פי האמור שהתורה נתנה מבריאה ולרמז זה תיבות החמשה פסוקים שבסוף כל חומש הם ס"ז גימטריא בינה דאימא היא בינה ומקננא בכרסיא לרמוז שהתורה נתנה מבריאה:

הלכה יב

פירוש. חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין זה משה שנאמר וידבר אהרן וכו'. פי' ומשה היה גדול מאהרן בחכמה. ועל פי זה להיות גדול ממנו בשנים לחוד לא דיבר ומשם נלמוד ק"ו שלא לדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין. ואפילו אם תמצא לומר שאני משה שהוא עניו מאד. מ"מ אודי לי מיהת שאין ראוי לדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין:

ויטב בעיניו ובעיני הגבורה. כלפי מ"ש אהרן הייטב בעיני ה' לכן מפרש וייטב בעיניו דעולה לכאן ולכאן וייטב בעיניו ובעיני הגבורה ומה שפי' הרב בנין יהושע לא שמיע לי ושוב ראיתי שהרב אהבת חסד פירש כדאמרן:

שאלו היה מצויין בסדום ב' או ה' צדיקים וכו' אבל אברהם אע"ה סבר דבעי עשרה מדור המבול דהיו ח' ולא הגינו ועיין מ"ש הרב אהבת חסד:

הלכה יג

ואומר על ראשון ראשון זה יעקב. פי' המפ' שאמר לשלוחים כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה וכו' ואמרת לעבדך וכו' כמו שפירש"י וכן שדיבר ללבן כי יראתי וכו' עם אשר תמצא וכו':

ויש אומרים זו שרה. נבוכו המפרשים ואית דגרסי רבקה והיינו שאמרה בת בתואל וכו' כדפירש"י ז"ל:

ומודה על האמת זה משה שנא' ויאמר ה' אלי הטיבו את אשר דברו. וזו הוכחה יותר מקרא דלעיל וישמע משה וייטב בעיניו דמהתם יש לומר שלא הודה בפיו אלא בלבו הוטב בעיניו אבל כאן הודה בפיו ובפרסו' גדול לפני כל ישראל. בנין יהושע משם אביו ע"ש. ועוד הכא כביכול ה' יתברך ויתעלה לפי רוב הענוה אמר הטיבו אשר דברו. ועוד דשאני התם שהודה לפני אהרן לבד כמ"ש לעיל דמשכו אהרן למשה וכו' וכ"כ הרב בנין יהושע:

פרק לח

הלכה א

שבעה כו' מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין וכו'. ואם קבלו כלן לעשר כתיב במלאכי הביאו את כל המעשר וכו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די וכו' ומי שקבל לעשות צדקה וחסד תכף משפיעין עליו מלמעלה כמ"ש מהר"ן כ"ץ ז"ל וזה אפשר רמז נתון תתן לו נתון מן השמים קודם תתן לו ודוק כי קצרתי ובדרושים הארכתי בס"ד:

הלכה ב

אל תגזול דל כי דל הוא וכו'. מפורש במדרש תנחומא אם היית רגיל לפרנסו וחזרת בך ואמרת עד מתי אספיק לזה ואתה מונע שלא ליתן לו אם עשית כן כאלו אתה גוזלו וכו' ע"ש. ואפשר שגם זה רמז הכתוב נתון תתן לו ולא ירע לבבך וכו' כלומר נתון שאתה רגיל ליתן לזה לא תפסוק אלא תתן לו ולא ירע לבבך לומר הלואי שלא נתתי לו לשעבר שזה גורם להתמי' ליתן לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וכו':

הלכה ג

שמא כשהיית יושב ודורש וכו' זחה דעתך עליך וכו'. שמעתי בקטנותי מחכם גדול בדורנו זלה"ה שמטעם זה ביטל מה שהיה דורש ברבים שמא יבא לזוח דעתו ומוכח

דהוא עון חמור שר' ישמעאל צדד לומר שנתחייב מיתה בשביל זה עכ"ד. ואני בעניי אומר דודאי הוא עון להתגאות במה שדורש ובכבוד שיש לו. אמנם ענין הדרוש להוכיח לעם במת"ק ודש"ן ולומר חידושי תורה ברבי' הוא ענין נשגב ונפלא מאד מאד ואין כאן מקום להאריך בזה. ואם כן לדעתי הקצרה האיש החכם יחזיק במוסר וידרוש לזכות את הרבים ויזהר שלא להתגאות כלל וישים אל לבו שחכמתו וחידושיו אינם אפי' כגרגי' חרדל לגבי הראשונים ומה שמכבדים אותו זה חסד עליון שמכסה מומי בני אדם ויתן חינו והני מילי ואביזרייהו דברי אמת קש"ט שנים עשר יהו בין עיניו וה' לא ימנע טוב להולכים בתמי':

כגון שלא ימצאו להם עדים להתירם וכו' שמעתי משם מורינו הרב הגדול שארנו (בן בתו של מז"ה חס"ל) כמהר"ר אברהם יצחקי ז"ל דאיך יתישב הפ' דכתי' במז' ק"ט יהיו ימיו מעטים פקודתו יקח אחר יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה וכו' דהא כתיב יהיו ימיו מעטים ואמאי אצטריך אשתו אלמנה ובניו יתומים ואין לדרוש כדדריש בבריתא שלנו דנשיהם מבקשות לינשא ואין מניחים אותם דהכתיב פקודתו יקח אחר דהיינו אשתו. והפסוק עצמו צריך ישוב. והיה מפרש הרב ז"ל עם הדין בא"ה סי' ל"ז האשה שאמרה מת בעלי נאמנת ותנשא. באה צרתה ואמרה מת בעלי תני לי כתובתי אינה נאמנת ולא תנשא וכתובה אין נגבית מחיים. והכתוב במי שיש לו שתי נשים מיירי וז"ש פקודתו יקח אחר שאמרה מת בעלי והדין הוא תנשא. ואשתו אלמנה ובניו יתומים היא אשתו אחרת דאמרה מת בעלי תנו כתובתי דלא תנשא והיינו דקאמר ואשתו אלמנה שאין מניחים אותה לינשא ובניו יתומים שאין מניחין אותם לירד לנכסי אביהם ואמר ינקש נושה דבע"ח יכול להתפרע ממה נפשך. ומספר ירחים לאו דוקא אלא פירושו מספר השנים. ורש"י ז"ל פ' בחוקותי על פאת אשר לא שבתה בא חשבון שני הגלות כשנות השמיטות ע"ש:

תוספות:

על עינוי הדין ועל עוות הדין ומפני המורים בתורה שלא כהלכה. וא"ת דהול"ל על עוות הדין ברישא דחמיר ממינוי הדין דהשתא הו"ל זו ואצ"ל זו וזו ואצ"ל זו אינו אומר בש"ס אלא מדוחק וכן התוספות בכמה דוכתי מקשים תימה דהוי זו ואצ"ל זו וכונתם דאין לומר זו ואצ"ל זו אלא מתוך הדחק. וי"ל דהכי פירוש הבריתא דידן על עינוי הדין שמכיר הדיין והבע"ד בדבר ודאי ולא זו דהוא החטא הניכר לדיין ולבע"ד אלא אף זו עיוות הדין דניכר לדיין ולא לבע"ד דאינו ודאי לו כי הדיין עיות הדין ולאו כ"ע דינא גמירי שעיות הדין ולא זו דהדיין כבר ידע אלא אף על המורים בתורה שלא כהלכה דבע"ד לא ידע

וגם המורה בעצמו לא ידע שהורה שלא כדין שהוא אינו יודע ספר וסובר שהורה כדין לפי דעתו המשובש גם זה גורם העונש והוי כאינך ועל דרך זה ניחא דהוי לא זו אף זו. ואל תשיבני כי אלו החלוקות עינוי ועיוות הם שתי תיבות והתוספות ריש פ"ב דקידושין כתבו דבשתי תיבות לא אמרינן לא זו אף זו. לזה אומר דעינוי הדין ועיוות הדין הם שתי חלוקות. ותו דהריטב"א בחידושיו שם פליג על התוס' ומצאתי בתוספות ר"י כ"י שכתב כדברי הריטב"א ז"ל ובמ"א הארכתי בס"ד:

הלכה ד

כל זמן שישראל פרוצים בעריות שכינה מסתלקת מביניהם שנאמר ולא יראה בך ערות דבר וכו'. **מוסר**. הירא את דבר ה' שאוג ישאג שזה גורם איחור הגאולה בעוה"ר ולא היתה גאולת מצרים אלא שלא נמצא ביניהם זנות כמ"ש במדבר רבה פ"ג ובגלות בבל לא היתה גאולה כתקנה מפני נשים נכריות כי ידוע כי כל הגלות לברר ניצוצי הקדושה ובעוה"ר בזנות מחדש מכניסים ני' הק' בסט"א אוי ואבוי. דמלבד עונש העבירה עצמה. ענש יענש על שהיה סיבה לאורך גלות השכינה כ"י ובטול עבודת ה'. וזה רמז חטא חטאה ירושלים הכפל על החטא עצמו וגם שגרמו החרבן וביטול עבודת ה' ולכן לקתה כפלים וכל קבל דנא אמר נחמו נחמו עמי בכפלים וזה רמז כי שדי הוא ביסוד ופנים שלו תה"ך גימטריא משיח בן דוד שביאת המשיח תלוי בשמירת היסוד וס"ת יראה בך ערות גימטריא משיח בן דוד שמעכב ביאת הגואל משיח בן דוד אם ח"ו יש ערות דבר ואם לא יראה וכו' יבא משיח ה' הטוב יכפר בעד ויגאלנו גאולה שלימה למען שמו כי"ר:

פרק לט

הלכה א

המרבה לשוב ומרבה לחטוא וכו'. הוא מחמשה דאין להם סליחה כלומר דסליחתם קשה וצריך תשובה גדולה אבל ודאי אין דבר עומד בפני התשובה:

מרבה לשוב כי חוטא ושב שוב חוטא ושב:

מרבה לחטוא דאינו עוזב דרכו:

והחוטא בדור זכאי שנחשב לו לחטא כפול בהיות כלם זכאים:

ומי שיש לו חילול ה' בעונו שלא די עון עצמו אלא יש בו חילול ה' וחילול ה' קשה יותר ויותר מהעון עצמו. אבל אם הוציאו עליו ש"ר והוא שקר והיה חילול ה' נקי הוא. והמדברים הם ישאו את עונם:

דרש. ובזה אפ' פ' מז' נ"א בבא אליו נתן הנביא כאשר בא אל ב"ש הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני. כי עצם הדבר של ב"ש אין בו עון דגט כריתות היה ואוריה לא שמש בה ונטהרה כמ"ש בזהר הקדוש והמפ'. אך היה ח"ו ח"ה בדבר והיה סרך חטא שבא הדבר באופן זה וגרם ח"ה וז"ש הרב כבסני מעוני עון ח"ה שנמשך אך בעצם הדבר לא היה עון וז"ש ומחטאתי דבענין עצמו היה חטא בעלמא ואפ' זכ"ה מז' ל"ח כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד כי עוני אגיד אדאג מחטאתי וידוע משז"ל כי דוד הע"ה היה אדה"ר וב"ש חוה וז"ש כי אני אדה"ר לצלע חוה שנבראת מצלע נכון ולא יש עון ועכ"ז ומכאובי וכו' כי עוני ח"ה אגיד כמו דברים הקשים כגידים אדאג מחטאתי עצם הדבר שבא בענין זה:

ומכלל הדברים יש ללמוד דהגם דהחילול ה' שנתחלל על ידו רוב מה שאומרים העולם הוא שקר כי הת"ח לא יש בידו עון ממה שאומרים עליו ומגדילים בעונו אשר לא היה. עם כל זה כיון שהיה חטא מיהא שעשה הת"ח. נחשב לחילול ה' וחמור מאד. שהרי דוד הע"ה לא חטא ח"ו באשת איש וגט כריתות כתב אוריה ולא שמש בה והיתה אשתו של דוד הע"ה. ועם כל זה לפי שבא בדרך זה אעפ"י שהיו אומרים שבא על א"א וכיוצא אשר לא היה וז"ש במזמור ל"ה ילבשו בשת וכלימה המגדילים עלי ובמזמור ל"ח במוט רגלי עלי הגדילו ר"ל שהגדילו עברו אשר לא עלה על לב. והגם שהם יהיה להם עונש על דבתם והוצאת שם רע. עם כל זה נחשב לחילול ה' כמבואר ומזה יש ללמוד לכל ירא שמים כי הגם שחטאו הוא קל אם מזה נולד חילול ה' ומחפים דברים שלא עשה הנה הוא נלכד בעון חילול ה' החמור מאד:

מוסר. מי שיש לו לב חרדה ילבש דהגם שהחטא הוא קל אם יהיה חילול ה' אפי' שיאמרו עליו שקר כיון שהיה חטא נעשה כעבות העגלה כי חלול ה' הוא חמור יותר מע"ז ג"ע ש"ד וה' הטוב יכפר בעד והוא ברחמיו יצילנו:

והכל לפי דעתו של אדם שאם הוא טפש יקל ענשו ואם הוא חכם ירבה ענשו והע"ה פוגם בעשיה ות"ח למעלה בשרש נפשו וז"ש פ"ב דמציעא ת"ח שגגתן כמזיד וה"ט כדאמרן שנפשו עליונה ועוד יש ח"ה ועוד שילמדו ממנו:

פירוש. משלמין לרשעים ומקיפין לצדיקים. פי' דמשלמין לרשעים מעט זכיות שיש להם בעה"ז ומקיפין לצדיקים לשלם שכרם לעוה"ב. והוו בה קמאי מדוע לא ישלמו לרשעים קצת מצוות בעה"ב ואמאי משלמין אותו מיעוט זכיות בעה"ז. ורבו התירוצים ונזכיר קצתם. א'. דהכל לפי הענין ומדות האדם כי הרשע שהוא רוצה עה"ז וכל ישעו באכילה ושתיה ומלבושים נאים וכיוצא לכן עפ"י מדותיו משלם שכרו בעה"ז לפי רצונו. **ב**' דהכל

לפי רוב המעשה ולכן ישלם ה' לרשעים בעה"ז מעט זכיות כי הם יש להם רוב העונות ואזלינן בתר רובא ג'. דהרשע באונס וכיוצא כשעושין מעט? בצרתם או אפי' ברצונם הוא בלי כונת? ובפניה להתיהר וכיוצא ולזה מצוה ולימוד שלהם אינו פועל למעלה אלא למטה ואינו ראוי לשכר עה"ב ומשו"ה משלם להם הזכיות בעה"ז. ד'. במה שחקרו דשכר מצות בהאי עלמא ליכא ואמאי והאיכא בל תלין וניחא להו לרבנן דהיראה בידו של אדם וכשמקיים מצוה ביראת ה' שהיא שלו אומן קונה בשבח כלי וליכא בל תלין. אבל הרשע שאין לו יראה לא קנה וצריך לשלם שכרו בעה"ז אלו התירוצים תירצו המפרשים ואני בעניי הארכתי בזה בדרושים בכמה מקומות בס"ד*:

תוספות:

מרבה לשוב. כתב הרב אהבת חסד וז"ל בדרך פשוט י"ל כמו שאמרו סוף כתובות שלא ידחקו את הקץ פרש"י שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי וי"ל נמי כמו דכתב הגאון של"ה בשם המקובל האלהי חסידא קדישא הרב רבינו יצחק לוריא ז"ל וז"ל כל מה שתמצא בדברי ראשונים על עון סיגופים ויסורין קשים לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה אבל מי שתורתו אומנותו ויודע דעת ויראת ה' זאת היא תקנתו לא יחלש ולא יתבטל מלימודו אף יום א' בשבוע. ומ"מ מה דאמרינן כאן הוא משנת חסידים ולא פסקינן כותיה בכל ה' דחשיב כאן דמשום כך אין חומר כל כך דלא יהיה לו סליחה עכ"ל הרב אהבת חסד ז"ל:

ואני בעניי אומר דמה שפירש הרב ז"ל מרבה לשוב שמרבה תחנונים על הגאולה אינו מחוור חדא דמרבה לשוב הוא על עונותיו. ומאן דכר שמיה תחנונים על גאולה. ותו דאי הכי נהי דלא טוב עשה אבל ליחשב באלו שאין להם סליחה וזה יצא ראשונה לא נהירא כלל. גם מה שפירש על פי מ"ש הרב של"ה ז"ל בשם רבינו האר"י זצ"ל לדעתי הקצרה אין לו שחר והרי הוא כמבוא"ר:

ואגב אומר כי איזה ת"ח בזמנינו לקחו דברים אלו שכתבו משם רבינו האר"י זצ"ל לקרן קיימת ולעמוד ברזל והעלימו עין לדקדק באמרי קדוש ומריש אמינא כי דברי רבינו האר"י זצ"ל כעת איני זוכר שכתבם רבינו מהרח"ו זצ"ל בשמנה שערים אך כמדומה לי שהרב עיר וקדיש מהר"א אזכרי ז"ל בס' חרדים כתבם ואפשר דמשם חפר אוכל הרב של"ה ז"ל (כי אין הס' אצלי) איכו השתא אמינא דהרב האר"י ז"ל מיירי בעוסק בתורה לשמה ותורתו אומנותו ושתים זו תסרו"ת בנויות על גבי הסל"ע גם הרב האר"י ז"ל כתב ויודע דעת ויראת ה' ובזה נכלל שלא יהיה לו צד גאוה ולה"ר וסרך גזל והסתכלות בנשים וכו' ותפלה בצבור בכונה ולהתרחק מכל צד חילול ה' וכיוצא מוקף ענוה ויראה וכשיתבונן הת"ח יראה מיעוט ערכו בחכמה וביראה ודי בזה. גם מ"ש דזו משנת חסידים

ולא קי"ל הכי. לא ידענא מאי קאמר כי אלו הם עונות ודאי. ומ"ש אין להם סליחה ר"ל דקשה לשוב ואה"נ דאין דבר עומד בני התשובה וזה פשוט:

הלכה ב

רמז. ששה שמות נקרא האריה. אפשר שצריך להיות גבור כארי בששה חלקיו דהיינו נר"ן ח"י דידוע דכל א' כלולה מכלם ובבחי' שזכה האדם שם אתה מוצא נר"ן ח"י של אותה בחינה תוהם חמשה והגוף הם ששה וצריך להתגבר כארי בששה בחינות להנצל משששה בחינות הנחש. וצריך שיתעסק בתורה שבכתב ושבע"פ בפרד"ס שהם ששה בחינות אשר אליהם ירמזו ששה שמות שלמה ויאחזו במדת ו' עץ חיים וינצל מהנחש. ור"ת ששה שמות שלמה גימטריא גנת. אותיות תגן. רמז גנת התורה שהוא פרדס תגן מהיצה"ר:

פרק מ

הלכה א

אוכל מפירותיהן בעה"ז. הכי גריס רבינו האר"י זצ"ל דלא כל הפירות אוכל בעה"ז רק מקצת פירות וזהו אוכל מפירותיהן:

והקרן קיימת. כתב הרמב"ן ז"ל בפי' עה"ת פ' אמור שבעבור שהכח בקרניים יקרא גוף הדבר קרן:

ותלמוד תורה כנגד כולם (**א**) אפשר לומר דע"י התורה מבטל היצה"ר ולא עוד אלא שעושה היצה"ר טוב וכמו שפירשנו בעניותנו דז"ש בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין לו דייקא תבלין שמכשירו להיות טוב. וזה טעם אומרם רז"ל תלמוד גדול שמביא לידי מעשה שהוא מבטל היצה"ר ויכול לקיים המצות:

(**ב**) רמז כתבו הראשונים ז"ל כי תלמוד גי' ת"ף להכניע לפ'. וגם כתבנו בעניותנו כי תורה גימטריא ס"מ ופ' לבטלם. וזהו הטעם שמבטל ת"ת היצה"ר ולכן תלמוד תורה כנגד כלם. והגם כי גמילו"ת חסדי"ם ג"כ גימ' תרי"א ומועיל לבטלם במעשה כמ"ש בעניותנו במ"א. יתר על זה תלמוד תורה כי תלמו"ד מבטל הפ' ותורה שניהם כאמור ולכן ת"ת כנגד כלם:

(**ג**) דרש אפשר במ"ש האר"י ז"ל ורמוז בזהר חדש דהמצות הם בנפש והח"ת ברוח ומועיל גם כן לתקן הנפש עש"ב וזהו תלמוד גדול כי המצות מתקנות הנפש. והתלמוד מתקן הרוח ומועיל לנפש ג"כ וא"כ הוא גדול שמועיל לב' נפש ורוח. ובזה פירשנו בעניותנו מ"ש רב ששת כי הדר תלמודיה חדאי נפשאי חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי.

כלומר היה אומר לנפשו מה תשתוחחי נפשי שאני עוסק הרבה בתלמוד חלק הרוח. דע שיש לך נפשי לשמוח חדאי נפשאי שמהתלמוד שהוא ברוח יגיע לך תועלת לנפש. ואמר בכפילא חדאי נפשאי הכונה שכשאני עוסק בקרבנות ובדיני המצות שא"א לקיים אני מכוין שהקריאה תעלה כאלו קיימתי במעשה ומזה הצד נמי יש תועלת לנפש דהוי כאלו קיימתי אותם המצות. לך קראי תורה שבכתב שהיא נגד הקב"ה לך תנאי תורה שבע"פ שהיא נגד שכינתיה ואני מכוין ליחדם והשפי"ע בצחצחות נפשי:

(ד) סוד תלמוד תורה כנגד כלם כי העוסק בתורה לשמה מתקן פרצוף לאה כמו שביאר רבינו האר"י זצ"ל לשמה לשם ה' וע"י תלמוד תורה מיחד ת"ת ומלכות וז"ש ומלבשתו ענוה ויראה סוד לאה ורחל ולכן שנינו ותלמוד תורה כנגד כלם שהוא בסוד ענוה ויראה:

(ה) ועוד אפשר לומר בטעם ותלמוד תורה כנגד כלם כי על ידי ת"ת מתקן עון לשון הרע שהוא כנגד ע"ז ג"ע ש"ד והן בעון מצוי הרבה ועוד רעה חולה שאין אדם מרגיש בו ואין שם על לב חומרו ונזקו וגם כתבו המקובלים ז"ל כי גלות המר הזה לתקן לשון הרע ועל ידי ת"ת יש לו תקון ועל כן תלמוד תורה כנגד כולם:

(ו) ונראה עוד לומר טעם תלמוד תורה כנגד כלם לדעת רב יוסף בסוטה דף כ"א דתורה בין בעדנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא. והגם דרבא פריך עליה מדואג ואחיתופל וסבר דבעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא. כבר כתבנו בעניותנו בכמה דוכתי דמצאתי בילקוט ס"י מרז"ל על פרשיות המועדות כמו הפסיקתא רבתא דאמרו שם בלשון הזה שנו רבותינו תורה בין בעדנא דעסיק בה בין בעדנא דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא. ושאני דואג ואחיתופל דלא למדו תורה לשמה עכ"ד. אם כן סברת רב יוסף שנויה בלשון רבותינו ותריץ יתיב לקושיא רבא. ונהירנא דכן תירץ לקושית רבא מדואג ואחיתופל הרב המופלא עיר וקדיש כמהר"ר חיים ן' עטר זלה"ה בספרו הבהיר אור החיים ע"ש:

אמור מעתה להכי תנן ותלמוד תורה כנגד כלם כי גדלה מאד ת"ת דגם בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא:

(ז) ויש עוד ליתן טעם במ"ש בזהר חדש דגלות זה הגאולה תהיה בזכות משה רבינו ע"ה והוא תבע יקרא דאורי' וא"כ זוהי ששנינו ותלמוד תורה כנגד כולם שמועלת לקרב הגאולה הזו דמשה רבינו ע"ה תבע יקרא דאוריתא כמדובר:

רמז. ואפשר זה רמז פ' זכרו תורת משה עבדי וכו' הזיין של זכרו גדולה רמז הרומז כי זיינ"ך עלך ספר"ך כאן שבעה טעמים להתעסק בתורה לשמה וז"ש תורת משה עבד"י עם ד' אותיות גימטריא חסיד* שהעוסק בתורה לשמה הוא חסיד אשר צויתי אותו בחורב

רמז דבכל יום בת קול יוצאת מהר חרב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה וכו' הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. גם רמז אשר צויתי אותו עניו בחורב הר נמוך דצריך ללמוד בענוה ועל ידי הענוה כתבנו בעניותנו בדרושים דיזכור מה שלומד ובסגולת הענוה אתיא זכירה וזהו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו עניו בחורב הר נמוך וכשתקנו מדת הענוה והוא רמז ללא"ה דיש לה מד"ת אורות מיסוד אבא ונקראת ענוה וזהו מד"ת ענו"ה אז יועיל לזכירה ועל ידי זה תתקרב הגאולה במהרה בימינו. וז"ש הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא בזכות התורה ואז יהיו נשואין כמ"ש מהרימ"ט ז"ל דעד המשיח היו ארוסין וזה רמז הנה אנכי שולח ר"ת אשה שאז כ"י יהיה כדין נשואין וזה רמז הנה לשון שמחה כמשז"ל אנכי שולח דהשליחות לטובה מתיחס אליו כמ"ש האר"י ז"ל ובא לציון גואל במהרה בימינו אכי"ר. ואפשר זה רמז פ' משלי סי' י"ו נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו נפש עמל בתורה עמלה לו דאגוני מגנא ואצולי מצלא כי אכף רמז שהיה עניו ואז עליו פיהו שיזכור משנתו גם אכ"ף גימ' ק"א כמ"ש שונה פרקו ק"א וכו' גם פיהו גימ' ק"א רמז כי ק"א הרמוז בתיבת אכ"פ יהיה בקול וזה רמז בתיבת פיהו:

מוסר. ולשון הרע יותר מכלם דהוא שקול כנגד הג' חמורות האמורות. האי לישנ"א דיקוד הוא כמין חומ"ר חומר בני מעיים שנעשה כהתר ולה"ר אפילו אם אומר אמת כמ"ש הר"מ ז"ל ועל זה ידוו כל הדווים שהיא עבירה חמורה מאד מאד ואין האדם מרגיש וכבר כתבנו לעיל דכתבו ז"ל דהגלות המר והארוך הזה הוא לתיקון עון לה"ר וזה טעם מ"ש בפ' כיסוי הדם יעשה עצמו אלם כי השולח אמרתו נכשל ואינו מרגיש ומעכב הגאולה ה' ברחמיו ירחם עלינו ויזכנו לשוב בתשובה ויגאלנו למען שמו בב"א:

הלכה ב

פירוש. וי"א יש לעבירות פירות וכו'. ספ"ק דקדושין מסיק עביר' שיש לה פירות כגון אדם חשוב שלמדין הימנו יש לה פירות ושאינה עושה פירות אין לה פירות. כל המזכה את הרבים וכו'. שלא יהיו תלמידיו נוחלים העה"ב והוא ירד לשאול שנאמר כי לא תעזוב נפשי לשאול פי' דקרא כתיב כי לא תעזוב נפשי לשאול ולא בצדקתי אלא בזכות תלמידי שהם בג"ע וז"ש לא תתן חסידך לראות שחת ויתר יוד בחסידך קרי ביה חסידיך לראות שחת רמז לתלמידיו שהם בג"ע. ודייק אומרו לא תעזוב נפשי ואח"ך לא תתן לראות ועפ"ד א"ש והכי פי' אם הדין הוא שאלך לשאול לא תעזוב נפשי בדין זה והטעם כי לא תתן תלמידי לראות שחת כי הם צדיקים ובזכותם לא תעזוב נפשי. תודיעני ארח חיים במשז"ל שיש כמה דרכים כלם חשך ואפילה וא' מהם נקרא ארח חיים ובתחילתו

חשך ותיכף מאיר וכלו אורה ללכת לג"ע כמ"ש מהרח"ו מרז"ל וז"ש תודיעני ארח חיים אותו הדרך הנקרא ארח חיים שאינו ניכר. שוב ראיתי שכתב קצת מזה בסגנון אחר הרב אהבת חסד משם מהרש"א ז"ל רק דשם כתב דהכתוב פתח ביחיד וסיים בלשון רבים ע"ש. ואינו כן דהוא לשון יחיד בסוף ג"כ רק דיתר יו"ד בכתוב כמ"ש:

תוספות:

זכות יש לה קרן ויש לה פירות. הכי אמרו בירושלמי דפאה וגם בבבלי ספ"ק דקדושין. והקשה הרב יפה מראה דהתנן אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל מפירותיהם וכו' כבוד אב ואם וכו' והרי סתם זכות יש לו קרן ופירות וביותר קשה בבריתא שלנו דהני בי תרי סמיכי אהדדי. ועיין מה שתירץ הרב ז"ל. ואני הדל נראה לי ונדייק דאמאי הוצרך לומר אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל מפירותיהן וכו'. הול"ל בקצרה אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן וכו' אמנם אפשר לומר במ"ש רז"ל במדרש שוחר טוב פ' בצאת ישראל ממצרים דהמצוות שעושה האדם זורע אותם הקב"ה ברקיע הנקרא ערבות ומוציאין פירות ע"ש והשתא אפשר דכל המצות הקב"ה זורע אותם ומוציאין פירות בזמנן. אבל המצות פרטיות דתנן שאוכל מפירותיהן תיכף כשעשה אותם הקב"ה כביכול בלי זריעה קובע לו פירות כמו רבית ח"ו כך וכך לשנה. ולזה דייק לנא לומר אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל מפירותיהם דבעשייתן לבד קודם זריעה תיכף אוכל מפירותיהן ובדרושי' הארכתי בס"ד:

הלכה ד

האומר אחטא ואשוב אין מספיקין וכו'. כתב הרב בנין יהושע וז"ל האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב כצ"ל תרי זמני וכן הוא במשנה סוף יומא עי"ל פל"ט עכ"ל. וקשה על דבריו דהא בבריתא שם ביומא תני חד זמנא והרמב"ם פ"ד דתשובה לא כתב אלא פעם אחד ואם כן למה הגיה בבריתא שלנו תרי זמני ותו דהוא רמז עיין לעיל פל"ט ושם פל"ט הוא עזר כנגדו דכך שנינו לעיל פל"ט וחוטא ע"מ לשוב ומשמע דאפי' בחד זמנא. ואפשר דהרמב"ם ז"ל סמך על בריתא דמייתי הש"ס ושני בריתות דידן דמוכח דאפי' בפעם אחד כשאומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו ומשנתנו דקתני תרי זמני בגמ' פריך למה לי תרי זמני ומשני כדרב הונא דאמר שנה נעשית לו כהתר והתם הוא יותר קשה דאין מספיקין ונעשית לו כהתר וכן כתב הרב לח"מ ע"ש:

הלכה ה

האומר אחטא ואשוב מוחלין לו עד ג' פעמים ולא יותר. זה הלשון קשה וראיתי מ"ש הרב אהבת חסד ולפי קוצר דעתי לא נתישבו לי דבריו ז"ל ויש לגמגם במ"ש ולי הדל נראה להגיה וצ"ל חטא וחזר וחטא מוחלין לו שלשה פעמים ולא יותר כצ"ל:

הלכה ו

ילמדו אחרים והוא לא ילמד כצ"ל. ופי' שאחרים ילמדו תלמידים והוא לא ילמד אך הוא לומד לעצמו זו מדה בינונית כיון שהוא לומד ורוצה שאחרים ילמדו תלמידים והרב בנין יהושע נתקשה בזה אך הרב אהבת חסד ז"ל פירשה כהוגן ע"ש באורך:

הלכה ט

דג טמא בן עניים שלמד וכו' ואין בו דעת. פי' בן עניים שאין להם דעת וקראו טמא דכתיב גם בלא דעת נפש לא טוב. והרב כלי יקר פ' בראשית ע"פ ישרצו המים כתב דהצדיקים נקראו דגים ע"ש* והכא ר"ג קרי לד' מיני תלמידים דגים ויקרא להם שמות. ועפ"ז אפשר לרמוז מ"ש בקידושין דף כ"ה לאו המנונא את אלא קרנונא והתוספות פירשו המנונא דג חם קר נונא דג קר ע"ש. ואינו מובן ועפ"י ברייתא שלנו דדג הירדן קרי למי שאינו יודע להשיב ודג הים מי שיודע להשיב זה רמזו לו שאינו במעלת הדג של ים הגדול דיודע להשיב והוא כדג הירדן שאינו יודע להשיב ויען רב המנונא מבואר ששאלוהו ולא ידע להשיב ובשמו רמז דג נונא נקטו לשון זה לאו חם נונא שהוא המדרגה של דג הים אלא קר נונא שאינו יודע להשיב ודוק כי קצרתי ועמ"ש בדבש לפי סוף מערכת הא ודוק:

פרק מא

הלכה א

שלשה כתרים הם וסי' כתם פז. כתם ר"ת כהונה תורה מלכות:

אבל כתר תורה אינו כן כל הרוצה ליטול יבא ויטול שנאמר הוי כל צמא לכו למים:

דרש. כל הרוצה ליטול חלקו שקבל מהר סיני יבא ויטול. א"נ דע"י לימוד התורה מברר ניצוצות הקדושה והיינו דרמז כל הרוצה ליטול ניצוצי הקדושה יבא ויטול. פי' יצא מהחומר העכור ויבא בעול התורה ויטול:

פירוש. שנאמר הוי כל צמא לכו למים מה מים בזול והם חיות העולם כך התורה תורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ליטול יבא ויטול והיא בזול כמו המים וחיות העולם:

דרש לכו למים במ"ש בריש מנחות דף ז' אבימי אתעקרא ליה מסכתא אזל לגבי דרב חסדא תלמידיה וגמרה וליקרייה לרב חסדא ונגמרא סבר דהכי מעלי טפי וז"ש הוי כל צמא לכו למים אתם לכו ללמוד דהכי מסתייעא מילתא משום יגעתי ומצאתי כדפירש"י וזה רמז לכ"ו למים:

וכת הקודמין פירשו פ' אלו בהאי דקיימא לן דאיש עשיר יוכל להשתתף עם הת"ח זה ילמוד וזה יעסוק בסחורה ויחדיו יחלוקו בתורה ובסחורה כי העשיר יזכה בחצי התורה שלמד החכם והחכם יזכה בחצי הריוח שהרויח העשיר. וזאת לפנים בישראל כן עשו הני תרי אחי ושותפי יששכר וזבולון כמשז"ל ועדיין עושים אותה בשמחה כמו שאמר אלדד הדני דיששכר עוסק בתורה וזבולון מספיק מזונותיו ליששכר. ומבואר פ' היה נוטל דזה מועיל על התורה שילמוד הת"ח אז הוא דמהני השתוף הזה כי הת"ח לא יכול ללמוד כי אם בפרנסת העשיר ולכן בדין הוא שיטול שכרו נשב"מ ונוטל חצי התורה שלמד החכם כל ימי מיגד שותפותו כי עליו סמך לכלכל את שיבתו. ואולם אם הת"ח כבר למד תורה בין בריוח בין בצער מחוסר כל לא אפשר לעשיר לתת לחכם הון ועושר לחלוק כמו התורה שלמד כבר והיינו כמעשה הלל ושבנא כמבואר שם בש"ס וכתב רבינו ירוחם ז"ל חלק אדם סוף נתיב ב'. דאם עשו כן העוסק אבד שכבר ביעל חלקו וז"ש הוי כל צמא לכו למים היא התורה לעסוק בה ואשר אין לו שלא זכה לתורה. כסף יש לו תיקון כספו לו נתן לזכות בתורה שיתן כסף לחכם שיתפרנס בו ונתן הכסף וקם לו חצי התורה שלמד החכם ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב שזה העסק והשותפות צריך שלא תהיה התורה והסחורה בעולם* דהיינו שישתתפו והסוחר ילך להסתחר והחכם ילך ללמוד. למה תשקלו כסף בלא לחם וכו' שאם ישתתף אחר שלמד התורה הכסף אזל ואין לחם התורה דכתיב אם יתן איש את כל הון ביתו וכו' ויגיעכם שתתנו יגיעכם בלא לשבעה שלא תשבעו מהתורה שמעו שמוע אלי לעשות הדבר קודם שילמוד ואכלו טוב התורה ותתענג בדשן בג"ע נפשכם בין העשיר בין החכם עכ"ד. ואפשר לרמוז במ"ש הרב הגדול מהרח"א ז"ל בעץ החיים דהעשיר שנשתתף עם החכם התורה שלומד החכם מהניא לעשיר להצילו מיצה"ר דתורה אגוני מגנא דחצי הלימוד של מר החכם היא שלו ומהני לעשיר נמי לבטל היצה"ר. וז"ש הוי כל צמא ר"ל הצמא בתאוות העה"ז ששולט בו היצה"ר. לכו למים שילמוד בתורה והיא מבטלת ליצה"ר. ואשר אין לו שאינו יודע ללמוד כסף יכול להשתתף עם החכם כישששכר וזבולון וזה מועיל לבטלו ליצה"ר דיש לו חלק בתורת החכם ואגוני מגנא ואצולי מצלא:

רמז. צמא גימטריא ס"מ וידוע דאמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין הוי כל צמא ששלט בו הפ' שהוא היצה"ר לכו למים היא התורה וע"י התורה מבטל יצה"ר:
סוד. הוי כל צמא לכו למים ס"ת גימטריא אני ה' שהוא רחמים אחד יותר על שם אלהים שהוא גימטר' פ"ו והוא דין ואחד יותר למתקו והוא בגימטריא פז כמספר אני ה' כמ"ש הרב שפתי כהן על התורה שבזה יצאו ממצרים ונגאלו שהוא רחמים וז"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ר"ל א' יותר על מספר אלהים למתקו עכ"ד. וע"י התורה מתגברים הרחמים ולכן רמוז בס"ת גימטריא אני ה' שהוא רחמים אחד יותר על אלהים שהוא דין למתקו גם אני ה' הוא יחוד קבה"ו כי אני רמז למ' כידוע ה' ז"א והוא יחוד שלם וע"י לימוד התורה הקדושה מיחדם כידוע:
מוסר. התורה היא בזול כמו המים והרוצה ליטול יבא ויטול. אבל הן בעון הן רבים עתה עם הארץ המבטלים תורה. וזהו הוי על שנאי ישראל שהתורה בזול ואני מכריז לכו למים ואינם שומעים. ועל כן רמז הוי כב"ק שמכריז הוי להם לבריות מעלבונה של תורה והיא בזול כמים:
פירוש. מעשה בר' שמעון ן' אלעזר שבא ממגדל עדר כצ"ל:
ראה אדם א' וכו'. תוספות בתעניות כתבו דהיה אליהו הנביא וכן היה נסחתם במס' דרך ארץ רבה:
לעולם יהא אדם רך כקנה. פי' שלא ידבר נגד שום אדם כמו שדיבר הוא לאותו אדם ריקה כמה מכוער וכו' ואמר לעולם בין שהוא שמח וטוב לב בין שאינו שוקט וכיוצא תדיר יהיה רך בדיבורו ובענייניו:
רמז. קנה אותיות נקה דבענוה נקה לו ינקה מכל חטא ארז גימטריא יצחק שהוא גבורה דין. לפיכך זכה קנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב ממנו ס"ת רמז דעל ידי הענוה מלבד שעומד במקומו ודבר אין לו עם אדם ורב שלום. עוד יזכה לתורה וגופו דרופתקא דאוריתא. עוד אפשר רמז כי תיבות רך קנה עם הכולל גי' שלום כי בזה יזכה למדת שלום. ותיבות קשה ארז גימטריא תרי"ג כי בזה נותן כח לס"מ לי' דעם ב' כוללים גימטריא תרי"ג ויבא לבטל כל המצות כי יתכעס והוא עע"ז. שהוא ככופר בכל התורה כלה. וזה טעם תרי"ג מצות לבטל לנז'. גם תור"ה גימטריא תרי"א הנזכר לבטלם:
תוספות:
ר' שמעון אומר שלשה כתרים הם וכו' וא"ת מנינא למה לי. תירץ מז"ה בפי' על המשניות כ"י דלא תימא שאינם אלא אחד והוא כתר תורה לפי שהתורה סיבה לכלם. כתר כהונה דכתיב יורו משפטיך ליעקב ובמלכות כתיב בי מלכים ימלוכו עכ"ד. ואפשר

דאתא לאפוקי שלא נכניס למנין כתר ש"ט להכי תני שלשת כתרים לומר דוקא שלשה הם. וכתר ש"ט לאו ממנינא דכלם צריכים לכתר שם טוב כמו שאמרו המפרשים:

א"נ אפשר במה שחקר הרב מהר"י חאגי"ז ז"ל בספר קרבן מנחה סי' כ"ד דאמאי לא קאמר כתר הנבואה ותירץ דנביא הוא מלאך ואיש האלהים ומשנתנו בבני אדם א"נ דכתר תורה הוא בשלימות וכשיזכה לתורה בשלימות יבא לו הנבואה ע"ש באורך ומשו"ה אמר שלשה כתרים שלא נחשוב כתר הנבואה והטעם כמ"ש הרב מהר"ח הנז' ז"ל:

כתר כהונה שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. וא"ת אמאי לא מייתי קרא דכתיב גבי אהרן פ' תצוה חקת עולם לו ולזרעו אחריו וכיוצא בזה. תירץ הרב בנין יהושע דרצה לרמוז דאין הפסק לכהונה אפי' בזמן החרבן דפנחס זה אליהו עומד ומקריב בכל יום תמידין בבהמ"ק כמו שאמרו רז"ל הביאו הגאון הרמ"ע ז"ל במאמר אם כל חי פכ"ג והאריך בזה הרב בנין יהושע ובסוף דבריו כתב וז"ל וראיה גדולה מצאתי על זה בספרי דאיתא שם ויכפר על בני ישראל וכפר על בני ישראל לא נאמר אלא ויכפר שעד עכשיו לא זו אלא עומד ומכפר עד שיחיו המתים עכ"ל. ולא היה הרב צריך להביא ראיה לזה כי ודאי הרמ"ע ז"ל מצא הדבר ברז"ל (וס' מאמרות הרמ"ע ז"ל אין עמדי) אבל הראיה הגדולה שמצא אינה ראיה כלל דהספרי מיירי על הריגת זמרי וכזבי דזה מכפר לעולם וכן אמרו פ' הנשרפין אמר הקב"ה למשה הקדם לו שלום שנאמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם ואעיקרא לומר דברייתא שלנו מייתי קרא דפנחס לרמוז זה הוי טפי מהררים התלוים בשערה. והפשוט הוא כי זה הכתוב מפורש ביותר ויש בו ברית דכתיב ברית כהונת עולם ומנו רז"ל לפנחס מז' כורתי ברית ולכן התנא בחר בו הוא ברחמיו אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו יאיר עינינו בה ויזכנו לעשות רצונו כרצונו ולעבדו בלב שלם אתה האל עושה פלא כי עמך מקור חיים:

הלכה ו

פירוש. ואינו פולט בבת אחת אבל פולט מעט מעט. וז"ש שאינו יוצא מידי דופיו ולא מהני הגעלה שאינו פול' הכל בבת א':

רמז. מה שדימה רבי יהושע פ"ק דתעניות החכמה ליין שמתקיים בכלי חרס. יש בו רמז לחכם עניו שהוא כמו כלי חרס בולע התורה ואינו מפליט התורה ואינו מבאיש מה שבתוכו וכן התורה מתקיימת בו ואינו מבאיש דינצל מיצה"ר דאין יגער שולט בו ובזה במקום חרס יאיר כצאת השמש הנקרא חרס:

הלכה ז

פירוש. הבא מן הדרך. הרב בנין יהושע תמה על הרב מגן אברהם שהביא מן הזהר היוצא מבית הכסא לא ישמש שלא הביא מ"ש בגיטין דף ע'. וכן תמהתי זה שנים רבות על הרב כנה"ג (שהרב מג"א מעתיק ממנו כידוע) בברכי יוסף א"ח סימן ר"מ ועיין בהגהותי על מסכת כלה עיין שם. והרב בנין יהושע לא זכר שהרי"ף הביאה פ"ב דשבועות כמ"ש בברכי יוסף ע"ש:

הלכה ח

חבר. טעם כי הת"ח נקרא חבר שצריך שיהיה קונה לו חבר דכתיב חרב אל הבדים ונואלו וכשיש לו חבר ניצול ממ"ש חרב אל הבדים כי חב"ר אהני ליה לינצל מחרב כי האותיות שוות. וגם כי הת"ח צריך ליזהר מאד בכבוד החברים כמ"ש בזהר הקדוש ובכתבי רבינו האר"י זצ"ל:

אינו עושה טהרות אצל ע"ה האוכל חולין בטהרה כצ"ל. וכן פי' הרב בנין יהושע כי הע"ה ידמה שאוכל חולין טהרה ואינו יודע בטהרות ונכשל ונראה לגרוס ע"ה האוכל כמ"ש:

הלכה ט

כסף מצרים וכו'. הם ג' דברים שחזרו לקדמותן ומ"ה נקט לה בריתא דידן בהדי הנהו ג' דברים שהוא שונה וחסר חלוקה ג' שישראל חזרו למטעתן כמ"ש בפסחים דף פ"ז וכן כתבו הרב אהבת חסד והרב בנין יהושע והרב אהבת חסד כתב כן משם הגהת ת"י. והרב בנין יהושע הקשה משם מר זקנו ז"ל דהו"ל להקדים כתב שמים לכסף מצרים וכתב שהאריך בזה בספרו. ואני הדל נראה לי דלק"מ דמיירי שלקחום ישראל וחזרו למקומן וכסף מצרים לקחו ישראל בצאתם. והלוחות לקחם משה רבינו ע"ה אחר מעמד ה"ס ונשתברו וא"כ כסדר נקטינהו. ובברייתא דפסחים שנינו ישראל כסף מצרים וכתב לוחות והוו כסדרן:

דרש. יש ליתן טעם כי הן בעון שנגזר גלות בבל להשלים הת"ל שנה של גזרת בין הבתרים ואלו זכינו גלות מצרים היה מספיק לכל. ומעשיית העגל נתחייבו הגליות להשלים כמו שכתבנו בכמה דוכתי בדרושי' מרז"ל והמפרשים. א"כ נתבטל יציאת מצרים שיצאנו לחרו' מכל וכל ובעוה"ר חזרנו לאחור ונתחייבנו להחזיר כסף מצרים וזה רמז הכתוב ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל פירוש יתקיים הכסף והזהב כשאין בשבטיו כושל אבל כשיחטאו יחזור הכסף וזהב למצרים וטעם שגלו לבבל לברר ניצוצי הקדושה אשר שם:

מוסר. לקחת מוסר השכל לזכור לו יום המיתה כי כל הדברים חוזרים למטעתן כמ"ש וישוב העפר אל הארץ והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. וכסף מצרים רמז לגוף שיצא בין המצרי"ם וישוב העפר וסי' אם יצבור כעפר כסף. וכתב הלוחות מן השמים רמז לרוח והרוח תשוב אל האלהים. וישראל שבו לבבל לברר וכן ביום המיתה יש בירור גדול כמ"ש גורי האר"י ז"ל:

הלכה י

רמז. ר"ת עז קל רץ גבור גימטריא שע"ג וד' תיבות הם גימטריא שלום עם הכולל שאם יהיה עז קל רץ גבור יעשה שלום לו ויקיים התורה הנקראת שלום:

הלכה יא

פירוש. אהוב מן השמים הדרוש של כל המצות כלפי שאמרו לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה לזה בא ר' יהודה בן תימא לומר שבכל מה שאמר הוא עצמו עז קל רץ גבור לעשות רצון אביך שבשמים בכלל הוא דרצון שמים הוא דרוש של כל המצות לדעת טעמן ונימוקן כפי השגתו. כדי שכשיקיים מצוה יהיה בשרש וידיעה:

הלכה טז

כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. אפ' להסמיך בפ' מ"ש מז"ה ז"ל דברא הקב"ה את האדם שיש בו מד' עולמות אבי"ע כדי לקשר כל העולמות וע"י יומשך שפע מעולם לעולם וכמו שהבאתי דבריו לעיל פי"ב וישראל אחוזים בשמו הגדול כמו שמפרש בזהר הקדוש בסוד ויתן אתם אלהים ברקיע השמים. וקדשנו במצותיו הרמוזים בשמו הגדול כמשז"ל שמי עם י"ה שס"ה זכרי עם ו"ה רמ"ח גם ידוע דשם ישראל נאחז בשב"ח בקרניו קרני אור. כפי הפשט ישראל. ועד"ה גימטריא ראשי תיבות עשר ספירות חכמה בינה דעת גדולה גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות מספר ישראל והמשכיל יבין בסוד מה שמו ומה שם בנו וז"ש ושמך עלינו קראת ובזה אנו ניצולים על דרך מה שאמרו בירושלמי דשביעית להבדיל אלפי רבבות אלכסנדר פני וכו' וז"ש מקוה ישראל ה' ואפשר לרמוז כי ישראל גימט' תקמ"א תק"א כמספר שני חיי האבות וזכותם מטהר כמקוה שיש בו מ' סאה. עוד תקמ"א הוא אמת ק' רמז למדת אמת שיש בו עשר כל א' כלול מעשר ק' וכל זה רמז באומרו כל הנקרא בשמי ותכלית הבריאה היה לקשר כל העולמות וז"ש לכבודי רמז לאצילות בראתיו בריאה יצרתיו יצירה עשיתיו עשיה כי בזה היה קשר לכל העולמות ויומשך שפע מזה לזה והצדיק כלי מחזיק טובה כי שם ציוה ה' את הברכה חיים: